

809т
Дойл

А. КОНАН-ДОЙЛЬ

КРАЇНА ДИВ

РІБ Ф. М.

ВИДАВНИЧЕ Т-во „ЧАС“ КИЇВ

ЮНАЦЬКА БІБЛІОТЕКА

А. КОНАН-ДОЙЛЬ

КРАЇНА ДИВ

З МАЛЮНКАМИ

ПЕРЕКЛАЛИ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

С. В. і П. Б.

ВИДАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО „ЧАС“ — КИЇВ

Бібліографічний опис цього видання вміщено
в „Літописі Українського Друку“, „Картковому
репертуарі“ та інших помістках Української
Книжкової Палати

Окріліт (Київ) № 1693
Зам. № 4095 — 3500 прим.

—
„ОДЕСПОЛІГРАФ“
Перша Державна Друкарня
імені Карла Маркса. Одеса.
Стурдзовський зав., № 3-а.

—
9 арк. Листопад 1929.

„Навколо нас усюди є геройські вчинки“

Містер Гангертон, батько міс Гледіс, був не дуже то тактовна людина. Хоч характер в нього був лагідний, але його самозакоханість надокучала до нестями. Мати такого тестя — це могло налякати навіть відважну людину. Я бував у нього двічі на тиждень, щоб побачити та порозмовляти з його милою донькою, міс Гледіс. Але я певний що він переконаний, ніби я прихожу виключно з-за ради його товариства та щоб послухати його думки про біметалізм.

Одного вечора я більше, як годину примушений був слухати його монотонні теревені про фальшиві гроші, та про те, що їх на ринкові щораз то більшає, про пониження курсу рупій, знецінення срібла та про кон'юктури на біржі.

— Уявіть собі,—говорив він пискливим голосом,—щоб це було, коли-б одного дня вийшов наказ, щоб негайно всі на цілому світі платили свої борги. Щоб тоді, при цих умовах було?

Я відповів йому переконливо, що це було-б велике, особливо для мене нещастя. Він сердито встав та, кинувши кілька слів про мою легковажність, вибіг з кімнати, поспішаючи на якісь ма-сонські збори.

Позбувшись так м-ра Гангертонa, я почував себе майже щасливим. Нарешті ми залишилися вдвох. Але цей вечір мав вирішити моє майбутнє, і тому я захвилювався, мов той солдат, що йде на штурм. Міс Гледіс сиділа, а її нижній профіль яскраво позначався на тлі червоних фіранок. Яка вона гарненька та мила. Ми давно були знайомі та добрі приятелі, але наше знайомство не посувалось далі звичайних товариських взаємин і ці взаємини з нею не відрізнялися від товаришування з першим ліпшим з репортерів з „Daily Gazette“. Сьогодні я постановив справу поставити або—або, бо вже краще дістати гарбуза, ніж грати роль брата та товариша.

Я повернувся до Гледіс, щоб почати серйозну розмову, але вона ввесь час вже пронизливо дивилась на мене та заговорила сама:

— Я бачу, що ви хочете сьогодні мені освідчитись та просити руки. Прошу вас цього не робити. Так, як воно є на сьогодні, хай краще буде й надалі.

Я сів недалеко неї.

— Звідки ви знаєте, що я хочу вам освідчитись?—спитав я здивований.

— Хіба жінки не знають з першого погляду? Невже ви думаєте, що в цій справі хоч раз за-

скочили несподівано будь яку жінку? Але, Нед, ми вже так довго приятелюємо і це так було гарно, так мило. Навіщо ви це попсували? Невже ви не відчували усієї краси того, що молода жінка могла цілком вільно говорити з молодим чоловіком, так, як це ми з вами?

— Не знаю, Гледіс. Бачите, я можу говорити цілком вільно, наприклад з начальником станції. Не знаю, як мені спало на думку ввести в нашу розмову цього урядовця, але факт залишається фактом. Але це мене не вдовольняє. Я хочу мати вас у своїх обіймах, цілувати вашу голову, я хочу...

Гледіс скочила зі свого стільця, немовби я справді запропонував їй наочно задемонструвати свої бажання.

— Ви вже остаточно все попсували, Нед.— сказала вона.— Наші взаємини були такі гарні, а коли ви з такими словами, тоді всьому край.

— Але-ж, Гледіс, я цього не видумав. Це-ж мусить так бути. Це кохання.

— Не знаю. Може воно й справді так, коли обидві сторони кохаються. Та я цього ніколи не відчувала.

— Гледіс. Чи ж можна так? З вашою душею, з вашою красою... ви мусити любити.

— Виходить, треба ждати, воно само прийде.

— А чому ви не хочете мене любити? Чи на перешкоді цьому мій зверхній вигляд?

Вона повернулася до мене, відхилила рукою назад мою голову, пронизливо подивилася мені в обличчя та сказала:

— Ні, не те. Ви взагалі не надто зарозумілі, отже можу сміливо сказати, що не те. Це справа глибша.

— Моя вдача?

Вона суворо глянула на мене.

— Що-ж мені робити, щоб її змінити? Сідайте. поговоримо серйозно. Сідайте.

Вона глянула на мене недовірливо, але це недовір'я було мені далеко миліше, ніж вся її самовпевнена вільність.

Зрештою Гледіс знов сіла.

— А тепер скажіть, чого мені бракує?

— Я кохаю іншого, відповіла вона.

На ці слова я схопився, як божевільний.

— Але це не людина,—почала вона пояснювати і зі сміхом дивилась на мене.—Це тільки моя мрія. Досі я ще ніколи такої людини не зустріла:

— Розкажіть мені про неї. Хто вона? Як виглядає?

— Він може бути дуже подібний до вас.

— О, Гледіс, як це гарно, що ви таке кажете. А тепер, що він таке робить, чого не роблю я? Все одно, кажіть.

— Абстинент, вегетар'янець, літун, теософ, надлюдина—я спробую, тільки кажіть, що?

Вона почала сміятися з гнучкої моєї вдачі.

— На мою думку, чогось подібного мій ідеал не міг би говорити. Він повинен бути людиною серйозною, загартованою і не піддаватися фантазіям дурної дівчини. Та насамперед, це мусить бути людина діла і дивних пригод. Людина, яка дивилася-б спокійно у вічі смерті. Я ніколи не могла б любити людину, а тільки славу, якої вона зажила-б, бо слава ця осяяла-б і мене. От, наприклад, Річард Бертон. Я недавно читала його біографію, що написала його жінка. Я так розумію її любов. А леді Станлей? Ви читали останні розділи книжки про її чоловіка? Це люди, яких жінка може любити усією душею й через свою, до них любов стати подібною до їх. Увесь світ мусить її шанувати, бо все це вони зробили для неї.

— Але ж ми всі не можемо бути ні Станлеями, ні Бертонами,—боронився я.— А до того у нас немає нагоди. Я знаю, що мені такої нагоди ніколи не було. Коли-б була, я з охотою використав би її.

— Ви дуже помиляєтесь. Нагоди є всюди довкола нас. Це власне й є характерна риса людини, про яку я кажу, що вона творить сама собі нагоду. Її втримати неможливо. Такої людини я ніколи не бачила, а так вона мені добре знайома. Ось, наприклад, той молодий француз, що минулого тижня полетів бальоном. Зірвався сильний вітер, але раз оголошено, що він полетить, він не вагався і полетів, За двадцять чотири години вітер проніс його тисячу п'ятсот миль і кинув аж в да-

лекій Росії. Ось, про таку людину я думаю. Уявіть собі, які заздрі були-б інші жінки. І якраз я цього й хочу. Хочу, щоб усі жінки мені заздрили.

— Для вашої втіхи я зробив би це.

— Так. Але ви зробили-б це для моєї втіхи. А от якого ви повинні були зробити це тому, що не можете від цього втриматись, бо вся ваша душа рветься до геройських учинків. Ось, скажімо, коли ви минулого місяця описували вибух у Віган. Чому ви самі не пішли на місце катастрофи і не зважаючи на дим, не допомогли цим людям?

— Я їм і допомагав.

— Ви мені про це не казали.

— Не було чим хвалитися.

— А я про те не знала. І вона глянула на мене прихильніше. — Це було гарно з нашого боку.

— Коли хто справді хоче дати гарний опис, повинен сам усе бачити.

— Пфі, які причини! — Та які-б там вони не були я рада що ви були там, у шахті.

Вона подала мені руку, але з такою гідністю, що я міг її тільки поцілувати.

— Можливо, що я тільки нерозумна жінка з примхами, та вони мені такі близькі, що я інакше не можу. Ці примхи, — частини моєї душі. І тому, коли вже маю одружитись, то тільки з людиною, яка була-б відома на весь світ.

— А чого ж би ні!— скрикнув я. — Такі жінки, як ви завжди підбадьорюють чоловіків. Ви от і мене підбадьорили. Дайти мені тільки нагоду. Зрештою це правда. Ми самі повинні творити свої нагоди, а не чекати на них. От, наприклад, Клейв. Звичайний урядовець, а завоював Індію. Я теж мушу зробити щось велике.

Гледіс тільки засміялася з моєї ірландської вдачі.

— Розуміється,— сказала вона, ви маєте все потрібне для цього. Молодість, здоров'я силу, енергію, освіту. Мені було дуже неприємно, що ви почали цю розмову, але тепер я рада. І буду дуже рада, як що вона вас справді до чогось підбадьорить.

— А як що...?

— Ні слова більше. Ви вже півгодини тому повинні були бути на вечірній роботі, та мені не хотілося вам про те нагадувати. Колись, як здобудете собі становище, поговоримо ще раз.

Ось що причинилося до того, що одного листопадового вечора я здоганяв камберуельський трамвай, весь у вогні і рішучо постановив собі не пропустити ні одного дня, щоб не шукати нагоди, яка зробила-б мене достойним дами мого серця. Та хто міг тоді сказати, які дивні обставини спричиняться до моєї слави.

Можливо, що читачі, вважатимуть цей вступ за цілком недоречний, так мало має він спільного з самим оповіданням. Та без нього не було-б і самого оповідання, бо тільки, коли людина ди-

виться на світ, цілком переконана, що кругом неї є скрізь нагоди до геройських учинків, а ще й коли вона горить бажанням не пропустити ні одної з них, тільки тоді, кажу, вона кидає усе їй відоме і рине в приємки Невідомих Країн, де на неї чекають досліди і великі пригоди.

А тепер уявіть собі мене серед співробітників:

„Я один з найнезначніших, що вперто шукав ще того вечора якогось геройського вчинку, який повинен зробити мене гідним міс Гледіс.

Чи з її боку було справедливо вимагати від мене для власної слави наражати своє життя на небезпеку? Такі тверезі думки зринають значно пізніше в життю, а не тоді, коли хтось скінчить щойно двадцять третій рік і вперше закоханий.

Розділ II

„Спробуйте щастя у проф. Челенджера“

Я дуже любив Мак Ардля, нашого згорбленого рудого видавця, і думаю, що він мене теж любив. Власне кажучи, в редакції „карасем“ був Бомонт, та він сидів наверху Олімпу і не міг бачити нічого іншого, як інтернаціональні комплікації та кабінетні кризи. Нераз проходив гордовито біля нас до свого „святая святих“, задивлений десь у далечинь оповитий думками про Балкани або Перську затоку. Він, кажу я, стояв надто високо і через те, ми знали тільки Мак Ардля.

Коли я увійшов до його кабінету, Мак Ардль кивнув привітно головою і відсунув окуляри на свою лису голову.

— Добри вечір, пане Мальоне. Чув я, що незле вправляється, — сказав він з чисто шотландським акцентом.

Я подякував.

— Цей ваш вибух знаменито описаний. Так само й пожежа у Саусуорк. У вас описові здібності. Чим могу вам стати в пригоді?

— Я маю до вас одне прохання.

Він глянув налякано й намагався не зустрітися з моїми очима.

— А що такого?

— Як ви думаєте? Чи не може вислати мене газета з якоюсь місією? Зроблю все можливе, щоб дати газеті гарний опис.

— Яке-ж ви хочете взяти завдання?

— Однаково яке, аби тільки були пригоди й небезпека. Що важче буде виконати, то краще для мене.

— Так поспішаєте попрощатися з життям?

— Ні, завоювати його!

— Бачите, пане Мальоне, те чого ви бажаєте, досить важко виконати. Зрештою і час на подібні речі вже минув. Звичайно видатки на всі „спеціальні місії“ ледве чи виправдують їх вартість. А такі речі доручають тільки досвідченим людям, у яких є ім'я, що користуються публичним довірям. Великі білі площі на мапах нашої планети, вже

заповнені, а романтичні пригоди разом з невідомим давно вже зникли. Та тривайте, — додав він посміхаючись. Ті невідомі площини на мапах навіяли на мене думку. А як би так здемаскувати шарлятана — сучасного Мюнхгавзена і його осміяти? Ми могли-б довести, який з нього брехун. Це було-б цікаво. Що ви на це скажете?

— Мені байдуже, — однаково, яка справа. Мак Ардль замислився.

— Цікаво, чи ви зможете остільки заприязнитися, щоб хоч поговорити з цим типом. У вас є здібності приємно настроювати людей до себе. Симпатія, звірячий магнетизм, чи може це тільки ваша молодість? Не знаю. Я сам відчуваю це на собі.

— Ви дуже ласкаві до мене.

— Так чому вам неспробувати щастя у проф. Чаленджера з Енморк Парку?

Я певно мав доволі здивований вигляд.

— Проф. Чаленджер, той відомий зоолог, що розбив череп Бленделеві з „Telegraph“.

— Видавець усміхнувся.

— Не до вподоби вам? Ви-ж казали, що шукаєте пригод?

— Я це все сказав так собі, до речі.

— Ото ж то й є. Та я думаю, що він не завжди такий забіяка. Напевно, Блендель або нагодився в лиху годину, або підійшов до нього в невідповідний спосіб. Може вам більше поща-

стити, а може у вас буде більше такту. У нього безумовно знайдете щось для себе, а „газета“ це опрацює.

— Та я не знаю нічогосінько про нього,— відповів я.— Пам'ятаю тільки, що його ім'я виступало в суді за побитого Бленделя, а більше нічого.

— Можу вам дати деякі інформації, пане Мальоне. Я давно вже слідкую за професором,— сказав він і вийняв з шухляди якийсь папір. — Ось, що про нього знаю:

— Челенджер Джордж Едвард народився в Ляргсі 1863 р. Освіта: Ляргс-академія, університет в Единбурзі. Брітіш Музей 1892. Помішник завідувача департаменту порівняльної антропології в 1893 р. Після довшої, доволі злосливої переписки кілька років тому залишив цю посаду. За зоологічні праці дістав „Крестон медаль“. Член чужоземних установ—тут цілий список добрих три цілі дрібного друку Société Belge, American Academy of Sciences, La Plata, і т. д. Колишній член Палеонтологічного Товариства, Секція Н. British Association і т. д. Твори: „Декілька уваг про калмицькі черепи“, „Еволюція хребта“, „Неправдивість Вайсманізму“ — річ, яка викликала гарячу дискусію на зоологічному конгресі у Відні. Розривки: мандрівництво, альпінізм. Адреса: Енмор Парк, Кенігтон В.—Оце і все. Захуйте це собі—сьогодні не маю для вас більше нічого.

Я сховав картку.

— Ще хвилинку пане Ардль.— сказав я опам'ятавшись, маючи перед собою лагідний рожевий лисий череп.— Це все дуже добре, та я й досі не знаю, про що я повинен інтерв'ювати цього добродія. Що він такого вчинив?

— Два роки тому,— сказав Ардль, він поїхав на самотню експедицію до південної Америки. Минулого року повернув, безумовно, він в Америці був, але рішуче відмовився сказати, де. Почав розповідати про свою подорож, але почали його ловити на слівцях і він замкнувся в собі, як та черепаха. Або напевне щось дуже дивне йому трапилося, або цей професор побив рекорд брехунства. Це останнє правдоподібніше. Запропонував навіть попсовані фотографії, — кажуть, ніби підроблені. Через те все він став такий образливий і накидається на кожного, хто питає його про цю справу, а репортерів просто скидає зі сходів. На мою думку він хорий на гостру манію наукової величності. Ось вам його характеристика. А тепер ідіть і спробуйте, що пощастить вам зробити. Щоб там не було, ви забезпечені. Ви застраховані досить високо.

Його почервоніле обличчя знову повернуло до звичайних рожевих тонів;— інтерв'ю скінчене.

Я подався до „Клюбу Дикунів“, але замість зайти туди, я зупинився на Адельфі Терас, сперся на залізну огорожу і задумано дивився на чорну, немов политою оливою, воду ріки. Чогось найкраще думається мені на свіжому повітрі. На цей

раз я вийняв список звияжств страшного професора і почав читати при світлі електричного ліхтаря. І справді. Думка, яка промайнула тоді в моїй голові, була мов надхнення. Я був заздалегідь певний, що, як журналіст, ніколи не побачу химерного професора. Та з цих інформацій, які є в мене, видно, що це фанатичний натураліст. І я вирішив пошукати щілини в його панцері неприступности.

Я повернув до клюбу. Було саме по одинадцятій, і хоч це була година, коли у клубі буває найбільше людей, а присутніх таки було мало. Перед комінком я побачив високого, кістлявого добродія, який сидів у глибокому кріслі. Я сів недалеко від нього. З усіх людей він міг бути мені найкориснішим. Висушений мов шкіра, Тарп Генрі, член редакції „Природи“ був до всіх, що його знали, дуже прихильний. Без жадних вступів я запитав його:

— Що ви знаєте за проф. Чаленджера?

— Чаленджер?—Тарп зрушив бровами на доказ наукового невизнання.—Він повернув недавно з Південної Америки з якоюсь химерною нісенітницею.

— З якою?

— Про якісь невідомі досі звірята, які ніби-то там він винайшов. Дав Рейтерові інтерв'ю, та воно викликало такий гвалт, що він, побачивши, що справа не піде, перестав взагалі давати інформації. Дехто йому спочатку вірив, але й тих він швидко повиганяв.

— Як?

— Своїм нахабством. От, Водлей, з зоологічного інституту післав йому запрошення: „Президент Зоологічного Інституту вітає проф. Челенджера і запевняє, що вважатиме за особисту чемність, коли зробить ласку бути присутнім на засіданні інституту“. — Відповідь була нецензурна.

— Невже?

— У перекладі на звичайну мову, вона звучала б так: — „Проф. Челенджер вітає президента Зоологічного Інституту і вважатиме за особливу чемність, коли він забереться під три чорти“.

— Лишенько!

— Таке приблизно розповідав Вондлей. Пам'ятаю, як він лаявся: „За п'ятдесят літ наукової праці. Цілком старого пригнобило.“

— Що знаєте ще про Челенджера?

— Я бактеріолог і живу в дев'ятсот — діаметральному мікроскопі. Тому майже не звертаю уваги на те, що видно голим оком. Мій світ на грані країни відомого і я почуваю себе не дуже упевнено, коли мені доводиться мати діла з усіма вами, великими, важкими і вайлуватими створіннями. Я не маю ні голови, ні часу на плотьки, та мушу визнати, що за проф. Челенджера чув. Це людина, якої ігнорувати неможливо. Він безумовно розумний, повний сили і життя, але сварливий маньяк. Він дійшов аж до фалшування фотографій, отих з Південної Америки.

— Кажете, що він маньяк? Яка-ж його фахова манія?

— Тисячі! На разі остання про Вайсманізм і еволюцію. У Відні мав він на цю тему страшенний скандал.

— Може-б ви мені про це розказали детальніше?

— На разі ні, але в редакції є переклад всієї цієї історії. Хочете подивитися?

— Цього мені і треба. Я повинен інтерв'ювати цього добродія і мушу мати щось, що ввело-б мене до нього. Дуже вам буду вдячний за допомогу. Як що не пізно, може-б ми зараз пішли?

Пів години пізніше я сидів у редакції перед великим томом, розгорнутим на статті „Вайсман versus Дарвін“ і під заголовками: „Протести у Відні“. „Бурхливі події“. Моя природознавча освіта була досить обмежена і через те важко мені було второпати, про що власне там сперечалися. Одне мені було ясно, що англійський професор поставив свої тези досить агресивно і що його континентальні колеги були з його дуже незадоволені. „Протести, гамір, загальна вимога інтервенції президента“—такі заголовки стояли на першій сторінці газети. Та коли-б уся стаття була написана китайською мовою, не була-б для мене зрозуміліша.

— Перекладіть мені це на звичайну англійську мову,—безпорадно звернувся я до свого товариша.

— Так це ж переклад.

— Тоді я краще поспробую щастя з оригіналом.

— Воно справді дещо важкеньке для нефаківця.

— Коли-б я міг знайти хоч одне зрозуміле змістовне речення, яке могло-б передати стисло людську думку, я був би задоволений. А ось воно. Вже дещо розумію. Зараз його перепису. Воно мусить бути ланкою поміж мною і сварливим професором.

— Чи можу вам ще чим стати в пригоді?

— Так. Я хочу до нього написати. Коли-б я міг тут скласти листа і подати вашу адресу, це надало-б усій справі поважнішого вигляду.

— Так він прибіжить до нас, наскандалить і потрощить усі меблі.

— А що буде, коли він напише?

— Гаразд. Пишіть. Ось вам стіл. Тут знайдете папір. А листа я хочу переглянути.

Лист забрав доволі часу і труду, але при всій скромності мушу визнати, що він вийшов досить зграбний. Врешті перечитав я його недовірливому бактеріологові.

„Дорогий професоре Челенджер. Хоч я тільки скромний дослідник природи, але я завжди цікавився вашими поглядами про різницю між Дарвіном і Вайсманом. Недавно мав я нагоду відсвіжити свою пам'ять відчитанням...

— Ну, й брехун з вас,—шепнув Тарп Генрі.

— „Відчитанням Вашої славної промови на віденському конгресі. Таке ясне і глибоке уявлення справи мусить бути, на мою думку, останнім словом в дискусії. Та є там одне речення, а саме: „Я рішучо протестую проти неможливої і виключно догматичної тези, що окреме „ід“ є мікркосмом, який має власну історію свого будівництва, вироблену повільною працею поколінь. „Зважаючи на найновіші наукові досліді, чи не вважали-б ви за відповідне змодифікувати це твердження? Чи не вважаєте його за гостро підкреслене? А що, я маю деякі погляди на цю справу і можу подати певні пропозиції що до її вияснення, розуміється при особистому побаченні, то чи не знайшли-б ви за можливе дати мені нагоду для розмови з вами.

Маю надію, що дозволите мені відвідати вас позавтрьому (в середу) о одинадцятій годині ранку.

З запевненнями найглибшої пошани

Едвард Д. Мальон

— Що скажете на це?—спитав я тріумфально.

— Якщо ваша совість вам дозволяє...

— Досі мені ніколи не підвела.

— А які ваші пляни?

— Дістатися до нього. А в його кабінеті я певно знайду якусь фіртку. Можу навіть признатися до всього. Коли у його спортменська жилка, то це його скубне.

— А вжеж, скубне. Швидче він вас ускубне. Панцир, або американське футбольне вбрання, або щось подібне до цього, — не завадить вам зодягнути. Як що він, вам відповість, то відповідь надійде сюди в середу вранці. Він нервовий, сварливий і небезпечний. Всі, хто тільки з ним зустріється, його ненавидять. Може й краще буде, коли ви взагалі не одержите від нього жадної відповіді.

Розділ III

„Неможлива людина“

Не справились надії й побоювання мого товариша; у середу вранці я дістав листа зі штемпелем „West Kensington“. На конверті написано моє ім'я, а літери були подібні до загороди з кільчастого дроту. Зміст його був такий:

Енморк Парк. В.

Добродію! Я отримав вашого листа, в якому ви пишете, що хочете коментувати мої погляди, хоч я певен, що вони не потребують коментарів ні від вас, ні від кого іншого. Ви вжили щодо мого твердження про Дарвінізм слова „погляди“. Мушу звернути вашу увагу, що подібне слово до певної міри образливе. Але, зміст переконує мене, що ви зробили це через свою нетактовність і несправдомість, а не через злість і тому я не звертаю на це уваги. Ви навели уривок з мого викладу і

вам важко це речення зрозуміти. Я гадав, що навіть звичайній інтелігенції воно не може бути незрозуміле. Та коли воно вимагає пояснень, я згоден їх дати в означенім часі, хоча повинен зауважити, що всілякі відвідувачі і відвідини мені дуже немілі. Що ж до зміни моїх поглядів, то мушу подати до вашого відому, що не маю звичаю зміняти моїх достиглих і вироблених теорій. Конверт цього листа ласкаво покажете при вході слугі, Августинові, бо він має розпорядження вжити всіх заходів, аби захистити мене від напасти тих розбишак, що звать себе „журналістами“.

Ваш Джорж Едвард Челенджер

Я перечитав цього листа Генрі Тарпові, коли він прийшов довідатись, як стоїть справа. Він тільки зауважив: „Знову щось нового. В кожному разі краще, ніж Арніка. Деякі люди мають своєрідний гумор.“

Я отримав листа декілька хвилин по пів до одинадцятої, але автомобіль довів мене вчасно. Ми зупинились перед великим будинком з просторим ганком. Заслонені тяжкими заслонами вікна свідчили про професорову заможність. Двері відчинив висушений чорнявий тип, важко вгадати якого віку, у темній одежі і шкіряних гетрах. Пізніше я дізнався, що це шофер, який посів місце слуги, які один-по-одному повтікали з цієї служби. Він оглянув мене своїми ясноблакитними очима.

— Вас викликав професор?

— Так.

— Ваш лист?

Я показав конверт.

— Гаразд.

Тип цей, здається, був дуже небалакучий. Він повів мене коридором, у якому заступила нам дорогу мала, жива, чорноока жінка, ніжна, подібніша до французенки, ніж до англійки.

— Одну хвилину, — сказала вона. — Почекайте Августине. Прошу сюди. Ви бачилися вже з моїм чоловіком?

— Ні, пані, ще не мав чести.

— В такому разі мушу вас заздальгідь перепросити. Він рішуче людина неможлива. Попереджаючи вас гадаю, що ви будете збагливіші.

— Ви надто добрі, ласкава пані.

— Коли він почне сердитись, вийдіть швиденько з кімнати. Не сперечайтесь з ним. Він покалічив вже кількох людей. Ці скандали відбиваються на мені та й на всіх нас. Ви не про Південну Америку?

Я не міг заперечити.

— Лихо моє. Не повірите ні одному слову. Та я не дивуюся. Але йому цього не кажіть, бо буде біда. Прикиньтесь, що ви вірите, і може воно якось обійдеться. Пам'ятайте, що він сам вірить у те, що каже. А чеснішої людини й нема на світі. Ідіть вже, а то ще догадається. Коли він буде для вас небезпечний, подзвоніть, я прийду. Мені звичайно щастить його заспокоїти.

По такому вступові мовчазний Августин повів мене далі і постукував у двері. Зсередини відповів голос, мов рев бика, і я опинився перед професором. Він сидів за великим столом, на якому було повно книг, мап і діаграм. Коли я ввійшов крісло його повернулося. і я побачив його обличчя. Я сподівався побачити щось незвичайне, але вигляд професора мене приголомшив. Особливо його розміри — розміри і проникливий погляд. Більшої голови я в людини не бачив. Не маю сумніву, що коли-б я одяг на голову його циліндра, його криси зупинилися-б мені на раменах. Його обличчя і борода робили вражіння асирійського бика. Тільки у бика вона русява, а борода професорова спадала на груди, як чорна з синіми відтінками лопата. Волосся в нього чудернацьке, ледве не приліплено до могутнього чола. Блакитно-сірі ясні очі дивилися зпід густих чорних брів дуже критично. З-за стола виглядали його широчезні рамена, могутні, мов бочка, груди та великі, вкриті чорними волоссями, руки. Такий вигляд і ревучий, подібний до гуркоту, його голос склали мої перші вражіння від професора Челенджера.

— Ну? — спитав він ворожим тоном — чого вам треба?

Я мусів стримати своє розчарування хоч на якийсь час, бо тут настав би й кінець інтерв'ю.

— Ви призначили мені ласкаво побачення, — відповів я покійно, витягуючи конверт.

Він узяв зі стола мого листа й поклав біля себе.

— Ах, це ви не розумієте звичайної англійчини? Що? Мої загальні висновки ви ласково приймаєте?

— Цілковито, цілковито, заявив я бундючно,

— Гм, — це робить моє становище значно міцнішим. Особливо, коли взяти на увагу ваші літа і ваш вигляд. Зрештою ви кращі, ніж та череда свиней у Відні, хоч їх однодушне хрюкання ані трохи не образливіш для мене, як індивідуальні зусилля першого ліпшого англійського їжака.

І професор подивився на мене так, як би я в цей момент являв собою згаданого звіря.

— Їх поведінка була непристойна, — сказав я.

— Упевняю вас, що в моїй боротьбі я і сам дам собі раду і не хочу жадного співчуття. Залишіть це мені. Джорж Едвард Челенджер почуває себе найкраще, коли припертий до стіни. Ну, мій пане, кінчаймо візиту, яка не мусить бути приємна вам, а мені невимовно немила. Ви хотіли дати пояснення до моїх теорій?

Він ставив справу ребром та так гостро, що ніяк неможна було викрутитися. Мені не лишилося більше нічого, як тільки крутити і чекав нагоди, щоби прийти до слова. Яке воно це все було легке з віддалення? Невже увесь мій ірландський дотеп не допоможе мені виплутатись з цієї халепи? А професор все більше й більше пронизував мене очима.

— Швидче, швидче — бубонів він.

— Я, звичайно, собі початкуючий в цій дисципліні, — почав я, всміхаючись безглуздо, Не більше як тільки дослідувач, та мені здається, що ви були надто суворі щодо Вайсмана. Невже наукові досліді з того часу, так мовити — не зміцнили його позиції?

— Які докази? — Голос його брнів грізно й спокійно.

— Розуміється, що тут неможна говорити про жадні докази у стислому значінні цього слова. Я казав тільки про загальний напрямок наукової думки, оскільки це вільно так назвати.

— Гадаю, ви знаєте, що напрям черепа є завжди доказом? — спитав він серйозно, стискуючи кінці пальців.

— Розуміється, — відповів я.

— І що телегонія є ще *sub judice*?

— Без сумніву.

— І що зародкова плязма є що іншого, ніж партеногенетичне яйце?

— Звісно, — скрикнув я, сам захоплений своїм нахабством.

— Так, що це все доводить? — спитав професор лагідним переконуючим голосом.

— А справді, що це все доводить?

— Сказати вам?

— Будь ласка.

— Це доводить, — заревів він, — що ви найпроклятушіший нахаба на весь Лондон. Підлий,

влізливий журналіст, який так розуміється на науці, як і вміє поводитись з людьми.

По цих словах професор зірвався зі свого крісла. Не зважаючи на все своє напруження, я таки встиг запримітити його зріст. Професор був зовсім малий. Він ледве досягав мені до рамен. Недорослий геркулес, неймовірна рухливість якого пронизувала цілу його істоту, всі фізичні й духовні сили.

— Жаргон, — скрикнув він, звернувшись до мене і спираючись на стіл. — Я до вас увесь час говорю науковим жаргоном. Ви гадали, що зрівняєтесь дотепом зі мною? Ви з вашим мозком завбільшки в горіх. Ви думаєте, що ви всемогутні, ви прокляті шкрабачі. Ви думаєте, що ваша похвала може піднести людину, а ваша догана може її згубити? А ми всі повинні вам кланятись і запобігати вашого ласкового слова? Одного підтримати, а другого знищити? Ох, ви нікчемні червяки. Ви вже забули своє місце? Був час, коли ви, надуті міхурі, сиділи повісивши вуха. Я вам покажу належне вам місце. Так, мій пане, ще ви не перехитрили Джоржа Едварда Челенджера. Є ще людина, яка є вашим паном. Він вас перестерігав. Та раз ви, не зважаючи на те, прийшли, то зробили значний ризик. Пане Мальоне, вимагаю від вас відшкодування. Ви бавилися, в дуже небезпечну гру, і боюся, що ви її програли.

Я став біля дверей і відчинив їх.

— Слухайте, пане професоре. Говоріть собі що хочете, але нападати на мене не смієте.

— Не смію? — скрикнув він і, тримаючи руки в кешенях свого коротенького, мов у хлопчика піджака, вискочив з-за стола.

— Я викинув вже кількох таких з цього дому. Ви будете четвертий, чи п'ятий. Кожний з вас коштував мені три фунти п'ятнадцять шілінгів. Дорого, та це неминуче. І чого-б то ви не мали піти слідом ваших товаришів.

Він почав наближатися, підкрадаючись до мене своєю легкою ходою, тримаючи пальці вгору, як учитель танків. Я міг втекти до дверей, та це було-б ганебно. Врешті в мене закипіло справжнє обурення. Досі вся вина була моя, але професорові погрози почали мене виправдувати.

— Будь ласка, не трудіться мене займати. Я цього не втерплю.

— Ого! — заревів професор. Чорні вуса йому настовбурчились і з глумливим посміхом виглянули його білі зуби. — Ви цього не стерпите?

— Професоре, не дурійте. Я важу п'ятнадцять стонів, твердий, мов цвях і кожної суботи граю центр три чверти в лондонсько-ірландському матчі. Я не...

В цей мент він кинувся на мене. На щастя, я був одчинив двері, а то ми були-б полетіли через них. В коридорі ми виконали якийсь дивний млинок і крізь відчинені від уважного Августина двері злетіли по східцях на вулицю. По дорозі зачепили за якийсь стілець і він покотився разом з нами.

Його борода влізла мені в уста, наші рамена обійнялися тіла сплелися, а тут ще й той проклятий стілець волочився біля ніг. Я бачив якось у цирку обох Маків, які робили щось подібне до цього, та видно треба було доброї вправи, щоб при цьому не покалічитись.

Професор зірвався на ноги, махав руками і сопів, як ковальський міх.

— Маєте досить? — спитав він.

— Проклятий забіяка, — скрикнув я.

Ми були-б напевно виконали ще щось подібне, бо професор був надзвичайно лютий. На щастя, недалеко від нас стояв полісмен, який мене вичерчив.

— А це що таке? Як вам не сором, — сказав полісмен. Наймудріші слова, які я чув в Енмор Парк.

— В чім справа? — звернувся він до мене.

— Цей добродій кинувся на мене.

Професор сопів і мовчав.

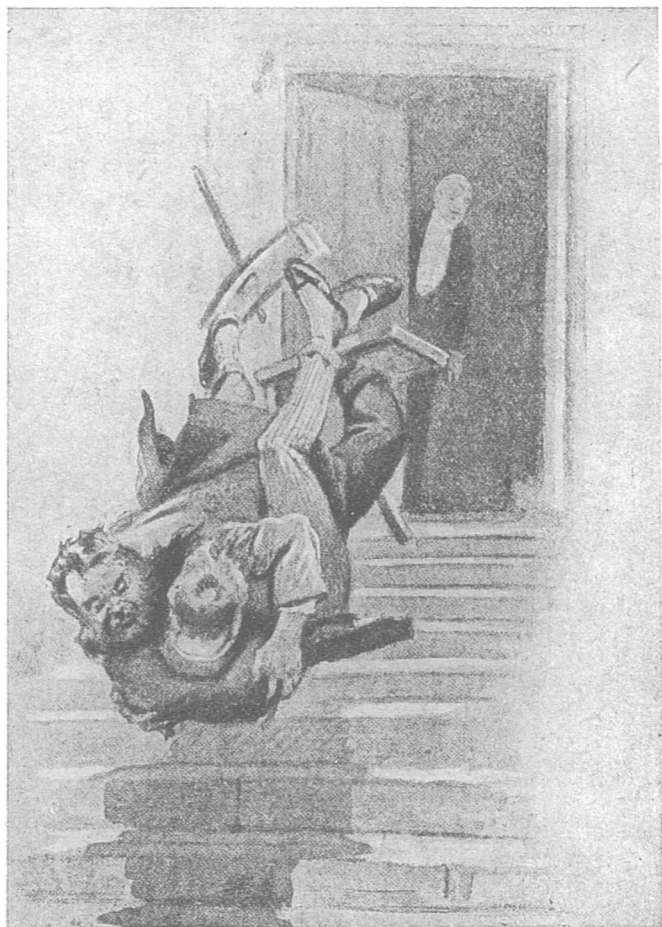
— І це не перший раз, — сказав охоронець публичної безпеки, суворо хитаючи головою. — Ще минулого місяця ви мали неприємність за це саме. Ви підбили око цьому молодому чоловікові. Ви його обвинувачуєте?

— Ні, не буду. — Відповів я.

— А чому? — здивувався полісмен.

— Бо я сам собі винен. Я увійшов до цього добродія, не зважаючи на всі перестороги.

Полісмен сховав свою книжечку.

і кріз відчинені двері злетіли по східцях на вулицю...

— Щоб мені більш такого не було. А ну, розходьтесь, гукнув він на різникового хлопця, якусь няньку і двох прохожих, які вже встигли зібратися біля нас, і подався вулицею вниз, підганяючи поперед себе цю невеличку череду.

Професор глянув на мене і чомусь повеселішав.

— Ходім назад,— сказав він,— я ще з вами не скінчив.

Це брєніло досить грізно, та я таки пішов за ним. Августин, мов дерев'яна статуя. замкнув за нами двері.

Розділ IV

„Найбільше в світі звіря“

Несподівано перед нами вибігла з їдальні пані Челенджер і заступила чоловікові дорогу, мов затуркане курча бульдогові. Вона мусіла бачити як я залишив їхній дім, але не спостерегла мого повороту.

— Ох, ти, лобуре,— почала вона кричати,— ти покалічив цього молодого чоловіка?

Челенджер показав за себе великим пальцем.

— Ось, він там ще живий та здоровий.

Пані Челенджер дуже збентежилася.

— Вибачте, я вас не бачила.

— Повірте, ласкава пані, що все гаразд.

— Ох, він набив вам синяка. Джордж, яка грубіянська з тебе людина. Цілими тижнями тільки

скандали. Всі тебе ненавидять або з тебе глузують. Мені вже несила терпіти...

— Ховають свою нікчемність,— буркнув професор.

— Це ні для кого не секрет. Вся вулиця, увесь Лондон про тебе тільки й гомонять... Августине, можете відійти... Де твоя честь? Та ти, чоловіче, повинен бути професором-регіусом якогось великого університету, де шанували-б тебе тисячі студентів. А ти...

— А де твоя честь, моя любко?

— Ти довів вже мене до краю. Хам ти, справжній, задержуватий хам, ось що з тебе вийшло.

— Джессі, спокійніше.

— Паскуда ти і хам!

— Ну, годі за це „карний“ стілець. — сказав професор. Він нахилився, підняв її, начеб то вона справді не була важче від курятка і посадив її на високий стілець з чорного мармору, який стояв у кутку коридора. Стілець був найменше сім стіп заввишки і такий тоненький, що вона ледве могла на ньому всидіти. Не можна уявити собі щось комічніше, як була в цей момент пані Челенджер. Ноги звисали, усе тіло напружене, щоб не впасти, а обличчя повне лютости.

— Здійми мене.

— Попроси.

— Ти, халамиднику, здійми мене зараз!

— Ходім до кабінету, пане Мальоне.

— Але ж, професоре,— сказав я, дивлячись на жінку.

— Пан Мальон заступається за тебе, попроси і зараз здійму тебе.

— Ох, ти лобуре. Прошу тебе, пусти.

Він здійняв її звідтіля, мов пташку.

— Поводься пристойно, моя люба. Пан Мальон журналіст, він про це все завтра напише в своїй ганчірці і продасть з десяток чисел серед наших сусідів.— „Чудна історія в високих сферах“. Ти ж почувала себе досить високо там на колоні. А далі підзаголовок: „Вражіння від одного дивного подружжя“. Він годується стервом, як і усі з його роду. *Porcus ex grege diaboli* — свиня з чортівської череди. Правда, Мальоне?

— З вами не втерпиш,— відповів я палко.

Він засміявся.

— Нічого, нічого. Зараз дійдемо до порозуміння,— промовив він, поглядаючи то на мене, то на жінку і надимаючи величезні груди... Раптом змінив він тон.— Пробачте за цю дрібну сцену, пане Мальоне. Я покликав вас назад для важливішої справи, а не на те, щоб ви були свідком наших інтимних жартів. А тепер ти нас, жінко, облиш..

Він поклав свої величезні лапи їй на рамена.

— Все, що ти говорила, є щира правда. Коли-б я так робив, як ти кажеш, то з мене була-б краща людина, та за те не був би я Джорджем Едвардом Челенджером. „Добрих“ людей на світі ба-

гато, а Джорж Едвард Челенджер тільки один. Тому й вдовольняйся ним таким, як він є.

Він голосно поцілував її, що мене ще більш засоромило, ніж його скандали.— А тепер, пане Мальоне,— провадив він далі з великою гідністю,— сюди, будь ласка.

Ми повернулись до кімнати, яку залишили за двадцять хвилин тому у таких незвичайних обставинах. Професор старанно причинив двері, показав мені на крісло і присунув мені під ніс скриньку з цигарами.

— Правдиві Сан-Юан-Кольорадо. На таких запальних людей, як ви, наркотика добре впливає. Та не гризить зубами. Обріжте та й ще з пошаною. А тепер сідайте вигідно й уважно слухайте, що я вам скажу. Всякі свої зауваження залишіть при собі, аж поки не скінчу.

— Насамперед, щодо вашого повороту до моєї хати після того, як я цілком слушно вас з неї викинув,— сопів він, немов чекаючи заперечення. — Я кажу, викинув цілком справедливо. До цього спричинилася ваша відповідь цьому готовому до послуг полісменові. Я побачив, що у вас є якась іскорка добрих почувань, а у всякому разі її більше, ніж я при звичаївся бачити серед людей вашої професії. Визначаючи свою вину, ви дали доказ ширших поглядів і думок, і це привернуло до вас мою доброзичливу увагу. Категорія людського роду, до якої ви маєте нещастя належати, була завжди нижча мого інтелектуального обрію.

Ваші слова зразу підняли вас до нього. І я звернув на вас увагу. І тому я прохав вас зайти до кімнати, бажаючи ближче познайомитись з вами. Попіл покладіть, будь ласка, в японську мисочку на бамбуковому столику коло вашого лівого локтя.

Усе це було сказане тоном професора, який говорив до учнів. Він знову перекрутив своє крісло і сидів передо мною, мов величезна надута жаба, голову підкинув назад і мало не заплющив очі.

Раптом обернувся назад до стола і почав нишпорити між паперами. Все, що я бачив, це було тільки кудлате волосся і шматок червоного вуха. Повернувшись до мене, він тримав у руці щось подібне до дуже пошкодженої вже книжечки для ескізів.

— Хочу сказати вам про Південну Америку, тільки, будь ласка, без коментаріїв. Запам'ятайте ще і те, що ніщо з того, що тут почуєте, не сміє дійти до загального відому без мого дозволу, якого правдоподібно ніколи не дістанете. Ясно?

— Умови дуже тяжкі. Але невеличке справоздання...

Він поклав книжечку на стіл.— Коли так, то нашій розмові кінець. Бажаю вам всього найкращого.

— Ні, ні, стривайте! — скрикнув я,— Піддаюся усім можливим умовам. Як бачу, іншого вибору нема.

- Жаднісінького.
- Коли так, обіцяю.
- Слово честі?
- Слово честі.

Він глянув на мене з безмежним недовір'ям.

- А в тім, що я знаю про вашу честь?

— Справді, мій пане,— крикнув я сердито. Ви дозволяєте собі надто багато. Так ще мене ніхто не ображав.

Моє обурення його більше зацікавило, ніж розсердило.

— Голова кругла,— бубонів він.— Брахицефалічна, очі сірі, волосся чорне, дещо негроїчне. Кельтійського походження.

- Я ірляндець.
- Ірляндець?
- Так, ірляндець.

— Цього досить. Ви обіцяли мені шанувати моє довір'я. Мушу вас попередити, що воно буде далеко не певне. Та я готовий дати вам кілька цікавих інформацій.

— Ви певно знаєте, що два роки тому я відбув подорож до Південної Америки. Подорож ця була на віки записана в історії зоології. Я відбув її, щоб перевірити деякі висновки Вольса і Бетса, а зробити це можна було тільки в тих самих умовах, в яких їх утворено. Вже тільки через це подорож моя мала велике значіння, але зайшли ще такі обставини, які надали їй цілковито іншого напрямку.

— Знаєте, а правдоподібно, що в нашу напівкультурну добу, не знаєте, що береги Амазонки тільки частково досліджені і що велике число її допливів зовсім не означене на мапі. Я думав оглянути цю невідому країну й дослідити її звиринний світ. Ця частина моєї подорожі дала кілька розділів до монументальної зоології—виправдання мого життя. Виконавши своє завдання, я вертав і зупинився на ніч у індіанському селі, через яке вже раз проїздив. Село розташоване понад гирлом допливу Амазонки, а де саме, я вам не скажу, залишу це для себе. Мешканці цього села, індіани, племені кюкама, хоч і дуже підупала раса, але дуже милі. Їх інтелект анітрохи не нижче розуму пересічного лондонця.

--- По дорозі, йдучи вгору понад рікою, я вилікував кількох з них і залишив по собі дуже глибоке вражіння, тому я ні трохи не здивувався, коли по повороті мене зараз же покликали до хорого. Я пішов за їх ватажком до однієї хати, та перед самим моїм приходом пацієнт помер. Мое здивування було велике, коли я побачив, що це не був індіанин, а білий і мав характеристичні риси альбіноса. Він був дуже виснажений з усіма ознаками довгих трудів. Його одяг був у шматках. З оповідань індіан я зрозумів, що він їм усім чужий і що тиждень тому він цілком виснажений прийшов сам один з лісу.

— Біля нього лежала його торба і я її переглянув. У середині було записане його ім'я: Мепл

Вайт, Лек Авеню, Детроїт, Мічіган. Це ім'я перед яким я завжди схилятиму голову. Не перебільшу, що коли доведеться оцінювати заслуги, це ім'я стане на одному щаблі з моїм.

З річей, що знайшов, було ясно, що це був поет і артист, який шукав вражіннь. Були там уривки віршів, та я на поезії не розуміюся, і мені здається, що вартість їх надзвичайно мала. Були там також доволі банальні краєвиди ріки, скринька фарб, скринька пастелів, декілька пензликів, оця загнута кістка, яку бачите ось тут на столі, том Бакстера „Метелики і нетлі“, дешевий револьвер і кілька набоїв. Одлгу, або інших особистих речей, не було — видно десь загубились. Це все, що мав з собою цей дивний, американський циган.

— Я вже хотів був відійти, коли побачив у кешені його блюзи цю книжечку. Виглядала вона тоді так, як і тепер. Повірте, що рукопис Шекспіра не був би у такій пошані, як ця книжечка, відколи вона в моїх руках. Ось, перегляньте її сторінку за сторінкою.

Він відхилився назад, узяв цигару і звернув до мене очі, приглядаючись, яке вражіння зробить на мене цей документ.

Я взяв книжечку і розгорнув її, сподіваючись якогось дива, якого й сам собі не уявляв. Перша сторінка цілком мене розчарувала. Був це малюнок дуже товстого чоловіка з написом „Джемі Кольвер на пароплаві“. Кілька слідуючих уявляли індіан та їхні звичаї, далі був намальований ве-

ликний товстий піп у товстому капелюсі, а біля нього дуже сухий європеець. Під малюнком підписано: „Ленч із Фра Арістофаром у Розаріо“. Потім малюнки жінок і дітей та ціла низка малюнків звірят з поясненнями: „Манатеї на піску“, „Черепahi та їхні яйця“, „Чорні Аджуті під пальмою Міріті“, звіря, подібне до свині, а за ним дві сторінки якихсь дуже несимпатичних довгоносих ссавців. Я не бачив нічого надзвичайного і сказав про це професорові.

— Це звичайні крокодили?

— Алігатори. Алігатори. Південна Америка ледве чи знає правдивого крокодила. Ріжниця між ними...

— Я хотів тільки зауважити, що не бачу в них нічого надзвичайного. Нічого, що виправдало-б те, про що ви говорили.

Професор посміхнувся.

— Гляньте на сліду́ючу.

Я ще не міг доглянути нічого надзвичайного. Краєвиди на цілу сторінку. Ескіз мов для більшої праці. На першому пляні блідо-зелені пір'ясті рослини, далі місцевість йшла все вгору і на обрії кінчалася височезними скелями темно-червоного кольору, дивно посіченими так, як базальтові формації, які я одного разу бачив. З боку, мов окрема колона, стояла відірвана скеля, а на ній росло дерево. На задньому пляні блакитне, тропікальне небо, а нагорі скель вузький пояс зеленої рослинності.

-- Ну, щож?— спитав професор.

— Воно, звичайно, формація дуже цікава, та я не геолог і тому не бачу в ній нічого надзвичайного.

— Надзвичайного?— гукнув він, — вона одинока, нечувана. Нікому навіть і не снилося щось подібне. Тепер гляньте на слідуючу сторінку.

Я глянув і ахнув з дива. На цілу сторінку був намальований звір, який міг привидітись тільки курцеві опіюму, або, як привид у гарячці. Голова, мов у птаха: тіло ящірки, хвіст узброєний закривленими до гори шпилями, а через цілий закривлений хребет проходив ряд гребнів, немов у півня. Перед цим страхіттям стояла мала людина, або карлик людського роду.

— А що скажете на це?—спитав професор, з погордою потираючи руки.

— Потвора.

— Але чого він так намалював?

— Гадаю, що з похмілля.

— Так ви думаєте?

— Так, а яка ваша думка?

— З цього ясно, що така звірина живе і що він намалював її з натури.

Я мало не зареготався, та перспектива нового млинка по сходах допомогла мені зберегти повагу.

— Без сумніву,— сказав я, та так, як це кажуть, щоб заспокоїти дурня.— Без сумніву.— Однак, мушу визнати, що ця людська постать мене

дивує. Коли-б це був індіанець, можна було-б його вважати за доказ дегенерації їхньої раси. Але-ж це білий у солом'яному брилі.

Професор сопів, мов розлючений брик.

— Ви справді доводите до краю і стверджуєте усі мої теорії. Лінивість мозку. Безчинність інтелігенції. Дивно, дуже дивно.

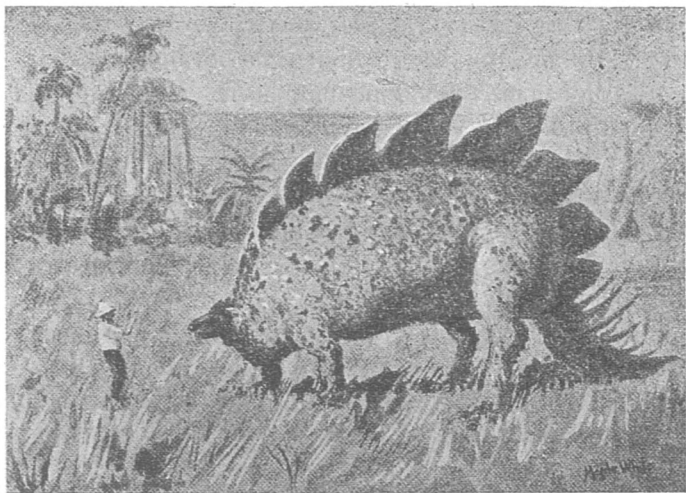
Він був надто смішний, щоб мене розсердити. Зрештою той, хто хотів би на нього гніватися, мусів бути завжди розгніваний, а на те шкода енергії. Тому й я вдаю з себе дурня, всміхнувся і сказав:—Мені тільки так здавалося, що він дуже малий.

— Дивіться,—сказав професор і поклав на малянок свого великого, як та ковбаса, волохатого пальця.—Бачите там за потворою цю рослину? Ви певно думаєте, що це кульбаба, або брюсельська капуста. А це тільки пальма слонової кости, а вони доходять до п'яти або шостидесяти стіп заввишки. Не розумієте, що цей чоловік намальований тут навмисне? Розуміється, що він не міг стояти і залишитися живим, щоб його змалювали. Це маляр змалював себе, щоб дати уяву пропорції. Він був певно з п'ять стіп завбільшки. Дерево за ним є в десять раз більше, що стверджує мої висновки.

— Лишенько!—скрикнув я.—Таж двірець у Черінг Крос був би замалий йому на стайню.

— Хоч ви й перебільшуєте, а все таки це оказ гарний промовив самовдоволено професор.

— Але-ж неможна перечити цілому досвідові людства,— сказав я, і переглянувши дальші сторінки, переконався, що більш не було нічого, окрім одного малюнка якогось американського мандрівника, який міг його зробити під впливом

Це маляр змалював себе щоб дати уяву пропорції.

гашишу, або гарячки. Особливо ви, як учений, не можете боронити подібної теорії.

У відповідь професор узяв з полицки книжку.

— Це знаменита праця одного з моїх приятелів, Рай Ленкастера. Гляньте на цей малюнок; він певно вас зацікавить. Ось і він. Підпис під малюнком: „Можлива поява в житті юразійського

Динозавра — Стегозавра. Задня його лапа більша від дорослої людини.— Що скажете на це?

Він передав мені книжку. Глянувши на малюнок, я остовпів. Звір давно завмерлого світу дивно нагадував ескіз американця.

— Це, без сумніву, надзвичайно цікаве — сказав я.

— Ви не приймаєте цього за останній доказ?

— Я гадаю, невиключене й те, що американець міг бачити десь цей малюнок, а тоді пригадати собі його з людиною в гарячці це легко могло статися.

— Цей погляд правильний, — сказав професор.— Так його й облишимо. А тепер придивіться до цієї кістки.

Він подав мені кістку зі спадщини небіжчика, про яку я вже згадував. Вона була близько шости дюймів завбільшки і грубша від мого великого пальця. На її кінці були сліди засохлої хрястки.

— До якого відомого створіння може належати ця кістка?—спитав професор.

Я оглянув її уважно і намагався нагадати собі давно забуте.

— Це могла-б бути дуже груба людська дужка. Професор погоршливо махнув рукою.

— Людська дужка вигнута, а ця кістка зовсім проста. На поверхні є заглибина, яка вказує на грубість жили, яка проходила через неї. У дужки це не могло-б мати місця.

— Тоді я не знаю, що це таке.

— Не маєте чого соромитися вашого незнання, бо впевняю вас, що ніхто з Сауз Кенігтону не міг би цього сказати.

Він узяв з маленької скриньочки кісточку, мов горошинку.— Оскільки я на цьому розуміюся, ця людська кістка відповідає тій, що у ваших руках. Це вам повинно дати уявлення про розмір тварини. Хрястка вам доведе, що це не викопана, а цілком свіжий примірник. Що ви на це скажете?

— Мабуть у слона...

Професор скривився, немов з болю.

— Та не говоріть про слонів в Південній Америці. Навіть у наші часи, так званих, публичних шкіл...

Я перебив його.

— Тоді може це яка з великих південно американських тварин... скажемо, тапір.

— Можете бути певні, мій молодий пане, що я в цих справах розбираюся добре. Ця кістка не належить до жадного з відомих у зоології звірят. Вона належить до велетенського, дуже сильного і, мабуть, дуже дикого створіння, яке живе на землі, та не дісталось ще під дослід науки. Ви ще не переконані?

— У всякому разі я дуже зацікавлений.

— Як так, то справа не є безнадійна. Почуваю, що десь у вас заховався розум і ми його шукатимемо терпеливо. А тепер залишім американця і повернемося до самого оповідання. Розумієте, що

я не міг залишити Амазонки, не вияснивши хоч трохи справи. Щодо напрямку, з якого прийшов цей мандрівник, то залишилися вказівки. Індіянські легенди мали бути самотніми провідниками, бо я переконався, що серед усіх племен, які живуть над цією рікою, існують перекази про надзвичайно дивну країну. Ви мабуть чули про Курупурі?

— Ні, ніколи.

— Це дух лісів. Щось таке злісне й страшне, від чого треба тікати. Ніхто не може докладніше сказати, який він з себе, що він таке, але всі погоджуються на тому, в якій стороні він живе. Звідтіля прийшов американець. Там повинно бути щось жахливе і мені довелося вияснити, що це таке.

— Що-ж ви зробили?— Моя балакучість зникла. Ця людина приковувала усю мою увагу і пошану.

— Мені вдалося перемогти нехиті індіан, які навіть не хотіли говорити про цей напрям... і переконуваннями, дарунками, а навіть, мушу визнати, погрозами примусу я знайшов двох провідників. Після усяких пригод, про які не буду згадувати, ми перемандрували простір, який не назову, в напрямі, якого не згадаю, і кінець кінцем увійшли до країни ніколи ще неописуваної, в якій ніхто, крім мого нещасного попередника, не був. Ось, гляньте на це.

Професор подав мені фотографію, зроблену з половини негативу.

— Причиною її незадовільного вигляду,— казав він далі,— було нещастя, яке нас спіткало. Повертаючи долиною ріки, наш човен перекинувся і скринька з не проявленими негативами розбилася. Майже всі негативи були знищені — втрата невідшкодована. Це один з тих, які пощастило врятувати. Ласкаво прийміть це, як виправдання його дефектів і ненормальности. Говорили про фальшування. Та у мене нема охоти говорити на цю тему.

Безперечно фотографія була дуже бліда. Зла воля легко могла пояснювати затерті площі по своїйму. Фотографія являла собою сірий краєвид. Розглядаючи деталі, я побачив, що це була довга низка височезних скель, немов якась велетенська катаракта, а під ними широка, вкрита лісом площина, яка повільно знижувалася.

— Мені здається, що це те саме місце, що і на малюнку.

— Те саме,— сказав професор.— Я віднайшов сліди табору американця. А тепер гляньте на це.

То був ландшафт тої самої околиці зблизька, хоч фотографія була також дуже знищена. Я виразно бачив окрему, мов стовп, скелю, вгорі на якій росло дерево.

— Тепер вже я зовсім не маю сумніву,— відповів я.

— Виходить, пролом зроблено? Поволі йдемо вперед. Чи правду я кажу? а тепер на вершок цієї відірваної скелі. Що на ній?

- Велике дерево.
- А на дереві?
- Велетенський птах.

Професор подав мені люпу і я почав розглядати деталі.

— Так; на дереві сидить величезний птах. Його дзюб просто неймовірний. Я сказав би, що це пелікан.

— Не можу вас поздоровити з вашим зором,— сказав професор.— Це не пелікан, ані жаден інший птах. Може вас зацікавить, що мені пощастило застрілити якраз цей примірник. Це був єдиний справжній доказ моєї подорожі, який я міг забрати з собою.

— Так він у вас?— спитав я. Нарешті був якийсь певний доказ на підмогу.

— Я мав його. На жаль, він запропастився з усім іншим у човні, в якому й попсувалися фотографії. Я схопив його серед хвиль, та в моїй руці залишився тільки цей мізерний шматок лівого крила. Мене непритомного викинула вода на беріг. І цей шматок крила залишився цілий. Ось він перед вами.

Він вийняв з шухляди щось, що мені здавалося горішньою частиною крила кажана. Закривлена кістка з болоною могла мати що найменше дві стопи.

— Велетенський кажан,— сказав я.

— Ні, не те,— відповів професор. У світлі наукової атмосфери, я ніяк не міг собі уявити, що

люди не можуть мати поняття про основні підстави зоології. Невже ви справді не знаєте такої основної речі з порівняльної анатомії, що крило птаха це власне розвинена лопатка, а крило кажана — це три видовжені пальці, стягнені болонною. Ця кістка не може бути лопатковою, і можете самі бачити, що це є одноцільна болона і що вона висить в одній однісінській кістці, а через те вона не може бути частиною кажана. А раз це не птах ані кажан, так що?

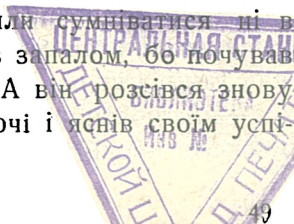
Мій малий запас знання був цілковито вичерпаний.

— Далебі, не знаю, — відповів я.

Професор розгорнув книгу, яку вже раз мені показував.

— Ось, — сказав він, показуючи якусь надзвичайну літаючу потвору, — ось вам знаменита репродукція диморфодона, або птеродактиля, літаючого плазуна юразійської доби. На слідуючій сторінці є діаграма механізму його крил. Порівняйте з примірником у вашій руці.

Я остовпів. Нарешті я цілковито повірив усьому. Від цього не можна було відмовитись. Це вже був останній доказ. Малюнок фотографії, оповідання, а тепер і цей річевий доказ, який я тримав у руці — не дозволили сумніватися ні в чому. Я сказав це і сказав з запалом, бо почував що професора скривдили. А він розсівся знову в своїм кріслі, прищулив очі і яснів своїм успіхом,

— Це найцікавіша зі всіх річей, які мені доводилось бачити на своєму віку, — сказав я, хоч мій запал був більше газетярського, ніж наукового характеру. Це-ж грандіозне. Ви Колумб науки і віднайшли цілий пропавший світ. Мені надзвичайно прикро, що я міг вагатися. Та все воно таке нечуване. Але тепер, я розумію докази і коли їх бачу, все для мене переконуюче.

Професор сопів зі вдовolenня.

— Що ж ви зробили далі?

— Наближалася дощова пора, пане Мальоне, і мої припаси кінчилися. Я оглянув частину скелі, та не міг знайти місця, куди можна було-б вийти на гору. Відірвана скеля, на якій сидів застрілений птеродактиль, була приступніша. З мене незгірший лазій і мені пощастило видряпатися аж на гору. Звідти я краще оглянув скелі і поверхню цієї височини.

— Вона здавалася мені доволі великою. Ні на схід, ні на захід я не міг доглянути краю вкритих ріжною зеленю скель. Внизу оточують її болота, в яких повно гадюк, комарів і пропасниці, це майже непереможні перепони до цієї надзвичайно цікавої країни.

— Ви не спостерегли там інших слідів життя?

— Ні, не бачив нічого. Та цілий тиждень, що ми були біля скель височини, до нас долітав дивний гамір і крик.

— А що ви думаєте про цю потвору, яку намалював американець?

— Можемо тільки догадуватися, що він був нагорі і там її бачив. Через те, десь мусить бути дорога на цю гору. Вона мабуть надзвичайно тяжка, бо інакше усі тварини посходили б униз і заселили б усю країну довкола височини. Думаю, що це цілком зрозуміло.

— Та звідки вони там узялися?

— Не думаю, щоб це було важко з'ясувати, — відповів професор. Відповідь може бути тільки одна. Південна Америка, як ви, мабуть, чули це гранітний континент. Мабуть у прастарі часи на цьому місці місцевий вибух і висунув цю місцевість угору. Мушу підкреслити, що скельні височини базальтові, тобто вибухові. Якийсь вибух висунув площину завбільшки приблизно таку, як Сасекс і відділив її від решти континенту прірвою. Майже стрімкі його стіни побудовані з матеріалу такого твердого, що ерозія не залишає на них слідів. І які з цього були наслідки? Припинення звичайних законів природи. Ріжні перепони, які впливають на боротьбу за існування, були зневтралізовані або змінені. Творіння, які давним давно повинні були загинути, зберегали життя. Зверніть увагу, що так птеродактель, як і стегозавр є юразійські, отже в життєвім порядку надзвичайно старі і тільки штучні умови дали їм жити.

— Ваше свідоцтво цілком переконує. Коли б ви висловили його перед компетентними суддями, вам повірили-б.

— І я так думав в моїй простодушності.— гірко відповів професор.— Можу вам тільки сказати, що було як раз навпаки. На кожному кроці я зустрічав недовір'я, викликане глупотою, або заздрістю. Не маю звичаю, мій пане, підлещуватися або доводити щось, чому не повірили на моє слово. Я показав був ці докази, які є в мене. Та кінець кінцем тема ця мені остогидла і я відмовився говорити про неї. Коли до мене приходили такі, як ви, представники публичної цікавості, я не міг зустріти їх спокійно і з гідністю. Признаюсь, що я з природи дуже гарячий і коли мене спровокують, я не стримую себе. На жаль, у цьому й ви мали нагоду переконатися.

Я мовчки протер своє око з синяком.

— Моя жінка часто нарікала на мене за це, однак, я гадаю, що кожна людина чести почуває те саме. Та сьогодні я маю намір дати доказ найбільшого панування волі над пристрастями. Запрошую вас на це. І він подав мені картку, яку взяв зі стола. Як бачите, мр. Персіваль Вольдрон загально відомий натураліст, має виголосити лекцію про „Рекорд віків“. Мене запросили, щоб я подякував доповідачеві. Я постараюся при цій нагоді надзвичайно делікатно і тактовно подати декілька уваг, які зацікавлять аудиторію і розбудять у неї бажання увійти в справу глибше. Не скажу нічого образливого. Дам тільки вказівки, що є ще більші досі недосяжні глибини. Я говоритиму коротко і побачимо, чи доведу щось такою тактикою

— А чи можу я бути там присутній? — спитав я з запалом.

— Розуміється, приходьте, — відповів він сердечно. Його поведінка була надзвичайно щира й приваблива, так, як і його невгамованість. Його прихильний усміх був чимсь надзвичайним. Його щоки тоді надувалися, як два червоні яблука між прищуреними очима і чорною бородою. — Безумовно, приходьте. мені буде дуже приємно мати серед аудиторії хоч одного прихильника, який би то він не був незначний і необізнаний з предметом. Думаю, що аудиторія буде велика, бо хоч Вольдрон рішуче шарлатан, та за те він досить відомий і популярний. А тепер, пане Мальоне, я присвятив вам більш часу, ніж думав. Одиниця не сміє забирати для себе того, що призначене для всього світу. Радю побачу вас на лекції. А ще не забувайте, що до часу вам не вільно використати нічого з тих матеріялів, які я вам дав.

— Та мр. Мак Ардль, видавець нашої газети захоче знати, що я зробив.

— Скажіть йому, що хочете. Можете йому заявити, що коли надійшло до мене ще когось, я відвідаю його з нагаєм. А на вашу відповідальність лишаю те, щоб нічого не з'явилося в пресі. Так от і все. Залязоологічного Інституту, сьогодні о восьмій тридцять.

Я ще раз глянув на його червоне обличчя, хвилясту бороду та іронічні очі, і вийшов з кімнат професора.

„Це ще велике питання“

Глибоке вражіння та значне моральне піднесення, що я зазнав підчас зустрічі з проф. Челенджером, цілковито виявила мене, як журналіста. В моїй голові одна за другою кружляли думки, а одна з них уперто перемогала: професор говорив правду і його твердження матимуть дуже важливі наслідки. Думав я також про те, що коли-б професор дозволив використати нашу розмову, газета могла б видати надзвичайно цікаву книжку.

Внизу чекав автомобіль, який завіз мене до редакції. Мак Ардль був, як завжди, на своїм місці.

— Ну, і що-ж — гукнув він до мене. — Маю вражіння, що повертаєте з війни. Та, думаю, що він не побив вас?

— Зпочатку у нас було „маленьке непорозуміння“.

— Ну й тип! Щож ви зробили?

— Нічого. Згодом він заспокоївся і ми розмовляли між собою мирно. Та від нього не видобув я нічого — нічого для опублікування.

— Ну, я цього не зовсім такий певний, як ви. Як не як, а він набив вам доброго синяка, а це теж річ, яка надається до друку. Пора вже припинити це хуліганство, пане Мальоне. Цьому добродієві треба показати належне йому місце.

Завтра присвяtimo йому передову статтю. Вона може своє зробити. Дайте мені тільки матер'ял а я вже покінчу з ним раз на завжди. А що скажете ви на такі заголовки: „Професор Мюнхгавзен“ „Сер Джон Мандевіль redivivus“, Каліостро“ — або який інший розбишака минулого часу? Я йому покажу, який він брехун.

— Так, але з цього нічого не вийде.

— Як нічого?

— А через те, що він не є брехун.

— Що? — заревів Мак Ардль. — Та невже ви повірили тим усім його нісенітницям про мамутів, мастодонтів та якісь там морські гадюки?

— На жаль я не можу вам нічого сказати, та не думаю, щоб професор був до них причетний. Одне тільки я знаю це, що професор має ще щось нового сказати.

— Так, будь ласка, голубе, пишіть про це!

— Написати про це і я хотів би, та на жаль усе, що я чув і знаю, сказане було з довір'ям і з умовою, що нічого з цього не дійде до загального відома.

І я кількома реченнями переказав оповідання професора.

— Ось вам і все.

Марк Ардль дивився на мене неймовірно,

— Пане Мальоне, — промовив він з рештою, — як би там не було, а це засідання ніяк не може бути таємним. Я гадаю, що інші часописи не будуть ним цікавитися, бо про Вольдрона писали

вже нераз, а ніхто не знає, що говоритиме Челенджер. Коли-б пощастило, можна перехопити дещо цікавого. Ви там будете, то й напишіть про це. Я чекатиму на вас до півночі.

Цього дня у мене було досить мало часу. Підчас обіду у клубі я розказав дещо Тарпові. Він слухав мене уважно, а його сухе обличчя ясніло скептичною усмішкою. Почувши про те, що Челенджер переконав мене, він засміявся.

— Мій любий, сказав він. — У житті ніколи такого не буває, щоб людина зробила таке величезне відкриття і потім загубила сліди. Залишіть це повістарям. Цей тип любить усякі штуки, мов населення павільон мавп у Зоологічному Садку. Це все дурниці.

— А що ви скажете про американського поета?

— Такого ніколи не було.

— Я бачив його малюнки.

— Їх підробив Челенджер.

— Ви думаєте, що це він змалював цю потвору?

— Звичайно він. А хто-ж би інший?

— А фотографії?

— Там нічого не було. Ви самі казали, що бачили тільки птаха.

— Птеродактиля.

— Це він вам казав. Він умовив вас, що це птеродактиль.

— А кістки?

— Перша з ірландської кішки, а друга спеціально підроблена для вас. З відповідним умінням і хистом змайструвати кістку так легко, як і фотографію.

Мені стало неприємно. Може я таки справді, йому за-швидко повірив? Та раптом прийшла мені в голову щаслива думка.

— Підете на засідання? — спитав я.

Тарп задумався. — Цей геніальний Челенджер неналежить до популярних людей. Багато людей має з ним свої розрахунки. Сміливо можна сказати, що він найбільше неависна людина на весь Лондон. Як що там будуть медики, то може дійти до авантури, а мені не хочеться опинитися в ведмежій ямі.

— Ви послушали-б його самого. Це було-б що найменше справедливо. .

— Може й правда, що це було-б справедливо. Ну, гаразд. Піду.

Перед „hallom“ було більше людей, ніж я сподівався. Низька електричних автомобілів скидала перед дверима свій вантаж—сивих бородатих професорів, а темний струмок піших довадав, що аудиторія складатиметься не тільки з учених, але й зі звичайних смертних. І справді, галерію і дальнішу частину залі наповнили молоді, навіть хлоп'ячі обличчя. Я подивився довкола себе і побачив, що велику частину присутніх складали медики. На час лекції спорожніли мабуть усі великі шпиталі Лондону. Поведінка студентів була

в'еселâ, та викликувала охоту до бучі. Чути було уривки популярних пісень, які цілковито не пасували до наукової лекції. Крім цього, у всьому відчувалась тенденція до різних особистих дошкульовань. Отже можна було сподіватися дуже веселого вечора для всіх, крім тих, кого чекали небажані неприємности.

Ось, наприклад, з'явився на естраді старий доктор Мельдрам у своїм волохатім капелюсі. З усіх боків повстало загальне запитання, де він його взяв і збентежений професор мусів мерщій сховати його під крісло. Відомого подагрика профес. Водля почали допитувати з усіх боків залі, що чувати з його пальцем. І бідний професор не знав, що з собою робити. Та найбільша демонстрація вибухла, коли проф. Челенджер йшов на своє місце. Як тільки з'явилася чорна професорова постать, знявся печуваний крик і галас. Мені зараз спало на думку, що Тарп передбачав це і що більшість присутніх прийшла не з-за ради лекції, а тільки через те, що почула про неодмінну участь Челенджера.

Демонстрація студентів викликала серед публіки, яка засіла у перших рядках, легкий сміх. І взагалі нагадувало це все галас замкнених у клітці диких звірів, коли сторож приносить їм щоденну їжу. У цьому галасі було безумовно щось ганебне. Та в мене, однак, було вражіння, що його викликала не ненависть і погорда, а просто веселе зацікавлення. Челенджер прийняв демонстрацію спокійно, з толерантним усміхом так,

наче-б то не був голос людей, а дзявкання зграї цуценят. Він сів не поспішаючи, погладив чорну бороду і глянув своїми гордими очима по залі. Ще не затих гамір, коли виступив наперед голова зібрання, проф. Рональд Марей і лектор мр. Вольдрон, і почалося засідання.

Проф. Марей пробачить мені, коли я скажу, що він має такі самі хиби, як і загал англійців, себто, що його зовсім не чути, коли він говорить. Я ніяк не розумію, чому люди, які мають сказати щось важливе, не завдають собі найменшого труду і не скажуть так, щоб їх почули слухачі. Вони роблять це так, немов би хотіли переллати цінний плин з джерела у збірник через затканий провід, а тимчасом, одіткнути той провід не так-то дуже й важко. І так проф. Марей зробив кілька надзвичайно цінних уваг своїй краватці та карафці з водою і звернув чомусь увагу на срібний ліхтар, що стояв біля нього, і сів. Мр. Вольдрон, загально відомий лектор, підвівся й почав читати. Він був худенький і суворий, голос у нього був гострий, а поведінка простацька. Та зате він умів присвоїти собі знання інших і передати його публиці у спосіб не тільки зрозумілий для загалу, але й цікавий. Він говорив про все дотепно, так що у нього, наприклад, порівняння дня й ночі або походження хребтовців виходили надзвичайно смішні.

Мовою ясною і зрозумілою, переплетеною наочними порівняннями, він розвинув перед нами

картину утворення світу. Він говорив про кулю вогненого газу, яка блукала у небесних просторах. Далі змалював процес зціплення, охолодження і морщення поверхні і формування гір та перетворення пари в воду — взагалі про всі ті процеси, що підготували землю для великої Драми Життя. Про походження самого життя він ухилявся подати якесь певне твердження. Він тільки не мав сумніву, що життєві зародки ніяк не витримали-б первісної спеки. Виходить, вони мусли з'явитися на землю пізніше. Чи вони повстали з неорганічних елементів через охолодження? Чи може прилинули з інших планет на якомусь метеорі? Навряд. А взагалі, що розумніша людина, то вона менше догматична в цьому питанні. Ми не можемо, а принаймні досі ми ще не навчилися витворювати з неорганічних первнів органічного життя лабораторним засобом. Наша хемія досі не знає, як переступити прірву поміж мертвою та живою природою. Хемія природи, яка довгими епохами творила такі дива, дійшла до вислідів, які нам неприступні. Ось і все, що можна в цій справі сказати.

Далі лектор подав довгу низьку тваринного життя, починаючи від молекул і слабких морських істот через плазунів і риб, аж до щура, в якого щурята родяться відразу живі. Він і є предок усіх ссавців, отже правдоподібно і кожного з присутніх в залі. (Якийсь скептичний студент кричить: „ні, ні“). Може-б той молодий добродій у

червоній краватці, який, здається, думає, що видзюбався з яйця, затримався після лекції. Я радо хотів би пізнати таке диво. (Сміх). Чудно якось і подумати, щоб кінцем усіх процесів у природі було створення цього добродія у червоній краватці. Та чи цей процес уже скінчився? Чи можемо прийняти цього добродія, як останнє і незмінне вже слово? Маю надію, що він не образиться, але які-б там не були його чесноти і його моральна вартість, мушу сказати, що це був би надзвичайно мізерний здобуток природи. Еволюція не є скінчена вже мертва сила, це сила ще повна життя й творчости.

Погравшись так на велику втіху присутніх з нещасним студентом, лектор знов повернув до минулого і розказав, як висихали моря і виринали мілини, говорив про те злосливе життя, що витворилося на берегах озер і лиманів, про намагання морських потвор ховатись у надбережні болота, де на їх чекала велика кількість харчів, що відповідали їхньому велетенському зростові. — „Там з'явилися ті страховища, яких останки заповнили Вільден і Соленговен і які, на наше щастя, вигинули ще перед появою першої людини“.

— Це ще велике питання, — залунав голос з естради.

У мр. Вольдрона було дуже розвинене почуття дисципліни, зафарбоване чималим гумором, як це ми бачили на пригоді зі студентом. Тому зачіпати його було небезпечно. Та цей вигук здався йому

такою нісенітницею, що він розгубився і не знав, що далі робити. Так мабуть виглядає Шекспірів прихильник якого заскочив завзятий прихильник Бакона, або астроном, який зустрине фанатика, що поза нашою землею не знає більш нічого. Він на хвилинку зупинився, а тоді піднесеним голосом повторив: „І вигинули вони ще перед появленням першої людини“.

— Це ще велике питання,—залунав знову цей самий голос.

Вольдрон глянув на професорів і зупинився на Челенджерів, який сидів, похилившись назад, з веселим обличчям і примруженими очима, неначе посміхався.

— А, — озвався Вольдрон,—знижуючи плечима. Це мій приятель, проф. Челенджер, — і серед загального сміху почав продовжувати свою лекцію так, наче це зауваження пояснювало все.

Та інцидент далеко ще не був вичерпаний. Щоб тільки лектор не сказав про минулі віки, чи про світ, який вже загинув, зараз, мов рев бика, розлягався голос проф. Челенджера. Згодом до цього приєдналися й слухачі, і кожного разу, як тільки порушувалася борода професора і ще з його уст не залунав голос, студенти ревіли: „Це ще велике питання“, а інші перебивали: „До порядку“, або „Ганьба“. З Вольдрона був добрий промовець і, як людина, він був стриманий, але така поведінка збентежила й його. Він вагався, забувався, почав повторювати слова, заплутався

у якомусь довгому реченні, аж врешті розлютований звернувся він до професора, головного ініціатора його халепи.

— Це ж неможливо! — скрикнув він. — Будь ласка, пане професоре, покиньте ці немудрі та негідні вискоки.

По залі повіяло холодом, а студенти аж затихли з радощів, побачивши, що боги з високого Олімпу сваряться по-між собою. Челенджер по волі підвівся на своїм кріслі.

— А я мушу попрохати вас, пане Вольдроне,— сказав він — щоб ви не подавали тверджень, які не згодні з фактами науки.

Професорові слова викликали бурю.— „Ганьба, ганьба.“ „Вислухати його.“ „Викинути його.“ „Геть.“ „Справедливості,“ — лунало серед загального крику, веселости й обурення.

Голова зборів розпачливо махав руками, і щось бубонів собі під носом. Професор Челенджер... особисті... погляди... згодом... Це були єдині слова, які можна було розібрати серед цього гармідери. Винний вклонився, всміхнувся, погладив бороду і знов сів на своє крісло. Червоний і войовничо настроений Вольдрон почав говорити далі. Коли доводилось йому висунути якусь тезу, він кидав гнівний погляд у бік супротивника який, здавалося, куняв з легенькою посмішкою на обличчі.

Нарешті лекція скінчилася. На мою думку, це був кінець передвчасний, бо лекторові мова була

переривана і безладна, а нитка тверджень урвалася. Вольдрон сів і голова щось промимрив собі під ніс. Підвівся професор Челенджер і вийшов на край естради. В інтересі моєї газети, я подаю його промову повністю.

„ — Пані і панове, — почав говорити Челенджер серед стриманого гомону. — Ох, вибачте; Пані, панове й діти. — Ще раз прохаю пробачити, що я оминув таку велику частину аудиторії“. (У залі крик. Професор стоїть на краю естради з величезною відхиленою головою та простягнутою рукою, мов єпископ, що збирається благословити юрбу). — Мене було обрано, щоби скласти подяку панові Вольдронові за блискучу й зразкову лекцію. Правда, в ній були деякі пункти, з якими я не погоджуюся і через те я вважав за свій обов'язок їх підкреслити. А взагалі мр. Вольдрон вив'язався добре зі свого завдання і дав нам зрозумілий та цікавий нарис історії нашої планети. Популярні лекції є найлегші, але хай не гнівається на мене мр. Вольдрон, (тут він глянув у бік противника), — коли я скажу, що вони по своїй природі поверхові і через те ведуть у манівці, бо популярна лекція мусить бути пристосована до рівня публіки.“ (Іронічні вигуки). — Популярні лектори це паразити. (Гнівний протест Вольдрона). — Для слави, або дзвінкої монети вони використовують праці своїх менше відомих братів. Найдрібніший факт, доведений у лабораторії, кожна цеглинка, що вмурована в будинок знання,

має без порівняння більше значіння, як таке уявлення про науку з другої руки, що тільки марнує годину часу і до нічого конкретного не призводить. Я не кажу це на те, щоб загаль не затратив почуття пропорції і не переплутав великого жерця науки з його учнем. (Тут мр. Вольдрон сказав щось пошепки голові. Цей підвівся і в свою чергу промовив щось дуже суворо до карафки з водою). — Та залишимо це. (Голосні й довгі вигуки). — Переходжу до цікавіших річей. Що я, як дослідник, заперечив лекторові? А те, чи затрималися до сьогоднішнього дня на нашій землі певні форми тваринного життя? Я не говорю як аматор, ані навіть, як популярний лектор, а як людина, яку її наукова совість примушує триматися стисло наукових фактів. М-р Вольдрон помиляється, коли думає, що як він не бачив ніколи передісторичних тварин, то вони й не існують. Добре сказав м-р Вольдрон, що вони є наші предки, але я додам, і наші сучасні предки, бо, при повній енергії і витривалості, можемо їх і нині оглядати у всій їх огиді. Створіння, які ми вважали за юразійські потвори і які легко пороздирали-б наших найбільших і найлютіших ссавців, існують і по цей день". (Крики: „Дурниці“, „Доведіть це“, „А ви як знаєте“, „Це ще питання“). — „Питаєте мене, яким чином я це знаю? Знаю, бо деякі з них я бачив. (Гомін, оплески; хтось крикнув — „Брехун“).

— Я брехун? (Загальний галас). Хто назвав мене брехуном? Прошу цю особу встати, щоб я мав можливість познайомитися з нею. (Голос: „Ось він тут, пане професоре. І група студентів підносить догори якогось маленького чоловіка, який силкується вирватися їм з рук). — Ви назвали мене брехуном? (Ні, ні — крикнув обвинувачений і зник, як той паяц у скриньці, — Якщо, є хтось у залі, що сумнівається у моїй правдивості, прошу його залишитися після лекції“. („Брехун“).—Хто це сказав? (знову якийсь бідолаха метушиться зі студентами, які намагаються підняти його догори). — Якщо я зйду по-між вас... (Голоси: „Прийдіть, прийдіть“). Загальний гомін перериває розмову. Голова зірвався і почав махати руками, немов диригуючи цією музикою. Професор почервонів, борода йому настовбурчилась, а очі запалали. Тепер він зовсім опинився в стані роздратованого ведмедя. — Кожного винахідника зустрічало завжди таке недовір'я, певна ознака покоління дурнів. Вам бракує уяви та інтуїції, щоб це зрозуміти. Ви тільки знаєте, як кидати болото на людей, що наражали своє життя на небезпеку, прокласти дорогу науці. Ви переслідуйте пророків. Галілей, Дарвін, я... (Довготривалий гомін який остаточно перервав лекцію).

Те, що я тут написав, зложено на підставі моїх нотаток з лекції, але я й тут не в силі переказати, який хаос зробився серед публіки. Деякі пані вважали за безпечніше не чекати кінця лекції.

Поважні професори теж позаражувалися від студентів, і я бачив не одного добродія з сивою бородою, як він загрожував упертому професорові кулаками. Все зібрання гуло, мов бджоли. Професор Челенджер підійшов уперед і підніс руку угору. Він мав у собі щось таке переможне й могутнє, що галас затих. Він, здається, хотів сказати щось стисло окреслене. Всі затихли, щоб вислухати його.

— „Я не думаю вас затримувати, — сказав він, — бо й не варто. Правда залишиться правдою, а гвалт і крики молодих, а на великий жаль, мушу сказати й старших людей стану не змінять. Я кажу, що відкрив нове поле для науки. Ви цьому перечите. (Галас). — Отож я вам скажу: виберіть когось і пішліть, нехай перевірить це від вашого імени.

Серед публіки встав ветеран порівняльної анатомії, проф. Самерлі, високий, худий з кислим виразом обличчя і засохлий, мов чернець. Він спитав проф. Челенджера, чи відкриття, про які він згадував, були зроблені підчас останньої його подорожі, яку він відбув півтора року тому до джерел Амазонки.

Проф. Челенджер ствердив це.

Тоді проф. Самерлі спитав, яким способом проф. Челенджер міг проробити такі відкриття у країні, яку досліджували такі мандрівники і вчені, як Вольс, Бетс, і інші їх попередники?

Проф. Челенджер звернув увагу, що м-р Самерлі, здається, поплутав Амазонку з Темзою. Це

була-б надзвичайно велика помилка, бо в дійсності Амазонка ріка значно більша і що правдоподібно зацікавить м-р Самерлі, то це факт, що вона посідає разом з Оріноко п'ятдесят тисяч миль. А в такій країні зовсім легко віднайти те, чого не доглянув інший.

Проф. Самерлі посміхнувся кисло і запевнив, що він цілком оцінює різницю між двома ріками, головне тому, що твердження щодо Темзи можна легко перевірити, а це цілком неможливе щодо Амазонки. Було-б дуже бажано, коли-б проф. Челенджер подав географічну ширину і довжину країни, в якій є ще доісторичні звірята.

Проф. Челенджер відповів, що такі дрібниці він з особистих причин залишить для себе, але з деяким застереженням він згоджується подати всі потрібні інформації обраному від зборів комітетові. Рівночмсно проф. Челенджер запитав проф. Самерлі, чи він не поїхав би особисто перевірити їх.

М-р Самерлі відповів: — Можу поїхати.

— Коли так, — сказав Челенджер, — то я гарантую, що подам вам усі потрібні матер'яли, які допоможуть вам віднайти цю місцевість. Однак, з огляду на те, що проф. Самерлі їде, щоб повалити усі мої твердження, було-б справедливим, щоб і я мав когось, хто стримував би його. Я не таюся, що будуть великі труднощі й небезпеки. М-р Самерлі мусить мати молодшого товариша. Хто на це згодиться?

В житті рішучі моменти настають, цілком несподівано. Коли я йшов на це засідання, мені й не снилося, що там я відважуся на експедицію і пригоди, які не вважалися мені навіть у найфантастичніших снах. Але, чи це не була одна з тих нагод, про які згадувала Гледіс? Вона-б і сама мене туди послала. Я зірвався з місця і говорив, та не міг добрати слів. Мій товариш Тарп сіпав мене за полу. — Сідайте Мальоне, — говорив він пошепки. — Не робіть з себе дурня, та ще й публічно. Рівночасно я побачив, що якийсь високий, худий добродій теж підводився перед нами кілька разів. Він дивився гнівно на мене, але я не вступався.

— Я поїду, пане голово, — говорив я вперто.

— Прізвище, прізвище, — ревіла публіка.

— Едвард Данн Мальон, репортер з „Daily Gazette“. Zobov'язуюсь бути цілком безстороннім свідком.

— А ваше прізвище?—спитав голова мого конкурента.

— Лорд Джон Рокстон. Я був вже над Амазонкою, знаю добре місцевість і тому маю потрібне підготування для подібної місії.

Лорд Джон Рокстон, відомий цілому світові, як спортсмен, — сказав голова. — Але добре було-б, щоб серед учасників був і журналіст.

— Я пропоную, — сказав проф. Челенджер, — щоб збори обрали на своїх представників обох цих добродіїв. Вони разом з проф. Самерлі від-

будуть цю подорож і вивірять точність моїх тверджень.

Так серед вигуків і гомону вирішувалася наша доля. Людська хвиля винесла мене, мало не оглушеного вагою нових постанов, із залі. Перед будинком я щойно спостеріг, що біля мене промайнула група студентів. Раптом серед них з'явилась чиясь рука, озброєна тяжким парасолем, а далі серед веселих криків і зойків електричний автомобіль проф. Челенджера зник на закруті вулиці. Я опинився сам на Ріджент Стріт, осяяній сріблястим світлом електричних ламп і почав думати про Гледіс і про мою майбутність.

Раптом хтось ухопив мене за плечі. Я оглянувся і побачив перед собою веселе обличчя мого конкурента у цій дивній експедиції.

— Пане Мальоне, як не помиляюся? Будемо тепер товаришувати. Я мешкаю ось тут недалеко, в Альбані. Є кілька речей, про які я хотів-би з вами поговорити. Може знайдете півгодини часу для мене?

Розділ VI

„Я був „божим бичем“ для торгівців не- вільниками“

Ми пішли з лордом Рокстоном недалеко на Віго-Стріт, де живе переважно аристократія. Незабаром мій новий знайомий відчинив двері і ми увійшли до кімнати. Лорд Рокстон засвітив елек-

тричні лампи у рожевих абажурах. Вже біля дверей я помітив, що тут об'єднання багатства і елегантції з мужністю і простотою — достаток багатой людини з безладдям неодруженого чоловіка. Дорогі футра та східні килими застеляли долівку. По стінках розміщено коштовні малюнки і гравюри, а їхню вартість пізнав навіть такий профан, як я. Тут чергувалися ескізи боксерів, балерин, і перегонів зі змісловими малюнками Фрагонера, суворими Джіредета, або мрійливими Тернера. Пороскидані то тут, то там трофеї свідчили, що лорд Джон Рокстон всесвітньої слави спортсмен і атлет. Темно-синє та вишнево-рожеве весла, схрещені над комінком, нагадували давні часи оксфордських спортив, а розвішані під ними рапири та боксерські рукавиці свідчили про заняття цієї людини, яка за їх допомогою здобула собі славу.

Довкола кімнати, мов карніз, розвішані були голови великих диких звірів з найдалших закутків світа, а над ними гордо пишався білий носоріг з Ледо Енлев.

Посередині, на грубому червоному килимі стояв розкішний чорний з золотим стіл Люї XV. Його зневажали порожні склянки і недокурки цигар, а срібна скринька з цигарами та блискуча підставка для трунків доповнювала картину.

Мій господар узяв дві високих склянки і, наливши їх лікеру та содової води, вказав мені місце на глибокому кріслі, поставив передімною

шклянку і подав мені довгу гаванську цигару. Тоді сам сів напроти мене і почав пильно придивлятися до мене своїми дивними пронизливими очима, ясно-блакитними, мов крижане озеро. Крізь дим цигари я приглядався до його обличчя.

Воно було мені добре знайомо з різних фотографій та тепер я приглянувся до його ближче. Ніс у нього закривлений, щелепи запалі, волосся темне, русяве, на маківці досить рідке, тверді вуса та гостро закінчена борідка. Він мав у собі дещо від Наполеона III, а деякі риси Дон-Кіхота, а разом з тим щось суто-англійське, характерне для сільського пана, прихильника простору, собак та коней. Вітри та сонце спалили йому обличчя, мов червону глину. Густі брови надавали його холодним очам майже жорстокого вигляду. Хоча й сухий на тілі, він був побудований кремезно. На зріст він був трохи більший шости стіп, але круглі рамена робили його на вид трохи низшим. Ось вам портрет відомого лорда Джона Рокстона. Таким я бачив його, як він сидів, заклавши ногу на ногу, напроти мене, палив цигару і мовчки приглядався до мене.

— Так-от, молодий фелягу-хлопче, — (він вимовляв це так, як одне слово), — ми і вскочили в роботу. Думаю, що, коли ви туди йшли, не сподівалися такого кінця?

— І не снилося мені щось подібне.

— Те саме і зі мною. Не снилося щось подібне. І ось ми по шию у цім казані. Три тижні

тому я повернув з Уганді, найняв собі будинок в Шотландії, підписав умову, і ось вам. Гарна робота.

— Така робота мені по душі. Я журналіст. Працюю в „Daily Gazette“.

— Так. Ви це казали. А між іншим, у мене до вас справа, Хотите мені допомогти?

— З великою охотою.

— Справа ризикована. Не боїтесь?

— Яка ж справа?

— Наді мною живе м-р Балінджер. Ви чули про нього?

— Ні.

— Молодий фелягу, деж ви жили? Сер Джон Балінджер найкращий гуморист півночі. У вівторок напала на нього гарячка. Казиться, як чорт. Спить над нами. Лікар каже, що він мусить їсти, інакше йому кінець. Та він поклав на ковдру револьвера і клянеться, що першому, хто підійде, всадить всі шість куль. Він дуже завзятий і це може зле скінчитись. Треба його врятувати.

— Щож ви думаєте робити? — спитав я.

— Думаю, що ми з вами можемо кинутись на нього і обеззброїти його. Можливо, що він дрімає. А врешті в найгіршій разі може скалічити тільки одного з нас. Коли-б пощастило держати його за руки і полізти помпою йому в шлунок, повечеряв-би старий, як ніколи.

Така робота спадає на людину дуже несподівано. Я не можу похвалитися великою відвагою.

Все невідоме і невипробоване уявляється моїй ірландській фантазії страшнішим, ніж воно справді є. З другого боку мене виховували в зневазі до боягузства і вчили боятися тавра страхополоха. Думаю, що, коли-б хто мав сумнів, щодо моєї відваги, незабарився-б скочити у прірву як той Гун в оповіданні. Тому, хоч мої всі нерви тремтіли од самої думки про цього божевільного п'яницю, я відповів так безжурно, як тільки міг, що я готовий на все. Увага лорда Рокстона, що це справа доволі небезпечна, тільки роздратувала мене.

— Балачки тут нічого не допоможуть,—сказав я. — Ходім.

Я встав і він устав. Потім він усміхнувся, ударив мене по плечах і пхнув назад у крісло.

— Добре, добре, хлопче. З вами можна почитати.

Я глянув на нього здивований.

— Я сам справився з Балінджером ще вранці. Він прострілив мені кімоно, та кафтан таки одягли. За який тиждень буде здоровісінький. Маю надію, що за це на мене не нарікатимете. Бачите,—і це між нами кажучи, — я дивлюся на цю південно-американську історію дуже поважно, тому, коли вже хтось має зі мною їхати, то нехай знаю, хто він і чи можна йому довіряти. Мушу визнати, що ваш іспит випав добре. А треба сказати, що вся робота впаде на нас, бо цього Самерлі доведеться няньчити зараз від першого дня.

Між іншим, чи ви не той самий Мальон, що має дістати для Ірляндії нагороду Рагбі?

— Можливо, що дістану.

— Я, здається, вас пізнав. Ви грали проти Річмонду і перемогли їх. Кращого матчу я не бачив за весь сезон. Та я вас прохав сюди не на те, щоб провадити балачки про спорт. Маємо свої справи залагодити. Тут у „Таймсі“ є довідка про рух пароплавів. Від середи за тиждень відпливає „Booth“ у Пара. Коли-б ви з професором встигли приготуватись до цього часу, ми могли-б ним поїхати. Я вже з пароплавним агентством порозуміюся. А як справа з вами?

— Все поладить газета.

— Вмієте стріляти?

— Так, як ратник.

— Ой, аж так зле! І чого ви, молоді, думаєте, що наука стріляння зайва? Ви всі, мов ті бджоли, без жала. Цікаво було-б побачити, як би це ви виглядали, коли-б хтось прийшов красти мед. А в Південній Америці доведеться вам пильнувати рушниці, бо якщо наш любий Челенджер не божевільний, або останній брехун, то побачимо де-що цікавого. Яка у вас рушниця?

Він підійшов до дубової шафи і відчинив її, і я побачив низку рушниць, мов рури органів.

— Побачимо, що я зможу вам відпустити з мого арсеналу.

Лорд Рокстон почав виймати одну по одній цілу низку прегарних рушниць. Спробував замок

кожної з них і поклав назад так пестливо, як мати дитину.

— Це є Блендексаресс № 577, — сказав він.— Вона дала мені цього велетня. Ще хвилина і він мав би був мене у своїй колекції. Гостра куля, це вся сила слабшого. Сподіваюся, що знаєте добре Гордона? Це поет коня і рушниці і того, хто ними керує. А тепер гляньте: ось вам дуже корисне приладдя: „далековид № 470, подвійний автоматичний замок“. Цєю рушницею три роки тому я полював на торгівців невольниками у Перу. Я був там справжнім „божим бичем“, хоч про це не знайдете згадки у жодній книжці. В життю кожна людина мусить стати в обороні права людини, або ніколи не почуватиме себе цілком чистою. Через те я і наважився розпочати війну самотужки. Я сам оголосив її, сам перевів і сам закінчив. А ці значки всі на честь переслідування цих торгівців. Цей велетень був для їхнього ватажка, Педра Льопеса; я застрілив його в верхів'ях ріки Путомайо. А ось дещо, що було-б якраз для вас, — і він вийняв розкішну, оздоблену бронзою і сріблом рушницю. — Коли замок добре намащений і всі п'ять куль в ньому, сміливо можете їй довірити життя.

І він подав мені рушницю і замкнув свою шафу.

— Між іншим, — сказав він, вертаючись до свого крісла, — що ви знаєте про проф. Челенджера?

— Я щойно сьогодні його вперше побачив.

— І я. Дивна річ, що ми обидва вибрались на домагання людини, якої не знаємо. Чудернацька з нього птиця. Його наукові колеги, здається, не дуже то закохані в нього. Як ви зацікавилися цією справою?

Я розказав йому коротко свої ранішні пригоди і він вислухав їх з зацікавленням. Далі добув мапу Південної Америки і розклав її на столі.

— Я думаю, що все те, що він сказав, щира правда. І я кажу це на певних підставах. Південну Америку я дуже люблю. На мою думку, від Дарієн до Фуюго — то найбагатіша, найвеличніша і найкраща частина нашої планети. Її досі не знають. Ніхто й не уявляє собі, що там може бути. Я перейшов її від одного кінця аж до другого і перебував там два сухих сезони і чув дещо про це все. Дуже багато говорять традиції і перекази індіан. Вже щось там має бути, бо що краще хто знає цю країну, то він більш переконаний, що там все можливе. Там знають кілька відомих шляхів, якими їздять, а решта все ще недосліджене. Приміром тут у Мато Гроссо, — і він провів цигарою по частині мапи, або цей закуток, ось тут, де межують три держави, ніщо мене не здивувало-б. Як нам і розказував цей добродій, там є п'ятдесят тисяч миль водяного шляху, який переходить лісом завбільшки в Європу. Ми могли-б бути віддалені один від одного так, як Шотландія від

Стамбула, а таки були-б в тім самім бразилійськім лісі. Досі люди поробили там тільки стежки або царинки. І не диво. Вода в ріці підноситься і опадає на добрих сорок стіп і через те вся країна в більший своїй частині це одне велике багно. І чому-б там не могло бути чогось таємного? І чому ми не змогли-б його відшукати? Зрештою—додав він з дивним усміхом, — там на кожному кроці чекають нас мисливські пригоди. Я подібний до старої кулі з гольфу, всю білу фарбу здерли з мене давно. Тепер життя може кидати мною, як хоче, і сліду не лишить. Та пам'ятайте, молодий фелягу, що мисливські пригоди це сіль життя. Так варто жити. Ми всі стали такі нудні, м'які, закохані в вигодах. Я спробував вже й війн, і мандрівок і аероплянів, але полювати на ці потвори, (що скидаються на мару в-вісні по добрій вечері), то щось цілком нове.

І він аж стогнав з радости.

Може я занадто розписався про того нового знайомого, та він через довший час має бути моїм постійним товаришем і через те я намагався змалювати його дивну вдачу, мову й думки, якомога точніше. Врешті я залишив його, бо на мене чекали. Він почав намазувати замок своєї улюбленої рушниці і роздумував над пригодами, які нас чекали. А я ясно здавав собі справу, що у всій Англії я не зміг би знайти мужнішої і спокійнішої людини, з якою можна було-б йти на всяку небезпеку.

Я був досить утомлений подіями дня, але я ще довго сидів з нашим видавцем, Мак Ардлем і розповідав йому про все, що вирішив з'ясувати вранці серові Джорджові Бомонт. Ми вирішили, що я списуватиму все в формі листів до Мак Ардля і що їх газета друкуватиме, або вони лежатимуть до нашого повороту і будуть видані пізніше відповідно до бажань професора, бо ми не знали, які він може поставити умови. Ми намагалися до нього телефонувати, та перший раз по соковитій лайці на адресу преси, ми дізналися, що, коли повідомимо його, яким поїдемо кораблем, він при самім від'їзді подасть відповідні вказівки. Друга спроба не дала жадної відповіді, крім жалісної заяви його дружини, що її чоловік дуже лютий і що вона надіється, що ми дамо йому спокій. Третя спроба опівдні викликала великий тріск, а центральний телефон повідомив нас, що апарат професора зіпсований. Після цього ми й не намагалися більше з ним говорити.

А тепер, любі читачі, я вже не буду звертатись до вас безпосередньо. Якщо дійде до вас яке продовження цього оповідання, то тільки за посередництвом газети. Я лишаю у редактора цей звіт з пригод, які призвели до однієї з найцікавіших експедицій в історії науки і може колись, як нам пощастить повернутися, і він побачить світло денне разом з рештою оповідання. Ці останні рядки я пишу в салоні пароплава „Франциска“. Пілот забере їх і віддасть Мак Ардлеві для переховування.

Хочу ще записати одну подію, останню, яка врізалася в мою пам'ять ще в старому світі. Це картина холодного, вохкого ранку пізньою весною. Іде дрібний, зимний дощик. Три постаті, щільно-закутані у блискучі непромокальні плащі, ідуть на місток, який веде на пароплав. Перед нами везуть на візку цілу гору куфрів, клунків і скринь з рушницями. Високий і мелянхолічний проф. Самерлі іде, похнюпивши голову, і волочить ногами, мов людина, яка страшенно себе шанує. Лорд Джон Рокстон іде жваво, а його сухе, уважне обличчя сяє між коміром плаща і мисливською шапочкою. Щодо мене, то я дуже радий, що врешті скінчилися ці всі підготування і сумні прощання. Ми доходили до містка, коли я почув, як хтось до нас гукає. Це був проф. Челенджер. Він обіцяв відвести нас і додержав слова.

— Ні, спасибі, я не піду на поміст. Маю сказати кілька слів, а це можна зробити й тут. Тільки не думайте, що вам я чимсь зобов'язаний. Запам'ятайте собі добре, що мені байдужісінько, чи ви їдете, чи ні, і я не почуваю до вас ніякої вдячності. Правда є правда, і ніщо з того, що ви привезете, її не змінить, хоч зацікавить і заметушить без найменшого значіння певну кількість людей. Мої вказівки запечатані в цьому конверті. Розпечатайте його на Амазонці в місті Монаос, але не раніше, як тільки в день і годину, які написано зверху. Ясно? Виконання моїх умов я за-

лишаю вашій честі. Ні, пане Мальоне, я не думаю обмежувати вашої кореспонденції, раз мета вашої подорожі — перевірити всю справу. Прошу вас тільки не подавати жадних ближчих інформацій щодо напряду виправи і щоб ніщо не з'явилося друком аж до вашого повороту. Ви багато зробили, щоб згладити мою нехіть до цієї обридливої професії, до якої маєте нещастя належати. Бувайте здорові, лорде Джоне. Для вас наука цілком чужий світ, та за те будете раді полюванню, яке вас чекає. Сподіваюся, що зможете розказати в „The Field“, як ви уполювали дисморфодона. І ви прощайте проф. Самерлі. Якщо ви здібні до поправки, то повернете до Лондону значно мудріші, як тепер, коли його покидаєте.

Тут він обернувся на п'яті, і ми побачили, як він вертався до потягу. Я довго ще бачив з чардака пароплаву його квадратову стрибку постать. А тепер ми вже виїхали далеко в канал. В останнє дзвонять на листи і пілот наш повертається. Ми на новому шляху.

Розділ VII

„Завтра поїдемо вглиб незнайомої країни“

Я не хочу бути нудним і тому не описую нашої розкішної подорожі кораблем, ні тижня нашого побуту в Пара. Хочу тільки зазначити велику чемність „Pereiro da Pinta Company“, яка нам

допомогла організувати нашу експедицію. Коротко згадаю про подорож вгору понад великою, глинястою рікою; ми їхали нею пароплавом, мало що меншим, ніж на океані. Врешті ми минули Обідос і опинилися у Манаос. М-р Шартмен, представник „British and Brazilion Trading Company“ став нам у великій пригоді. Час, який залишився нам до терміну розпечатання листа проф. Челенджера, перебули ми в фазенді м-р Шартмена. Тут хочу подати кілька нотаток про наших товаришів і помішників, які також візьмуть участь в експедиції. Говоритиму цілком отверто: ці матеріяли мусять перейти через ваші руки, пане Мак Ардль, тому залишаю на вашу волю, як їх використати. Наукова слава проф. Самерлі надто відома, щоб про неї писати. Виявилося, що він краще надається до такої подорожі, ніж я це спершу думав. Ні втома, ні труднощі не мають жодного впливу на його худовату особу. І хоч йому минуло шістдесят шість років, я ніколи не чув від нього нарікання на невигоду. Я дивився на нього, як на тягар в нашій подорожі, тепер бачу, що він такий витривалий, як і я. Вдача у нього скептична. З самого початку він не таїв своєї думки про те, що проф. Челенджер пройди-світ і що ми вибралися шукати вітра в полі. Всю дорогу від Савтгемптон аж до Манаосу він намагався переконати нас у цьому. Коли ми залишили пароплав і вийшли на беріг, краса тутешніх птахів та комах трохи його потішила, бо він свою

душу віддав науці. Цілими днями він перебував у лісі, то з рушницею, то сіткою на комах, а вечорами упорядковував зібрані екземпляри. Дуже недбало він ставився до свого зверхнього вигляду і чистоти, був надзвичайно неуважний і прив'язаний до своєї люльки. В молоді літа брав участь у кількох наукових експедиціях (між іншим з Робертсоном до Папуасів) і тому був добре ознайомлений з життям у таборі і в човні.

Лорд Рокстон нагадує трохи проф. Самерлі, але де-вчому і протилежний йому. Він на двадцять років молодший. Мені здається, що я вже описував його зовнішній вигляд у попередній частині оповідання. Він завжди дуже охайно і старанно одягнений. Звичайно ходить у білому спортовому костюмі і бронзових черевиках. Говорить він, як і всі люди діла, дуже лаконічно. Часто попадає в задуму, але також бере участь у всякій розмові. А говорить якимось чудно, напів-серйозно і напів-жартовливо. Його знання світа, а особливо Південної Америки, надзвичайне, а в нашу експедицію та обіцянки Челенджера він так вірить, що навіть глузування Самерлі не в силі зсхитати цієї віри. Він мало говорить про свій побут у Бразилії та Перу, але треба було бачити, яке вражіння зробив його приїзд на прибережне населення. Всі тубільці вважали його за свого патрона і оборонця. Між ними ходили цілі легенди про його славні вчинки.

Слава про його пішла з того часу, коли то лорд Джон жив якийсь час у лісі, над кордоном Бразилії, Перу і Колумбії. У тім лісі, так, як і в Конго, — дуже буйно росте дикий кавчук і так само, як у Конго, кавчук стояв прокляттям місцевого населення. Купка підлих мішанців-мулатів почала тероризувати всю країну і всякими катуваннями приневолювала населення до праці так само жорстоко, як це колись робили еспанці в копальнях срібла у Дарієні. Лорд Джон не раз заступався за нещасних жертв але за те діставав тільки погрози й образу. Тоді він зібрав громаду невільників, які повтікали з робіт у ліси і формально оголосив ватажкові мулатів, Педрові Льопезу, війну. Кампанія закінчилася тим, що лорд Рокстон власноручно застрілив цього ватажка.

Не диво, що ця смаглява людина, з лагідним голосом і вільною поведінкою викликала таке зацікавлення в Південній Америці. Правда, що почуття і ставлення до його були різні. Тубільці, яких він брав в оборону, були йому дуже вдячні, та за те їхні гнобителі не могли йому цього забути. Лорд Джон для нас був корисний, ще тим, що він добре говорив жаргоном „лінгоа джероль“ мішаниною португальської та індіанської мови. Жаргон цей знає вся Бразилія.

Я вже згадував, що у лорда Рокстона дуже розвинена південно-американська манія. Він говорив про цю велику країну з таким запалом, що

своїм захопленням заражував і мене, який про неї нічого ще не знав.

Він розказував історію великої ріки, яку за такий недовгий час дослідили, а деякі з перших завойовників Перу навіть переплили її всю. Та все-ж таки береги її зовсім невідомі. — Що ми бачимо ось тут? — говорив він, вказуючи на північ ліс, пуща і багно. Хто знає, що там таїться? А там на південь? Гущавина вохкого лісу, де ніколи не ставала нога білої людини. З усіх боків нас оточує невідоме. Хто знає, що є там за вузькими лініями рік? Хто посміє сказати що тут нема нічого неможливого в такій країні. І чому це старий Челенджер не міг казати правди? — Але тут завжди з'являлася глумлива усмішка на обличчі проф. Самерлі, він хитав головою та пахкав далі своєю люлькою.

Та я вже досить написав про своїх білих товаришів, про їх вдачу, їх здібності, бо правдоподібно, що вони виступлять ще в цьому оповіданні. Крім нас у нашому гурті було ще кілька тубільців. Насамперед мурин Замбо, справжній чорний Гераклъ, витревалий мов кінь і досить інтелігентний. Його нараяла нам пароплавна кампанія у Пара. Він служив у них і навчився говорити англійською мовою.

У Пара ми найняли ще Гомеза і Мануїла, двох мулятів які недавно привезли з верхів'я ріки транспорт чорного дерева. Обидва вони були чорняві, бородаті і страшні, а рухливі та меткі,

як пантери. Лорд Джон вирішив їх узяти тому, що вони все своє життя пробули на верхів'ях Амазонки, себ-то там, куди нам треба було їхати, а до того ще Гомез дуже гарно володів англійською мовою. Вони найнялися до нас на службу і за п'ятнадцять долярів на місяць зобов'язалися варити, веслувати, одно слово, робити все, що тільки треба. У Болівії ми найняли ще трьох індіан з племені маджо, дуже спритних у рибальстві і добре обізнаних з веслуванням. Їх ватажка ми назвали Маджо, від імени його племені; двоє інших звалися Фернандо і Хозе. Ось і нас троє білих, двоє мулятів, негр і троє індіан складали експедицію, яка чекала в Манаосі на інструкції.

Нарешті минув тиждень. Настав очікуваний день і година. Уявіть собі кімнату в фазенді Санто Інаціо, дві милі від міста Манаоса. Надворі все жовте від пекучого сонця, чорніли самі тільки пальми та їх тіні. Всюди тихо, тільки комашня гуділа, мов великі органи. Бджола гула басом, а москіти пищали тоненько високими дискантами. За верандою був садочок, оточений кактусовим частоколом повний кущів і квіток. Над квітками літали сині мотилі та різнокольорові колібри. В кімнаті сиділо нас троє.

На столі лежав пакет, а на йому нерівною рукою Челенджера написано: „Інструкції для лорда Джона Рокстона і його товаришів. Розгорнути у Манаосі 15 липня о 12 год. дня.

Лорд Джон поклав біля себе годинника.

— Ще сім хвилин, — сказав він. — Наш старий професор дуже точний.

Проф. Самерлі іронічно всміхнувся, взяв своєю кістлявою рукою пакета і сказав:

— Яка ріжниця, чи одпечатаємо пакета зараз чи через сім хвилин? Однаково, він тісно зв'язаний з системою шахрайства, яким вславився цей писака.

— Не шкодить, — відповів лорд Джон. — Треба грати за правилами. Така фантазія старого Челенджера, а що ми тут тільки завдяки його добрій волі, то було-б дуже негарно, коли-б не додержали його умов.

— Добра робота. — забубонів розгніваний професор. — Вже у Лондоні мене неприємно вражала ця експедиція, а тепер бачу, що зблизька справа ще гірша. Не знаю, що є в тому пакеті, але я маю велику охоту застати в Парі „Болівію“ і повернутися, хіба що там написане щось надзвичайне. У мене є важливіша робота, ніж бігати і вишукувати відкриття якогось божевільного. Рокстоне, вже час.

— Так, вже час, — відповів лорд Джон. — Давайте сюди. Він узяв пакета, розпечатав його і вийняв чвертку паперу й старанно поклав його на столі. Папір був чистий. Він обернув його і знову нічого. Ми остовпіли й глянули один на одного. Мовчанку перервав неприємний регіт проф. Самерлі.

— Цей папір, це його признання. Він сам виявив своє шахрайство. Не залишається нам нічого як тільки повернутися і оголосити, який з нього брехун.

— Мабуть таємне чорнило, сказав я.

— Не думаю, — відповів лорд Рокстон, підіймаючи папір до світла. — Ні, молодий фелягу, Нема чого дурити себе. Я готов заложитися, що на цьому папері ніхто не писав.

— Чи можна? — загуло з веранди.

Відтак просунулася тінь кремезної людини. Цей голос? Ми здивовані зірвалися зі своїх місць. Челенджер в хлоп'ячому брилі увійшов до кімнати. Руки тримав у кешенях і елегантно підносив кінці ступнів в своїх полотняних черевиках. Голову відкинув назад, висунув уперед свою асирійську бороду і дивився на нас своїми нетолерантними примруженими очима.

— Здається мені, — сказав він, внимаючи годинника, — що я трохи спізнився. Мушу признатися, що коли я вам передавав пакета, то робив це переконаний, що він не буде ніколи розпечатаний, бо я сподівався бути тут попереду вас. На жаль мій незграбний капітан опинився на міліні і тим спричинився до цього запізнення. Боюсь, що це дало колезі, професорові Самерлі оказію до дуже гострих слів.

— Мушу зазначити, добродію, — промовив твердим голосом лорд Джон, що ваша поява тут для нас дуже втішна, бо ми вже думали, що на-

ша місія передвчасно скінчилася. Та я й тепер не розумію, чого ви це все так дивно влаштували.

Не відповідаючи на це питання, проф. Челенджер увійшов до кімнати, стиснув руку лордові Рокстонові й мені, зневажливо вклонився проф. Самерлі й кинувся на плетене крісло, яке так і затріщало під його тягарем.

— Чи все готове в дорогу? — спитав він.

— Можемо рушити завтра.

— Зараз. Тепер, коли на вашу долю випала неоцінена нагода, що я сам вас поведу, вам не треба жадної мапи. Я з самого початку вирішив, що сам поведу. Самі ви знаєте, як багато ви граєте, маючи мій досвід, замість нікчемної мапи. А що до жарту, який я собі дозволив з пакетом, то це вчинив я, щоб уникнути небажаних вимог їхати з вами. Коли-б ви знали про мій замір, це без сумніву мало-б місце.

— Тільки не від мене, — скрикнув проф. Самерлі. — Поки що можна знайти на Атлантику інший пароплав.

— Челенджер зробив рух своєю великою порослою волоссям лапою.

— Ви визнаєте, що значно краще, щоб я сам керував своїми вчинками і приєднався до вас щойно тоді, коли став вам потрібний. Час такий настав. Тепер ви вже в певних руках. Нема жодного сумніву, що безпечно дійдете до мети. Тепер я обіймаю провід і прошу вас ще сьогодні покінчити всі ваші приготування, щоб ми могли

завтра вранці рушити в дорогу. Мій час дуже дорогий. Ваш, хоч значно менше, але й він свою ціну має; тому пропоную поспішати, аж доки я не покажу, те, чого ви шукаєте.

Лорд Рокстон найняв великий пароплав „Есмеральду“, яким ми мали їхати рікою вгору. З огляду на те, що літом і зимою температура тут змінюється тільки між 70°—90°, однаково було, коли нам рушати. Інша справа з вохкістю. Від грудня до травня йдуть дощі, вода у ріці часто підіймається на 40 стіп і заливає беріг геть далеко у глибину країни. Цей величезний залитий водою простір завохкий і багnistий для пішої подорожі, і надто мілкий для плавби—його звуть тубільці „Гапо“. В червні вода спадає, а найменша вона в листопаді. Наша експедиція рушила в суху пору, коли ріка плине в нормальному стані.

Течія ріки дуже повільна; спад води виносить не більше, як 8 цалів на милю. Трудно знайти кращу ріку для плавання. Вітри мають завжди південно-східний напрям і через те вітрильні судна легко плывуть до Перу, а повертаються за течією. Чудові машини „Есмеральди“ гарно поборювали течію і ми плили вперед. Три дні ми прямували на північний захід, а четвертого дня звернули у доплив, у гирло мало що вузше, як головна ріка. Однак, ріка ставала все вузша і по двох днях ми доїхали до індіанського села. Тут професор настояв на тому, щоб ми висіли та ві-

діслали „Есмеральду“ у Манаос. Він заявив, що незабаром пороги однаково не дозволять далі користатись з пароплава. А до того ми наближались до воріт „Невідомого“ і що менше людей знатиме про мету нашої подорожі, то краще. Кожний з нас дав слово честі, що не виявить нічого, щоб могло навести на сліди нашої дороги. Всі слуги мусіли теж урочисто скласти цю саму присягу. Через те й я говоритиму про положення цієї країни дуже неясно і попереджаю згори моїх читачів, що відношення місць не будуть точні, бо я поплутав напрямки так старанно що ні одна з моїх мап і діаграм ніколи не дасть найменших вказівок, щоб відшукати цю країну, Яка причина такої вимоги проф. Челенджера, не знаю. Досить того, що це його умова і він краще покине експедицію, ніж її змінить.

2-го серпня ми розірвали останні наші зв'язки з зовнішнім світом, і відіслали „Есмеральду“ назад. У цьому селі ми перебули ще чотири дні і використали цей час на те, щоб найняти два великі індіанські човни, зроблені з бамбуків і обтянені шкірою. Вони такі легенькі, що без труду можна їх перенести через кожну перешкоду. Ми найняли ще двох індіан, здається, тих самих, що вже раз цю подорож відбули. Вони звалися Атака та Ітопу. Обидва індіани, довідавшись про мету подорожі, дуже налякалися, та в цих країнах начальник має таку необмежену владу, що людям іншого вибору нема.

— Завтра ідемо шукати „Невідомого“. Я посилаю цього листа човном, який йде вниз ріки. Може це останнє слово про нашу долю. Відповідно до нашої умови я адресував до вас м-р Мак Ардль і цілком покладаюся на вас: чи що скоротите, чи зміните. Самовпевненість проф. Челенджера переконує мене, що наш провідник незабаром дасть докази своєї правдивості і навіть постійна скептичність проф. Самерлі не в силі мене спантеличити. Не маю сумніву, що вже незабаром ждуть нас дивні пригоди,

Розділ VII

„Перші ознаки нового світу“

Так от ми повинні бути вдоволені, бо підійшли майже до початку нашого призначення і твердженням проф. Челенджера можна почати перевірку. Правда, ми ще досі не були на височині, але вона перед нами, і навіть проф. Самерлі настроений скромно. Він ще не хоче визнати правдивості свого конкурента, але за те він вже не такий сварливий. Увесь час він мовчить і придивляється до всього. Однак треба почати оповідання там, де ми його перервали.

Відсилаємо додому одного з наших індіан, який поранений і йому я доручаю цього листа. Та правду кажучи, я маю великий сумнів, що він коли-небудь дійде до належних рук.

Коли я писав останнє, ми мали залишити село до якого довезла нас „Есмеральда“. Звіт мушу почати поганими новинами, бо перше непорозуміння було особистого характеру (минаю, безконечні суперечки професорів), що вибухло сьогодні ввечері і могло скінчитися трагічно. Я вже говорив про нашого мулята Гомеза, який розмовляє по англійському. Добрий і охочий з нього робітник, та він дуже цікавий.

Попереднього дня він заховався біля хати, де ми обговорювали наші пляни, та підслухував. Наш велетень, мурин Зембо (страшенно ненавидить помість своєї раси), побачив його й притягнув до нас. Гомез вийняв ножа і, коли-б не неймовірна сила мурина, яка дозволила йому одною рукою роззброїти мішанця, був би він напевно його зарізав. Справа скінчилася тим, що обидва вороги дістали сувору догану, мусіли помиритись, і є надія що й надалі буде добре. Що ж до змагань обох наших вчених, то їм кінця-краю немає. Правда, що Челенджер став дуже провокаційний, але-ж і Самерлі має гострокислий язик і це ще погіршує справу.

Минулого вечора Челенджер сказав, що йому зовсім немило ходити по Темс-Ембенкмент, бо ніколи неприємно дивитися на свою остаточну мету. Він розуміється, переконаний що цією остаточною його метою є домовина Вестмінстр-Абей. Самерлі відповів з кисленькою посмішкою. що оскільки він знає, вязниця Мільбенк давно вже

знищена. Челенджер такий самовпевнений, що це не могло його розгнівати. Він посміхнувся під вусом і тільки сказав: „Так, так“, як це кажуть для заспокоєння капризної дитини.

Як казати правду, то вони обидва діти. Один засушений і сварливий, другий могутній і нетерплячий, але обидва вони з розумом, який висунув їх в перші лави наукових сил. Розум, вдача, душа, і тільки придивляючись ближче до їхнього життя, бачиш, які вони різні і незалежні один від одного.

Другого дня ми справді вирушили в нашу експедицію. Виявилося, що все наше майно легко вмістилося у два човна. Посідили й ми по шестеро у кожний човен, влаштувавши, ради спокою кожного професора зокремо. Я сів до одного човна з Челенджером, який просто сяяв. Він був в доброму гуморі, і добродушно дивився навколо. Я бачив його і в інших настроях і тому не здивувався-б коли-б з ясного неба зірвалася буря. Як обсолютно неможливо почувати себе в його товаристві, цілком спокійно, так само неможна й занудитися з ним, бо ніколи неможна бути певним, що буде через кілька хвилин.

Два дні ми їхали вгору досить великої, на кілька сот ярдів, широкої ріки темного кольору, а такої прозорої, що звичайно було видно дно. Такі звичайно всі допливи Амазонки, але часом їхня вода буває каламутна й білява, залежно від місцевості, через яку вони протікають. Темні показують розклад рослинний, а інші глинястий ґрунт.

Двічі потрапили ми на пороги і, щоб їх обійти, мусіли нести наші речі, більше як півмилі, Ліси по обидва боки були первісні і приступніші, ніж ліси другої генерації, і нам, без великого клопоту, пощастило попереносити човни. Мальовничі й таємничі ліси. Височінь дерев і грубість їхніх стовбурів перебільшували все, що я, вихованець міста міг собі уявити. Вони стріляли в небо, як могутні колони, так високо, що ми ледве могли доглянути, де вони випускали своє могутнє верховіття вгору, сплітаючи його з сусіднім у поплутану, збиту, зелену масу, немов якесь готичне склепіння. Цей дах був такий густий, що тільки де-не-де продирався крізь нього, як золота стріла серед загальної, величавої зеленої темряви, промінь сонця. Коли ми переходили по тих товстих маленьких килимах напів струпілої зелені, узяв нас такий таємний і повний пошани настрій, як часом буває в присмерках в Абей, і навіть Челенджер притих і тільки злегка сопів. Я не мав би уявлення про те, що це були за велетні, та наші вчені називали кедри, шовкове дерево, червоне дерево, та інші дари природи, які цей континент зробили головним постачальником рослинного матер'ялу. Тварин не було видно зовсім. Орхідеї й дивний мох звисали з могутніх дерев, а де мандрівний промінь сонця падав на золоту алянду, на китицю червоних зірок таксонії, або темно-синю іпомінею, ліс скидався на сон, на якусь чарівну країну. В цих величезних просторах лісу

все живе, все що ненавидить темряву, в'ється вгору до світла. Кожна рослинка, навіть найменша, тягнеться вгору, до зеленої поверхні, обвиняючи пні своїх дебелих братів. Виткі рослини тут пребагаті і дивовижні, та навіть і ті, які в інших обставинах ростуть самотійно, тут вчаться цієї штуки, щоб тільки вирватися з темряви. Не раз тут побачиш, як наша проста кропива, жасмін, або пальма ацитара обвиняють кедри, і намагаються досягнути до їхніх корон. Тваринного життя не було видно серед тих величних колонад але безупинний гомін над нашими головами, свідчив про численних гадюк, мавп і птахів і ліняків, які заселяли зелене склепіння там угорі, і з подивом дивилися на нікчемні, чорні постаті, що там унизу повільно і з великим зусиллям посовувалися вперед. Удосвіта і на заході сонця верещали ревуни і теркотіли папуги.

А в гарячі години дня гули всілякі комахи, мов далекий шум морських хвиль і серед правічної колонади лісу, ніщо не порушувало тиші. Раз тільки якесь кривоніге створіння, мураход або ведмідь, причаївшись, перебігли в темряві. Це була єдина ознака життя на землі, яку я бачив у цьому величезному лісі понад Амазонкою.

А тим часом були докази, що навіть людське життя було недалеко від нас. На третій день нашої подорожі ми почули в повітрі якісь ритмічні поважні звуки, то голосніші, то знову тихші і вони не вгавали протягом цілого ранку. Коли ми їх

уперше почули, обидва човни плили близько один від одного. Раптом наші індіани скам'яніли, мов бронзові статуї, і тільки їхні обличчя набули виразу невимовного жаху.

— Що це таке?—спитав я.

Б'ють у бубни,—базжурно сказав лорд Рокстон.—Військові бубни. Я їх уже чув.

Так, добродію,—сказав мішанець Гомез.—Дикі індіани. Бравос, а не Мансос. Вони стежать за нами миля за милею і вб'ють нас, як тільки зможуть.

— Як же ж вони можуть стежити за нами? — спитав я, поглядаючи в ліс, де навіть і листок не ворухився. Мулят здвигнув плечима.

— Індіани знають по своєму. Вони за нами стежать. Розмовляють проміж себе бубнами. Уб'ють нас, як зможуть.

— О півдні—мій щоденник зазначив, що це було у вівторок, 18 серпня—щонайменше шість, або сім бубнів перегукувалися з різних боків. Часом у бубни били швидко, то знов повільніше, часто виразно, як питання і відповідь. Один торохтів високим стокато десь далеко на сході, а другий відповідав йому по невеличкій павзі глибоким гуркотом десь з півночі. Цей невпинний, далекий гуркіт мав у собі щось невимовно загрозливе, турботне, щось, таке, що мимоволі примушувало прислухатись до слів мулята, повторюваних без кінця й краю: „Вб'ємо вас, як зможемо, вб'ємо вас як зможемо“! В мовчазному лісі нічого

не ворушилося. Повний спокій природи таївся в цій тихій рослинній стіні, і тільки з-за неї долітали звуки наших братів — людей: „Вб'ємо вас, як зможемо“, — казали люди зі сходу. — „Вб'ємо вас, як зможемо“, — відповідали люди з півночі.

Цілісінький день гуркотили та шептали проміж себе бубни, а їх погрози відбивалися на обличчях наших кольорових товаришів. Навіть відважний Гомез притих. Та за це цього дня я переконався, що Челенджер і Самерлі були в найвищому стані сміливості. Вони мали відважність, яку дає наука. Це була та сміливість, що утримувала Дарвіна серед гошів Аргентини, а Волляса серед мисливців на людські голови — маляйців.

Милосердна природа так створила людський розум, що він не в силі в один час думати про дві речі; отже, коли він заглибиться в науковий дослід, перестає бути придатним для звичайних особистих справ. Цілий день під час цих таємничих і безупинних загроз обидва професори не переставали вивчати то птахів, то кущі понад берегами і все це не без гострих слів, і завжди на глибокий голос Челенджера зараз же відповідало гостре глузування Самерлі. Все це відбувалося спокійно, без найменшого почуття небезпеки, навіть не звертаючи уваги на погрози індіан, так, ніби то ці суперечки мали місце в клубі „Королівського Товариства“ на Ст. Джемзес-Стріт. Раз тільки висловила вони спільну думку щодо індіан.

— Людоїди Міранна, або Амаюака, — сказав Челенджер, показуючи пальцем в бік лісу.

— Без сумніву, — відповів Самерлі. — Я певен, що в їх мова полісинтетична і монгольського типу.

— Полісинтетична, безумовно, — толерантно відповів Челенджер. — Я маю нотатки про більше, як сотню тутешніх мов, але нема в них ні одного іншого характеру. Що до монгольської теорії, то я маю певні сумніви.

— Я гадав, що навіть обмежені знання порівняльної філології допомогли б її перевірити, — кисло відповів Самерлі.

— Без сумніву обмежене знання мусіло б дати такі наслідки. Але в кого є вичерпуюче знання, то він доходить до цілком інших висновків.

Вони дивилися один на одного ворожо, а навколо нас гуділа невпина погроза: „Вб'ємо вас, як зможемо, вб'ємо вас, як зможемо“.

Цього вечора ми затрималися на ніч на середині ріки, вживаючи тяжких каменюк замість якорів і приготувалися до оборони на випадок можливого нападу.

Та вночі не сталося нічого. Ранком ми рушили далі, залишаючи за собою торохтіння бубнів. Біля третьої години по півдні ми доплили до дуже бурхливих порогів, які тяглися більше, як милю. Були це ті самі пороги, на яких професора Челенджера спіткало нещастя підчас першої його по-

дорожі. Індіяни перенесли чагарником, який у цьому місці був дуже густий, спершу наші човни, а тоді речі, а нас четверо білих ішло з рушніцями на раменах по-між ними і можливою небезпекою. Над вечір ми обминули щасливо пороги і поплили з десять миль вгору рікою, де й закинули на ніч котви. Я думаю, що від нас до головної ріки не менше, як сто миль.

Рано-вранці ми вирушили далі в дорогу. Проф. Челенджер з самого ранку виявляв великий неспокій й безупинно розглядав обидва береги. Раптом скрикнув вдоволений, показуючи на одному з закрутів ріки самотнє дерево, висунене вперед.

— Що це, на вашу думку?

— Асайська пальма,—відповів Самерлі.

— Вона сама,—сказав Челенджер.— Асайська пальма була моїм знаком. Таємний прохід є по другий бік ріки. Серед дерев нема прогалини. У цьому й міститься вся таємниця. Там, де побачите світло-зелені очерети замість темно-зеленого чагарника, там серед великих бавовників є мої ворота до Невідомого. Підійдете ближче — зрозумієте.

Це було справді чарівне місце. Коли ми доплили до світло-зелених очеретів, мусіли кілька сот ярдів перетягувати наші човни і вибралися на мілку, спокійну річку, що чиста і прозора протікала пісчаним дном. Вона була з двадцять ярдів завширшки і по обох боках поросла розкішною

зеленю. Ніхто, хто не звернув уваги на те, що очерети замінили чагарник, не міг догадатися про існування цього струмочка і про чарівну країну, яка за ним простяглася.

А це була справді чарівна країна, щось таке, що перемагало найбільшу людську уяву. Дерева спліталися вгорі у натуральну зелену стріху, а попід золотими сутінками плила зелена прозора річка, чудова вже сама по собі, а ще краща від тінів, які кидало з галуззя світло. Річечка простягалася перед нами чиста, мов кришталь, нерухома, мов скло, зелена, мов край льодової гори попід зеленою аркою листя. За кожним ударом весла тисячі зморщин перебігали її поверхню.

Індіан не було й сліду, та за те все частіше з'являлися тварини, такі смиренні, що зразу можна було догадатися, що вони не бачили ще мисливця. Малі, мов оксамитні мавпочки, з глузливими оченятами і сніжно-білими зубами кричали на нас. Часом скочить з берега в воду кайман, то знову темний, вайлуватий тапір з прибережних хащів витріщить на нас очі і тяжким кроком біжить до лісу, або наїжувала свої вуси жовта пума і зненависно дивилася на нас своїми жовтими очима. Спів птахів був надзвичайно численний. Особливо всі роди мандрівних: лелека, чапля, ібіс, юрбилися малими білими, червоними і синіми отарами на кожному пні, який стояв над берегом, а під нами, у кришталевій воді гралися риби усіх можливих форм і кольорів.

Три дні пробивалися ми крізь цей, осяяний туманно-зеленим світлом, тунель. На далеких просторах важко було відрізнити, де кінчалася зелена вода, а де починалися зелені аркади. Ніякий людський голос не порушував тиші цього предивного шляху.

— Індіян тут нема,—сказав Гомез з жахом. — „Курупурі“.

— Курупурі, — це дух лісів, — поясний лорд Рокстон. — Це назва також для кожного чорта. Ці бідолахи гадають, що в цих краях живе щось страшне і тому цураються цих місць.

На третій день стало ясно, що наші човни далеко не попливуть, бо струмок став надто мілкий. Двічі ми загрузли на дні. Довелося остаточно витягнути човни у хаші і ми перебули ніч на березі. Ранком я і лорд Рокстон подались на кілька миль до лісу, йдучи вздовж річки. Та переконавшись, що щодалі, то вона міліє, ми повернулися й сказали те, що підозрював проф. Челенджер, а саме, що далі їхати човнами неможливо. Тому ми заховали їх в кущах і сокирами позначили дерево, щоб їх було легше знайти. Рушниці, амуніцію, харчі, шатро і дерги навантажили ми на себе і подались у значно важчу дорогу.

Суперечка наших двох „півнів“ розпочала цей новий етап нашої подорожі. З того часу, як Челенджер приєднався до нас, він почав керувати всією експедицією на велике невдоволення Самерлі. А тепер, коли він визначав якусь роботу своєму

колезі—професорові, хоч би тільки нести анероїдового барометра, справа погіршала.

— Чи можна мені спитати,—казав злісно спокійний Самерлі, — на якій підставі ви видаєте накази?

— Роблю це, професоре Самерлі, як голова експедиції.

— Я повинен вам заявити, що вас за голову не визнаю.

— Справді?—Челенджер уклонився з незграбним сарказмом. — Так може б ви зформували моє справжнє становище?

— Так добродію. Ви людина, правдивість якої перевіряють. Ідете з вашими суддями.

— Ого! — сказав Челенджер і сів на один з човнів.—В такому разі мусите йти далі самі. Коли я не провідник, то ви не повинні вимагати, щоб я вас вів. Коли мені схочеться, то я вас дожену.

На щастя, серед нас було двоє тверезих людей — лорд Рокстон і я, які намагалися припинити безглузді суперечки наших учених професорів і не допустити до повороту з порожніми руками. А скільки довелося говорити, переконувати й доводити, поки ми їх таки переконали. Нарешті Самерлі з глумливим посміхом і люлькою в зубах рушив уперед, а за нами пішов невдоволений Челенджер. Одного разу ми випадково зауважили, що обидва професори дуже неприхильно ставились до др. Ілінгборса з Едінбурга. І тому, як тільки ситуація ставала напружена, ми зараз згадували

шотляндського вченого, і тоді професори мирилися і створювали тимчасовий союз ненависти проти спільного ворога.

Ми йшли один за одним берегом річки, яка згодом перетворилася в маленький струмочок. Кінець-кінцем і струмок зник серед губчастого, порослого мохом болота, в якому ми грузили по коліна. Хмари москитів та інших комах літали над тим місцем і ми зраділи, коли нарешті почули під собою твердий ґрунт і аалишили за собою болото, з якого гуділо, мов грав церковний орган.

На другий день після того, як ми залишили наші човни, характер околиці змінився. Дорога йшла все вгору, ліси рідшали і втрачали свою тропічну буйність. Велетенські дерева алювіяльної рівнини Амазонки вступили місце кокосовій та феніковій пальмі, які росли густим, підшитим кущами, таєм. В місцях вохкіших, чарівно звисало галузя пальми мавриції. Ми йшли, керуючись виключно компасом. Раз чи два зайшли суперечки поміж професором та індіанцями, щодо напрямку. Коли ми вирішили довіритись індіанцям, професор з обуренням заявив, що ми більше віримо звірячому інстинктові нерозвинених дикунів, ніж „найвищому продуктові нової європейської науки“. Але на третій день подорожі і професор визнав, що пізнає краєвиди першої подорожі; ми навіть знайшли чотири обгорілі камені, мабуть сліди якоїсь стоянки.

Шлях йшов усе вгору. Два дні ми переходили засипану скелями кручу. Рослинність уже мінялася і залишилося тільки дерево слонової кости й безліч чудових орхідей, серед яких я навчився пізнавати досить рідку *Nuttonia Vexillaria* та незрівняні рожеві і багряні квіти карляя і *odontoglossum*. Струмочки протікали камевистим дном байраків і наготовляли нам кожного вечора вигідне місце для табору біля оточених скелями ставочків, що роїлися від дрібної синьо-хребетної рибки і обіцяли нам смачну вечерю.

На дев'ятий день ми почали виходити з лісу, який поступово переходив у низкий чагарник. А за ним простягався ліс бамбуків, такий густий, що ми ледве йшли вперед, прокладаючи собі шлях сокирами та гаками індіанців. Мн йшли цілий день від сьомої ранку до восьмої вечора і тільки двічі зупинялись на відпочинок. Важко уявити щось монотонніше та нудніше. В найпросторіших місцях було видно не більше, як на десять та на дванадцять ярдів, а звичайно я не бачив перед собою нічого, крім бавовняного піджака лорда Рокстона і двох жовтих стін по боках. Згори пробивалася маленька смуга світла, а на п'ятнадцять футів над нашими головами гомонили на тлі блакитного неба корони цих рослин. Не знаю, хто міг жити в такій гушавині, але кілька разів ми зовсім близько чули гомін великих і важких тварин. Лорд Рокстон гадає, що це якась порода дикої скотини. Над вечір ми вийшли з цієї загороди і,

виснажені цим безкраїм днем, зараз же розложилися табором.

З самого ранку ми знов були на ногах на те, щоб побачити нову зміну краєвиду. За нами стояла стіна з бамбуків так рівно відмежована, немов росла попри корито ріки. Перед нами розлягалася легко піднесена рівнина, на якій де-не-де росли групи деревистої папороті; вона була закінчена хребтом, мов у кита. Ми дійшли до нього близько півдня і побачили малу царину, за якою місцевість підносилася знов і кінчалася на обрії горбками. Коли ми переходили перші з цих горбків, нас спіткала досить цікава пригода.

Професор Челенджер, що йшов з двома індіанами попереду раптом зупинився і схвильовано показав рукою праворуч. Там побачили ми, як у віддаленні приблизно милі щось, таке, мов величезний птах, піднялося з землі і рівно, низько понад землею полнуло у далечінь та й зникло з наших очей серед деревистої папороті.

— Ви бачили?—скрикнув утішений Челенджер. Самерлі, ви бачили?

Його колега дивився на місце, де зникла дивна тварина.—Що це могло б бути, на вашу думку?—спитав він.

— Птеродактиль.

Самерлі зареготався.

— Птеро—дудка,—відповів він.—Чорногуз тай годі.

Челенджер був надто лютий, щоб говорити. Він закинув свою торбу на плечі і рушив уперед. Але до мене підійшов лорд Рокстон, якого обличчя було серйозніше, ніж звичайно. У руці тримав він свого цейсового бінокля.

— Я бачив його, аж поки він не сховався поміж деревами. Та клянусь усією своєю славою спортсмена, що це не був жадний з птахів, яких доводилось мені бачити.

На цьому й закінчилася вся справа. Невже ми справді на краю Невідомого і зустрічаємо перші ознаки нового світу, про який говорить наш провідник! Я описую цей інцидент так, як він скоївся і ви знаєте стільки, скільки й я. Він самотній, бо ми не бачили більше нічого надзвичайного.

А тепер, мої читачі, як що таких матиму колись, я вів вас до верхів'я великої ріки, через перепони з очеретів, крізь зелений тунель, через бамбукові хащі та порослу папороттю рівнину.

Нарешті, наша мета перед нами. Коли ми перейшли друге пасмо гір, ми побачили непостійну рівнину, порослу пальмами а за нею смугу червоних скель, ту саму, яку я бачив на малюнку. Вона передомною і нема сумніву, що це вона й є. Вона віддалена від нас у своїй найближшій точці на яких сім миль і закручує так далеко, як тільки можна сягнути оком. Ще один день і наша цікавість буде заспокоєна. А поки що, з огляду на те, що Джон, який скалічив руку бамбуком, хоче вертатися додому, я посилаю цього листа і хочу

надіятися, що він дійде, куди слід. Писатиму, як тільки трапиться нагода. Рівночасно подаю приблизний малюнок нашої мандрівки, який може зробити її зрозумілішою.

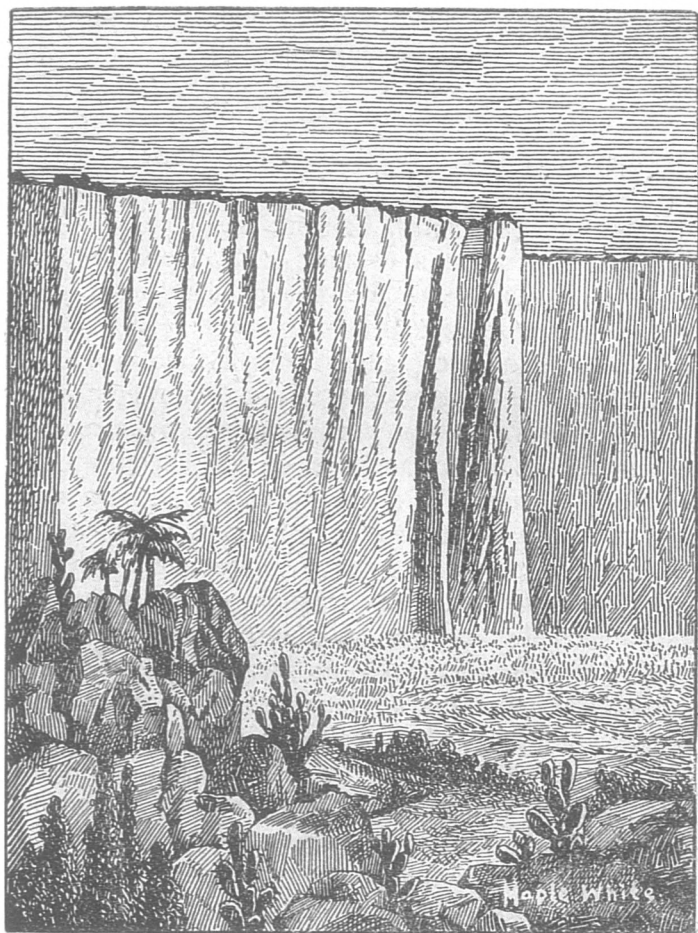
Розділ VII

„Хто міг би це передбачити“.

Нас зустріла жахлива пригода, яку ніхто не міг передбачити. Я не бачу кінця нашим турботам. Можливо, що нас засуджено на те, щоб цілий вік прожити на цьому дивному, неприступному, місці. Я такий приголомшений, що ледве можу думати про наше сучасне й майбутнє. Сучасність така страшна, а майбутнє здається чорніше від темної ночі.

Ніколи ще ніхто не був у жахливіших обставинах; марна річ і відкрити вам наше географічне положення та прохати допомоги, бо доки вона дійде до Південної Америки, наша доля вже вирішиться.

Ми такі далекі від можливості людської допомоги, наче ми на місяці. Як що нам судилося вилізти з халепи, то тільки через нашу власну дотепність. Мої товариші—це люди незвичайної сили розуму і непохитної відваги. І тільки, як гляну на безжурні обличчя моїх товаришів, майбутнє здається мені не таке вже темне. Маю надію, що зовні і я виглядаю так безжурно, як і вони,

*...а за нею смугу червоних скель ту саму яку я бачив
на малюнку.*

але в середині я дуже неспокійний. Та треба розповісти все, що скоїлося, так точно, як тільки зумію.

Кінчаючи мого останнього листа, я писав, що ми віддалені на сім миль від величезної смуги червоних скель, які без сумніву творять височину, про яку говорив проф. Челенджер.

Коли ми підійшли ближче, мені здавалося, що в деяких місцях вони ще вищі, ніж казав професор—де-не-де доходять до тисячі стіп. Цікаво вижолоблені, як і всі, напевно, базальтової формації. Щось подібне можна бачити у Сельсбері Крагс біля Едінбурга. Верхні скель вкриті буйною рослинністю, на краю кущами, а далі високими деревами. Жадних слідів життя ми не помітили. Тієї ночі ми отаборилися під самими скелями. Вони були не тільки стрімкі, прямовисні, але навіть угорі звисали так, що вийти на них було неможливо. Дикішого і сумнішого місця неможна собі й уявити. Недалеко від нас була рівна, тонка скеля—колона. Вона подібна до широкої червоної церковної дзвінниці, а верх був на одному рівні з височиною. Колону відділяла від скелі широка прірва. На її вершку росло високе самотнє дерево. В тім місці і скеля, і сама височина були доволі низькі. Мабуть мали яких п'ятсот стіп.

— На цьому дереві сидів птеродактиль, — сказав проф. Челенджер—Перед тим, як я його застрілив, я виліз до половини скелі. Думаю, що такий лазун, як я, вилізе і на самий верх.

Коли Челенджер говорив про птеродактиля, я глянув на Самерлі і, мені здавалось, що вперше я бачу у нього серйозність при такій розмові. На обличчі малювався не глум, подив і хвилювання. І Челенджер спостеріг, це і тішився початком своєї перемоги.

— Розуміється,—сказав він зі своїм незграбним сарказмом,—коли я говорю про птеродактиля проф. Самерлі розуміє чорногозу. Та чорногоз цей не має пір'я, а тільки шкіру, мов ремінь, болончаті крила, а в роті зуби.“ І він підсміхався і вклонявся, аж поки його колега відійшов.

Ранком скромно поснідавши кавою і маніоком бо ми повинні ощаджувати наші харчі, ми зробили невелику нараду про те, як найкраще вийти на височину.

Проф. Челенджер головував з поважністю першого судді в трибуналі. Уявіть собі його, як сидить на камені: бриль йому відсунений аж на потилицю, бундючні очі дивляться з під прижму-рених повік, чорна борода спадає за кожним його рухом, і він малює нам нашу теперішню ситуацію і пляни на майбутнє.

Нижче можна було бачити нас трьох: мене, молодого, засмаленого і зміцненого мандрівкою на свіжому повітрі; Самерлі,—поважного, з невід'ємною люлькою, настроеного весь час критично; лорда Рокстона якого зацікавлення було гостріше від бритви. За нами сиділи обидва чорняві муляти і невеличка група індіан. А перед і

понад нами червоніли ребра скель, які відділяли нас від нашої мети.

— Не треба казати,— говорив наш провідник,— що я випробував усі способи, щоби вилізти на скелі. Не думаю, щоб там, де не вдалося мені, пощастило комусь іншому, бо з мене лазун непоганий. Тоді я не мав з собою жадного приладдя, щоб лазити на скелю. Та тепер є в мене все. За цією допомогою я певен, що вилізу на цю одірвану скелю, але височини скелі звисають і даремно пробувати лізти на них. Підчас моєї першої мандрівки я мусів поспішати, бо харчі скінчилися і надходили дощі. Це так обмежило мій час, що я обійшов тільки височину на шість миль на схід і не знайшов жадної дороги нагору. Що ж залишається нам тепер зробити?

— Здається, залишається один логічний вихід,— сказав Самерлі.— Раз ви оглянули схід, лишається нам мандрувати на захід і знайти відповідне місце, щоб вийти на височину.

— Так воно й є,— сказав лорд Рокстон.— Річ в тому, що ця височина невелика, отже або знайдемо якийсь легкий вихід на гору, або повернемося туди, звідки вийшли,

— Я пояснив вже нашому молодому приятелю, (він мав звичай звертатися до мене, як до десятилітньої дитини), що легкого входу на гору не може бути, бо інакше височина не була б так цілковито відокремлена і не втрималось би на ній життя, таке суперечне загальним принци-

пам вимирання. Однак, я визнаю, що мусять бути місця, в яких спритний лазій може вийти на гору, а велика вайлувата тварина зійти вниз не зможе. Я цілком певний, що є таке місце, куди можна вийти.

— Як ви можете це знати?—гостро спитав Самерлі.

— Бо мій попередник, американець, Мепл Вайт, був на горі. Як би він міг інакше побачити страховище, що змальоване у його книжці?

— Резонуєте трохи вперед доказаного,— сказав впертий Самерлі — Визнаю існування височини, бо її бачу, але це ще не доводить; щоб на ній було щось живе.

— Що ви визнаєте, або чого ви не хочете визнавати, мій пане, це має дуже мале значіння. Я радий, що хоч існування височини засвоїла ваша уява. Він глянув на височину і раптом, скочивши з камення, вхопив Самерлі за голову та повернув його обличчя догори.— А тепер, мій пане, — кричав він хрипким схвильованим голосом,— уявляєте собі нарешті, що на височині є тваринне життя?

Я вже згадував, що з вершин скель звисала вузька, густа смуга зелені. Із неї виповзло щось чорне, блискуче. Воно звільна висунулося вперед, зависло над проваллям і ми побачили величезну гадюку зі своєрідною, плескуватою, мов лопата, головою. Вона гойдалася більше як хвилину над нашими головами, а сонце вигравало на блискучих її звоях. Врешті вона потяглась назад і зникла.

Самерлі так зацікавився, що без протесту стояв так, як його тримав Челенджер. Та коли гадюка зникла, він звільнився з рук свого колеги і повернувся на своє місце.

— Буду вам надзвичайно вдячний, — сказав він, — коли підчас ваших уваг не будете зачіпати моєї бороди. Навіть звичайний скельний пітон не виправдує такої поведінки.

— Так, але на височині є життя, — заявив з тріумфом Челенджер. — А тепер, довівши цей факт усім, які б вони не були тупоголові та неймовірні, я гадаю, що не можемо зробити нічого кращого, як скласти наш табір і податися на захід, аж доки не знайдемо входу на гору.

Місцевість була тут кам'яниста та нерівна і тому тяжко було йти. Коли це ми побачили щось, що нас надзвичайно втішило. Це було місце колишнього табору. Кілька бляшанок з консервів з фірмою Чікаго, пляшка з наліпкою „бранді“, зломаний ніж для відпечатування консервів та інше подорожнє лахміття. Був також шматок пом'ятої газети, як виявилось „Chicago Herald“, але число її було затерте.

— Не моя, — сказав Челенджер. — Мабуть Мепл Вайта.

Лорд Рокстон придивився уважно до величезної папороті, яка отінювала наш табір.

— Гляньте. Я певний, що це знак.

До деревини був прибитий шматок твердого дерева так, що загострений кінець показував на захід.

— Без сумніву знак, — сказав Челенджер. — Знаючи про небезпеку, наш піонер залишив цей знак для тих, що підуть після його, щоб вони не блукали. Може далі знайдемо ще які вказівки.

І справді ми їх знайшли, та вони були дуже несподівані і разом з тим страшні. Під самими скелями ріс бамбуковий гай, подібний до того, який ми вже бачили.

Деякі бамбуки були понад двадцять стіп заввишки й так, як росли, творили сильні списи. Ми проходили біля цього гаю, коли я побачив по-між рослинами щось біле. Глянувши туди ближче, я побачив череп людини. Далі лежав цілий кістяк, але череп відірвався від його й лежав на кілька стіп ближче до краю.

Кількома ударами сокир наших індіан ми очистили місце і могли придивитися до слідів старої трагедії. З одягу залишилося тільки кілька шматків, але на ногах кістяка були недотлілі ще черевки і по всьому було видно, що це був європеєць, Поміж кістями лежав золотий годинник від Гудзона з Нью-Йорку й ланцюшок зі стильографічним пером. Крім них була, срібна папіросниця, з написом: „I. C. from A. E. S.“.

Стан металю показував, що трагедія відобразилася не так-то дуже давно.

— Хто б це міг бути? — спитав лорд Рокстон. — Всі кости бідолахи потрошені.

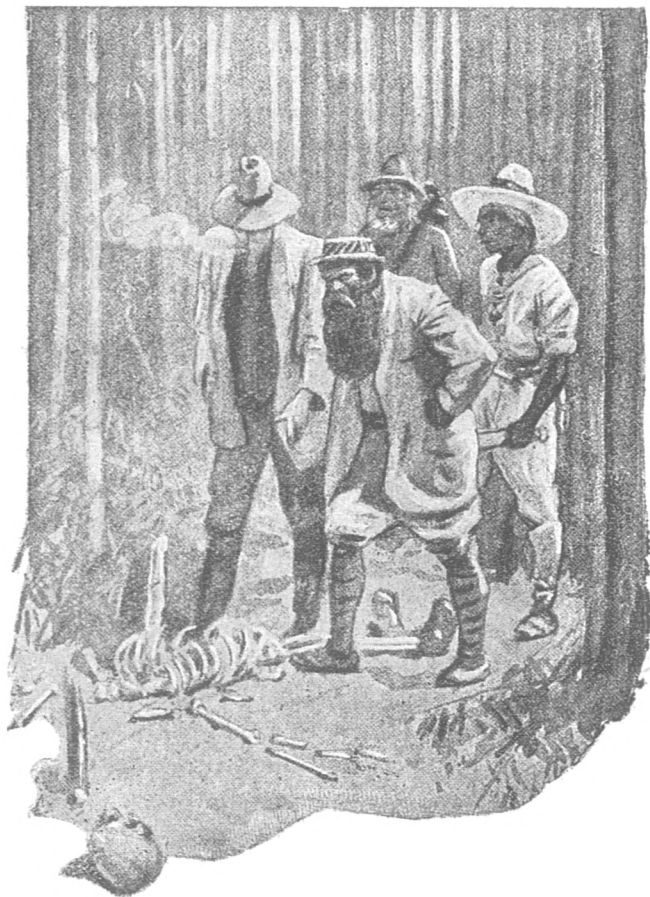
— Бамбук поріс по-між усіма ребрами, — зауважив Самерлі. — Це рослина, яка швидко росте,

але річ неможлива, щоб вони вирости до двадцяти стіп з часу, відколи цей кістяк тут лежить.

— Щодо питання, хто він такий, то я не маю жадних сумнівів,— сказав Челенджер.— По дорозі, як я вас дігнав у Гацієнді, я старанно збирав усі можливі інформації про Мапл Вайта. В Пара не знали про нього нічого. Та серед малюнків Мепл Вайта є один, на якому змальовано, як він снідає з якимсь духовником у Розарію. Я відшукав цього попа. Хоч він був дуже балакучий і смішно ображався, коли я йому доводив, який вплив мусить мати сучасна наука на його вірування, він дав мені бажані інформації. Мепл Вайт переїздив Розарію чотири роки тому, тоб-то два роки перед тим, як я його бачив мертвим. Він також не був сам. З ним їхав його приятель, американець Джеймс Кольвер, який, однак, лишився на кораблі і тому цього попа не бачив. І я тепер не маю сумніву, що маємо перед собою кістки цього Джеймса Кольвера.

— А ще сумнівне й те, в який спосіб він загинув,— сказав лорд Рокстон.— Він або впав, або кинули з гори і влучили на паль. Бо як інакше він міг би так потрошити собі кости, що геть поросли бамбуками?

Ми затихли, бо зрозуміли гаразд усю правдивість цих слів. Верхів'я височини висали понад бамбуковим гаєм. Безперечно, він упав звідти. Але чи він справді тільки впав? Чи це був тільки випадок? І почали збігатися в наших думках жах-

*...ми очистили місце і могли придивитися до слідів
старої трагедії.*

ліві можливості, сполучені з цією загадковою країною.

Ми мовчки рӯшили вперед, побіч одноцільної кам'яної стіни, яка, мов ті льодові гори, які я бачив на малюнках, простягалася від одного кінця обрію до другого, високо по-над нашими головами. За п'ять хвилин ми не побачили ані прірви, ані щілини. Аж раптом побачили ми щось, що влило в нас нову надію. В захищеній від дощу щілині, була накреслена, звернена на захід, стріла.

— Знов Мепл Вайт, — сказав проф. Челенджер. — Він передчував, що достойні ноги підуть його слідами,

— А де він узяв крейди?

— Я знайшов по-між його речами скриночку кольорових крейдок. Пам'ятаю, що біла була вся стерта.

— Це, безумовно, певний доказ — сказав Саммерлі. — Залишається нам тільки йти за його проводом і прямувати далі на захід.

За п'ять миль далі ми знову побачили на стіні білу стрілу. Це було в місці, де вперше ми побачили у скелі вузьку щілину. На стіні щілини був знов знак, який показував просто у її нутро. Вістря стріли було звернене трохи вгору так, немов вихід був вище її поверхні.

Вся щілина була дуже непривітна. Височезні стіни на горі заросли зеленю і пропускали на її дно дуже мало світла. Ми доволі довго були без їжі та й трудна, кам'яниста дорога нас дуже вто-

мила. Та нервові напруження не припускало й думки про відпочинок. Ми загадали розкласти шатро і залишивши індіян при цій роботі, з двома мулятами подалися щілиною вгору.

При вході щілина була більше, як сорок стіп завширшки, та пavidко стала вузшою і скінчилася вузенькою і такою стрімкою щілиною, що йти далі було неможливо. Без сумніву, що не цю дорогу вказував нам наш провідник. Ми повернулись. Увесь ярк не міг мати більше, як чверть милі. Та ось на схилі однієї стіни лорд Рокстон побачив темну пляму. Правдоподібно, вхід до печери. Біля стіни було повно наваленого каміння і тому не тяжко було туди вилізти. А там розвіялись усі сумніви. Це був не тільки вхід до печери, але ще й зазначений стрілою. В цьому місці без сумніву Мепл Вайт і його безталанний товариш увійшли на височину.

Ми були аж надто зацікавлені, щоб вертатися і вирішили роздивитися це місце зараз.

Лорд Рокстон мав у своїй торбі електричну ліхтарню і вона освітлювала нам дорогу. Він ішов попереду, кидаючи перед собою мале колесо жовтавого світла, а за ним ішли ми один по одному.

Печера була вимита водою. Стіни рівненькі, а дно вкрите круглими камінцями. Вона була доволі велика і людина, схилившись могла перейти. Майже п'ятдесят ярдів втесувалась вона у скелю, а далі почала йти вгору під кутом 45°. Потім стала така стрімка, що ми лізли на руках і ногах

по камінцях, що сипалися з-під ніг. Раптом лорд Рокстон скрикнув:

— Завалена.

Ми підійшли ближче і побачили на жовтому полі світла покришену базальтову скелю, що сягала доверху тунелю.

— Стеля завалилася.

Ми почали вибирати каміння, та даремно. Великі камінюки почали рухатись і загрожували заваленням. Не в наших силах було усунути цю загороду. Дорога Мапл Вайта була завалена.

Пригноблені, мовчки повернулися ми над вечір до табору.

По дорозі сталася нам пригода, яка зв'язана з тим, що трапилося з нами пізніше.

Ми стояли на дні яру близько сорока стіп від входу до печери, коли біля нас перекотився камінь, який міг убити нас усіх. Ми самі не бачили, звідки покотилася ця скеля, та наші муляти заявили, що воиа перекотилася і біля них, а впала зверху височини. Ми дивилися довго вгору, та не побачили ніякого сліду життя. Та годі було вагатися, що камінь був скерований на нас і що це доводило, що на височині є люди вороже настроєні.

Ми мерщій залишили яроч та обмірковували це нове ускладнення ситуації. Коли природні труднощі були побільшені людською ворожнечею, то наша справа ставала майже безнадійною. Та дивлячись на цю чудову смугу зелені так високо на

скелях, ні одному з нас не спадало на думку, що можна повернутися до Лондону, не розвідавши попереду всього.

По нараді ми вирішили, що найкраще буде йти далі на захід і може знайдемо спосіб, як вибратись на височину. Скелі стали значно нижчі і з заходу повернули вони на південь. Уся височина мусіла бути не дуже велика. В найгіршому випадкові за кілька днів ми були б знову там, звідкіля вийшли.

Того дня ми зробили двадцять дві милі, але в нашому становищі не було ніякої зміни. Наш анероїд показує, що з того часу, як ми залишили човни, ми піднялися не менше, як на три тисячі стіп над поверхню моря. Тому й така зміна підсоння й рослин. Ми залишили за собою страшні мочари, нещастя тропічних подорожів. Тут ростуть деякі пальми і багато деревистої папороті та нема вже дерев, які ми бачили понад Амазонкою. Я з приємністю побачив прочитан і бігонії, що нагадували мені рідну країну. Особливо одна червона бігонія такого самісінького кольору, як та, що росла на вікні однієї вілли в Стрісамі... Та я відхиляюся до особистих справ.

Увечері,— я кажу про день, коли ми почали обходити височину,—трапилась пригода, яка мала заспокоїти всі наші сумніви щодо див, які нас оточували.

Побачите, мій любий Марк Ардль, що газета не послала мене шукати вітра у полі і що чекає

нас дуже цікаве оповідання, як що, розуміється, професор дасть згоду на його опублікування. Я не смію оголошувати цих статтів, доки не привезу до Англії доказів, бо інакше проголосили б мене на всі часи газетним Мюнхгавзенем. Не маю сумніву, що й ви такої думки і що не ризикували б виставити репутацію газети на осуд, та сміливо зустріти всяку можливу і, в таких випадках, неминучу критику. Тому ця пригода з таким чудовим заголовком мусить лежати в редакційній шухляді. Вона промайнула, як блискавка, і не залишила по собі слідів, окрім наших думок.

А було це так. Лорд Рокстон застрілив звірятко, подібне до свинки, Половину ми віддали індіанам, а половину засмажили на вогні для себе. Як тільки смеркло, повітря стало холодне і ми всі згуртувалися біля вогню. Місяця не було, але зорі досить давали світла і від їх миготіння було досить далеко видно на рівнині. Раптом з темряви виплигло щось з грукотом аероплану. Усіх нас покрити на хвилину бальдахин шкіряних крил і на хвилину я побачив довгу, мов у гадюки, шию, злі, червоні очі і величезний дзюб, повний, на моє здивування, дрібних блискучих зубів. Ще одна мить і воно зникло, а за ним і наша вечерея. Величезна тінь може на двадцять стіп закрила нам на момент зорі а далі зникла по-над краєм височини. На якийсь час ми зааніміли, здивовані, мов Вергілієві герої, коли на них напали гарпії. Перший озвався Самерлі.

Раптом з темряви впливло щось з грюкотом аеропляну...

— Професоре Челенджере,— промовив він урочистим, зворушенням голосом.— Мушу прохати в вас пробачення. Я дуже помилюся і прохаю вас забути те, що минуло.

Це сказано було дуже гарно і вперше вони подали один одному руки. Стільки дав нам наш перший птеродактиль. Та ради поєднання таких двох людей не жаль було втратити і вечерю.

Як що доісторичне життя існувало на височині, то у всякому разі не було воно численне, бо протягом наступних трьох днів ми не бачили ніякої його ознаки. Ми переходили місцевість пустельну й непривітну, та кам'янисту і без ознак життя, то знову болотяну, повну усякої дикої птиці.

З того боку місцевість справді неприступна і, коли б не твердий край по-під самою стіною прогалини, ми були б примушені повернутися. Нераз грузли ми по пояс у болоті тропічного багновища. А до всього того, тут було улюблене місце розплоду гадюки аракака, найотрутішої і найнахабнішої з усіх південно-американських гадюк. Раз-у-раз ці огидні тварини плазували сичали на нас у гнилому багні, і ми могли почувати себе безпечними тільки тоді, коли наші рушниці були наготові до пострілу. Особливо вбилося мені в пам'ять, мов жахлива сонна мара, одне поросле мохом лійкувате заглиблення яке аж кишіло гадюками. Береги цього заглиблення були вкриті ними і всі вони плазували в напрямку до нас, бо характерна риса аракаки, та, що вона перша кидається

на людину. Сріляти було неможливо, бо гадюк була страшенна сила і тому кинулись ми втікати. Ми ввесь час оглядались, чи далеко за нами ці огидні потвори. Багно аракаки ми зазначили на мапі, яку складаємо.

По цей бік скелі були не червоні, а шоколядногніді. Рослинність нагорі була рідша, а за те височина не була така велика: найбільш була вона заввишки — триста чотириста стіп. Та не зважаючи на це, ми ніде не бачили місця, яким можна було б вийти на гору. Фотографія, яку я зробив на цій кам'янистій пустелі, показує їх стрімкість

— А таки,— сказав я, коли ми почали обговорювати становище,— мусять десь бути розмиті водою прірви. Дощова вода мусить кудись спливати.

— Наш молодий приятель буває ясновидцем,— сказав професор і поплескав мене по плечах.

— Міцно тримається дійсности. Та от тільки лихо, що ми наочно переконалися в тому, що в скелях ніяких прірв нема.

— Куди ж вода збігає? — обстоював я своє.

— Я гадаю, що справа ясна. Коли вода не збігає зовні, то мусить збігати всередину.

— Тоді там на середині мусить бути озеро.

— І я так думаю.

-- Дуже можливо,— сказав Самерлі,— що це озеро міститься у кратері погаслого вулкана. Уся ця формація здебільша дуже вульканічна. Та яка б

там вона не була, я певний, що на височині є заглиблення і що там є чимале озерце, яке стікає десь в аракаче багно.

— Або випаровуванням втримує рівновагу, — зауважив Челенджер і обидва вчені потонули у якійсь мудрій дискусії, нам грішним смертним зрозумілій так само, як китайщина.

На шостий день ми скінчили мандрівку навколо скель, і повернулися до першого табору біля одірваної кам'яної скелі.

Ми були невеселі. Пильніше шукати, ніж це ми робили, було неможливо, а таки нам не пощастило знайти ні одного місця, де найспритніша людина могла б видряпатись на ці неприступні скелі.

Шлях, який позначав Мепл Вайт, був тепер цілком непрохідний.

— Що ж нам тепер робити? Харчів, які ми доповняли рушницями, було доволі. Та прийде час, коли їх треба відновити. Через кілька місяців настануть дощі і виполошуть нас з нашого табору. Скеля була твердіша від мрамору і витесати стежку на таку височінь було неможливо. Не диво, що коли цього вечора ми лягали спати, всі так були пригноблені, що ледве чи хто озвався до когось словом. Пригадую, що коли я лягав на свою дергу, останнім я бачив Челенджера. Він сидів біля вогню, як та величезна жаба, потону в думках і зовсім не звернув уваги, коли я сказав йому „добраніч“.

Але ранком, коли ми сіли снідати, привітав нас цілком інший Челенджер — Челенджер, який сяяв від самовдоволення. Він глянув на нас з фальшивою, пригноблюючою скромністю в очах, немов казав: „Я знаю, що заслужив на те, що ви мали б сказати, але прошу вас заощадити мені нагоду червоніти і не кажіть нічого. Його борода наїжилась, груди подались вперед, а руку встро-мив він за піджак. Таким мабуть він бачить себе в своїй уяві на Трафальгар-сквері, на одному з вільних п'єдесталів, як каже ще одно страхіття Лондонським вулицям.

— Товариство, можете мене вітати. Загадка розв'язана.

— Ви віднайшли шлях на гору?

— Я так думаю.

— Де?

Він показав на кам'яну дзвіницю — скелю.

Наші обличчя, принаймні моє, витягнулися. Що на скелю можна вийти, ми мали запевнення нашого товариша. Та поміж нею і височиною була страшна прірва.

— Нам ніколи не пощастить її перейти,— сказав я зідхаючи.

— Так вийдемо, принаймні на гору,— відповів Челенджер.— А там я зможу вам довести, що джерела винахідливого розуму не так легко вичерпуються.

Поснідавши, ми розгорнули клунок, в якому проф. Челенджер привіз своє гірське приладдя.

Він вийняв з нього клубок мотузка, дуже тонкого і легкого, та за те дуже міцного, з гачками, клямрами і т. ін. Лорд Рокстон був досвідчений лазій, проф. Самерлі також не раз лазив по горах, і тільки я один був неознайомлений з цією штукаю. Та за те моя зручність і сила заступали досвід.

Правду кажучи, моє завдання не було з найтрудніших, хоч визнаю, що хвилинами волосся моє ставало стовбуром. Перша половина дороги була зовсім легка, та далі скеля ставала що-раз стримкіша, аж нарешті останніх п'ятдесят стіп ми дерлися по майже рівній стіні, чіпляючись пальцями рук і ніг до щілини. Коли б Челенджер не був перший виліз на гору і не зав'язав мотузка навколо пня могутнього дерева, що там росло, ні я, ні Самерлі ніколи б туди не вилізли. Чудно було дивитись, як таке незграбне створіння, як Челенджер, виявляло таку спритність.

За такою допомогою ми швидко видряпались нагору і опинилися на малій, порослій травою площині, завбільшки з двадцять п'ять квадратних стіп.

- Як тільки я відітхнув, перше, що мене вразило, це був надзвичайний вигляд цілої країни, яку ми перейшли. Здавалося, мов вся бразилійська рівнина постелилася перед нами від одного, оповитого синьою імлою обрію, аж до другого. На першому пляні було довге підгір'я, всіяне скелями і денедє деревистими папоротями; далі, за

сідловатими узгір'ями я бачив жовтий і зелений гайок бамбуків, через який ми пробивалися, а за ним рослинність ставала щораз рясніша і переходила в ліс, що тягнувся без кінця і краю — добрих дві тисячі миль.

Я впивався красою краєвиду, коли важка рука проф. Челенджера впала на моє плече.

— Сюди, молодий друже. *Vestigia nulla retrorsum*. Ніколи не оглядайтесь, а завжди дивіться на нашу славу мету.

Височина була якраз на тому самому рівені, що й ми, а зелена лава дерев і кущів була так близько, що ми ніяк не могли уявити собі, що вона все-таки неприступна. Провалля було яких сорок стіп завширшки, але мені здавалося, що воно могло тягнутись і сорок миль, Я обняв пень дерева, що росло посередині і глянув униз. Далеко в долині видко було малі чорні постаті наших помічників, які дивилися на нас угору. Стіна була зовсім проста, як і ця, що напроти нас.

— Це справді дивне, — почув я за собою тріскучий голос проф. Самерлі.

— Я оглянувся і побачив, що він пильно приглядається до дерева, за яке я тримався. Гладка кора і дрібне зубчасте листя, були мені дивно знайомі.

— Так це ж береза, — скрикнув я.

— Вона сама, — відповів Самерлі, — наш земляк у далекій чужині.

— Не тільки земляк, мій пане, — сказав Челенджер, — але, як що вільно мені поширити ваше

порівняння, і першорядний союзник. Ця береза нас вирятуює.

— Еврика! скрикнув лорд Рокстон.— Буде чудовий міст.

— Так, мої друзі, міст. Не дурно сидів я вчора цілу годину і міркував про наше становище. Пригадую, як то я колись казав нашому молодому приятелеві, що Джорж Едвард Челенджер найдуший тоді, коли він припертий до стіни. Та там, де об'єднається розум і сила волі, там завжди знаходять вихід. Треба було видумати висячий міст і кинути його через провалля. Ось, він перед вами.

Думка ця була справді геніяльна. Дерево мало що найменше шістдесят стіп і, коли б як слід упало, легко з'єднало б прірву. Челенджер узяв з собою сокиру і тепер він подав її мені.

— В нашого приятеля добрі м'язи. Я думаю, що для цієї роботи він буде найкращий. Тільки, будь ласка, нічого собі не думайте, а робіть так, як вам скажуть.

За його вказівками я надрубав дерево з обох боків, щоб воно впало так, як нам цього треба. Воно й само по собі хилилося в бік височини. Врешті я почав серйозно рубати пень на переміну з лордом Рокстоном. Трохи більш, ніж за годину, дерево затріщало, похитнулося і впало, втопивши своє галуззя у хащі протилежного берега. Зрубаний кінець дерева покотився на сам край царини і одну мить ми гадали, що все загинуло. Та

кілька дюймів від краю дерево затрималося і, ось перед нами лежав міст до Невідомого.

Мовчки ми подали Челенджерові руку, а він скинув свого солом'яного бриля і низько вклонився по черзі кожному з нас.

— Думаю, що мені належить честь першому увійти в країну Невідомого,— сказав він. — Тема гідна майбутнього історичного малюнку.

І він відійшов до прірви та хотів ступити на міст, але лорд Рокстон ухопив його за піджак і затримав.

— Мій дорогий приятелю,— сказав він. Я ні в якому разі не можу на це пристати.

— Не можете пристати? — спитав він. Голова йому похилилася назад, а борода подалася вперед.

— Коли йде про наукові справи, знаєте, що я йду за вами, бо ви людина науки. Та вам залишається тільки слухати мене, коли справа торкається моєї частини.

— Вашої частини?

— В кожного з нас є своя професія і ось я вояка. На мою думку, ми завойовники в новій країні, в якій може повно ворогів. І через те я вважаю за необачне кинути через брак холодної крові і терпеливості осліп на небезпеку.

Зауваження було аж надто влучне, щоб не звернути на нього уваги. Челенджер покрутив головою і здвигнув плечима.

— Ну і що ж ви думаєте робити?

— З того що ми знаємо, виходить, що там серед кущів може чекати племя людодів на свій сніданок,— сказав лорд Рокстон, дивлячись над прірвою вниз.— Краще бути зразу обережним, а не тоді, коли сидиш у казані. Тепер ми вдовольнимося думкою, що там нема ніякої небезпеки, а поводитися будемо так, як би вона була. Я і Мальон зійдемо вниз за рушницями і повернемо з Гомезом та іншими. Тоді один з нас перейде на другий бік під охороною наготовлених рушниць, а там він вже побачить, чи безпечно йти іншим.

Челенджер сів і бубонів з нетерплячки, але Самерлі і я вважали, що в таких практичних справах лорд Рокстон був лідером і Челенджер мусів коритися. Тепер сходити вниз було значно легше, бо шнур сягав через усю найтяжчу частину дороги. За годину ми повернулися з рушницями. Наші мішанці вийшли з нами і за вимогою лорда Рокстона несли харчі на випадок, коли б наша перша експедиція тривала довго. Ми мали багато патронтажів з кулями.

— А тепер, професоре Челенджере, як що ви справді хочете там бути першим...— сказав лорд Рокстон, коли вже все було готове.

— Я вам дуже вдячний за ласкавий дозвіл, — сказав з посмішкою професор.

Я не бачив людини, яка б так ображалася за кожний прояв людського авторитету.

Коли ви ласкаво дозволяєте, я безумовно візьму на себе роль піонера.

Челенджер сів на дереві, завісив ноги над прірвою, з сокирою на плечах і за хвилину був вже на другому боці він став на рівні ноги і, махаючи руками, казав:

— Нарешті, нарешті!

Я неспокійно оглядався, сподіваючись що от-от щось страшне кинеться на нього з зелених кущів. Та спокій порушив тільки якийсь чудовий сірий птах, що схопився з-під його ніг і зник за деревами.

Самерлі пішов другим. Дивна енергія вміщається у такій слабкій особі. Він конче хотів узяти з собою дві рушниці, так що, коли він перейшов, обидва професори були озброєні. Далі пішов я, і тільки силкувався не дивитися вниз у страшну прірву. Самерлі подав мені приклад і за хвилину я тримав його руку. А лорд Рокстон просто перейшов стовбуром. Його нерви певно залізні.

І ось ми опинились в країні казки, у країні див Мепл Вайта. Цей момент був для нас найбільшим тріумфом. Хто міг передбачити, що це як-раз був момент і нашого нещастя? Та треба хоч кількома словами, розповісти як воно впало на нас. Ми подались у хащівник може на яких п'ятдесят ярдів вглиб, коли почули страшенний ляскіт. Всі ми кинулись назад. Моста не було.

Я глянув униз і побачив купу поламаного галуззя і розгрощений стовбур. Це була наша берега. Невжеж одірвався край скелі? Хвилину ми

так пояснювали собі це явище. Але наступно хвилини на протилежній скелі ми побачили смуг лаве обличчя нашого мулята Гомеза. Так, це був Гомез, але вже не той, з покірним усміхом, подібний до маски Гомез. Його обличчя викривила зненависть, очі горіли, а весь він палав якоюсь злісною радістю заспокоїної помсти.

— Лорде Рокстоне, — крикнув він. — Лорде Рокстоне!

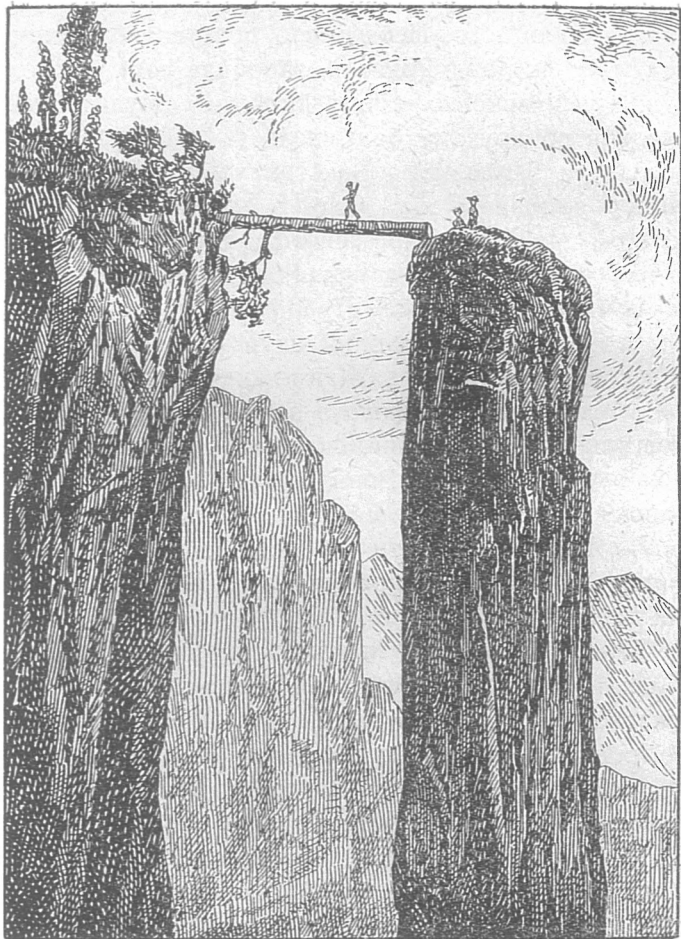
— Чого? — спитав наш товариш. — Я ось тут. За прірвою мулят кричав злобним сміхом.

— Так ти там, ти англійський псе! Але й залишишся там. Я довго чекав, і дочекався. Тяжко вам було йти вгору та ще тяжче буде сходити. Попались ви, дурні прокляті. Всі разом!

Ми занадто остовпіли, щоб говорити, і тільки стояли та дивились. Велика гілляка показувала, як йому пощастило зіпхнути наше дерево. Обличчя зникло, але зараз з'явилося знов ще божевільніше.

— Ми ледве не вбили вас камінюкою! — кричав він. — Та так краще. Повільніше і жахливіше Ваші кости побіліють там на горі і не буде їх кому ховати. Як будете конати, пригадайте Льопеса, якого ви застрілили п'ять років тому на ріці Путамайо. Це мій брат і нехай буде, що буде, а я помру спокійно, бо помстив за його пам'ять. — Він погрозив кулаком і зник.

Коли-б ця покруч була тільки виконала свою помсту і втікла, то була-б ціла. Та його безглуз-

А Рокстон просто перейшов стовбуром...

дій, чисто латинський імпульс до драматичних жестів згубив його. Небезпечно дратувати людину, яка так, як лорд Рокстон, заробила собі у трьох країнах прізвисько „бича Божого“. Мулят став сходити по другому боці скелі, та доки він устиг досягнути землі, лорд Рокстон побіг краєм височини і зупинився на місці, з якого було видко мулята. Ми не бачили нічого, тільки почули постріл, крик і падання тіла. Рокстон повернувся з закам'янілим обличчям.

— З мене був сліпий дурень, — сказав він гірко. Це моя недогадливість накликала на вас усе лихо. Я не повинен був забувати, що ці люди довго пам'ятають про помсту і пильнуватись краще.

— А де другий? Вони певно кидали дерево удвох?

— Я міг застрілити й його. Та може, він не винний. Хоч може й краще було і його вбити, бо він певно йому помагав.

Тепер, коли ми мали ключа до загадки, кожний з нас нагадував якийсь злий вчинок мулята його цікавість все знати, кидані крадькома ненависні погляди, які ми не раз ловили... Ми говорили про це і намагалися пристосуватись до обставин, коли раптом звернула нашу увагу нова подія.

Рівниною біг якийсь чоловік в білім одязі, ніхто інший, як мулят, що залишився живий, і то так мов тікав від смерті... Кілька ярдів за ним гнався величезний, гебановий мурин, наш вірний Замбо. На наших очах він кинувся на вті-

кача і схопив його за шию. Вони покотилися на землю. За хвилину Замбо піднявся, глянув на лежачого, радісно махнув нам рукою і побіг у наш бік. Біла постать залишалася нерухома на широкій рівнині.

Зрадників більш не було живих, та залишилися наслідки їхньої зради. Не було ніякої можливості повернутися на скелю. Ми були громадянами світу, а тепер лишилися громадянами височини. Це була страшна різниця. Перед нами простягалася рівнина, що вела до наших човнів. Далі, за синім небосхилом, річка, шлях до культурного світу. Бракувало тільки зв'язку. Людський розум не в силі був придумати моста через прірву, яка відділяла нас від колишнього життя. Одна мить змінила всі обставини нашого становища.

В цей момент я зрозумів, з чого побудовані мої товариші. Вони, правда, були серйозні, але спокійні. Допомоги ми могли сподіватися тільки від Замбо. Незабаром його могутня постать з'явилася на протилежній скелі і звернула до нас своє чесне чорне обличчя.

— Що я робити? Ви казати мені, що я робити?

Та легше було спитати, ніж відповісти. Одне тільки було ясно, що він — це єдиний зв'язок з зовнішнім світом і що ні за яку ціну він не сміє нас покинути.

— Ні, ні, — вигукнув він, — Я не йти. Що бути ви завжди знайдіть мене тут. Я не можу стримати

індіян. Вони казати, багато Курупурі тут мешкати і вони до-дому. Вас нема, я не можу тримати.

Це була правда. Наші індіани всілякими способами показували, що подорож їм остогидла і хочать повертатися додому. Ми зрозуміли, що Замбо каже правду і що неможливо їх довше утримати.

— Нехай почекають до завтра, Замбо. — крикнув я до мурина. Вони візьмуть мого листа.

— Добре. Я обіцяти, вони чекати до вавтра. А що робити зараз?

Роботи знайшлось доволі і він чудово її виконав. Перш за все він відв'язав шнур від дерева і перекинув один його кінець нам. Це був шнур не грубший, як звичайний мотузок, на якому вішають білизну, та за те дуже міцний. Потім він прив'язав до свого кінця клунок з харчами. Ми перетягнули його на свій бік і мали доволі харчів на який тиждень, навіть тоді, коли-б не було більше нічого. Далі він зійшов знову і виніс на гору ще два клунки усяких речей, амуніції тощо які ми за допомогою нашого шнура перетягли на свій бік. Смеркало, як він остаточно спустився вниз, обіцявши затримати індіян до ранку,

Так перебув я першу ніч на височині, описуючи наші пригоди при світлі одинокої ліхтарні.

Ми розташувалися табором і вечеряли над самим берегом провалля. Обов'язково треба шукати води, та на сьогодні мабуть і лорд Рокстон має досить пригод і тому ми заспокоїли спрагу

*На наших очах він кинувся на втікача і схопив
його за шию*

двома пляшками Аполінарису. Навіть вогню ми не розкладали і намагались не робити зайвого галасу.

Взавтра, а властиво, сьогодні, бо вже світає зробимо першу мандрівку вглиб невідомої країни. Коли і чи взагалі я матиму змогу писати, не знаю. Тимчасом бачу, що індіанці чекають і мабуть незабаром вірний Замбо прийде по листа. Коли б він тільки дійшов.

Р. S. Що більше думаю, то все безнадійніше робиться наше становище. Коли б на краю височини росло яке високе дерево, можна б через прірву перекинути новий міст. Та на п'ятдесят ярдів від краю нема нічого, та й наші об'єднані сили не змогли б здійснити цього заміру. А шнур надто короткий, щоб можна було по ньому зійти. Наше становище цілком, безнадійне.

Розділ X

„Навколо нас самі дивні дива“

Навколо нас дійсно дивні дива. Весь мій запас паперу, це п'ять старих записних книжочок і ціла купа обрізків, до цього один оливець. Але так довго, як тільки зможе моя рука, я списуватиму наші вражіння й пригоди, бо тільки нам чотирьом з усього людського роду довелось бачити подібні речі. Чи Замбо віднесе ці листи до ріки, чи може я сам їх перевезу, як що яке чудо нас звідцільа звільнить, а може який сміливий дослід-

ник, користуючись удосконаленням монопліаном найде їх тут на височині я переконаний в тому, що на те, що я пишу, чекає невмируща слава правдивої клясичної пригоди.

Того ранку, коли нас замкнув у таку пастку підлий Гомез, почалася нова доба наших пригод. Перша з них не залишилась мені дуже гарного вражіння про країну, в якій ми перебували. Прокинувшись ранком, я глянув на мою ногу. Підчас сну одна моя штанина підкотилася і відкрила пару цілів ноги над панчохою. На нозі лежало щось подібне до синьо-чёрвоної великої ягоди. Я схопив її пальцями, а вона мені тріснула в пальцях, розбризгуючи навколо кров. На мій крик прибігли обидва професори.

— Надзвичайно цікаво. — сказав Самерлі, схилившись над моєю ногою. — Величезний кліщ, здається ще не клясифікований.

— Перші наслідки нашої праці, — педантично сказав Челенджер. Нічого іншого не можемо зробити, як назвати його *Jxodes Maloni*. Мій молодий приятелю, невеличка неприємність не може зрівнятися з честю мати записане ім'я на невмирущих сторінках зоології. На жаль, ви роздушили цей гарний доказ в самий час його насичення.

— Гидота, сказав я.

Професор Челенджер підніс, протестуючи брови і, заспокоюючи поклав руку на моє плече.

Ви повинні плекати наукове око і вільні наукові погляди. Для людини з філософським тем-

пераментом, як скажемо, я, кліщ з його лянцетуватим жальцем і розтягливим шлунком є твір природи такої краси, як і пава, або північна зоря. Прикро мені, що ви його не доцінюєте. Надіюся, що при наших заходах вдасться нам придбати новий зразок.

— Тут не може бути й сумніву, — сказав Самерлі, — бо один уже є під коміром вашої сорочки.

Челенджер підскаочив і ревів, як бик, в той же час шарпаючи піджак і сорочку. Самерлі і я так реготалися, що ледве могли йому допомогти. Нарешті ми визволили цей монструальний торс (мірка кравця показує п'ятдесят чотири цілі). Його тіло обросло покудовченим чорним волоссям і в цій пущі нам пощастило зловити мандрівника кліща, поки він ще не встиг уколоти професора. Але ясно стало, що треба втікати з нашим табором, бо в кущах було повно цієї погані.

Насамперед треба було вмовитись з вірним мурином.

Він незабаром з'явився на вершині скелі і приніс із собою чимало бляшанок з какао і сухарями. З того, що лишилося на долині, ми загадали йому лишити собі стільки, скільки йому треба, приблизно на два місяці, а решту роздати індіанам за працю за те, що віднесуть листа до Амазонки. Кілька годин пізніше ми побачили, як вони мандрували один за одним з клунками на пле-

чах тим шляхом, яким ми прийшли. Замбо розташувався в нашому малому шатрі під скелею і лишився, як наш єдиний зв'язок зі світом. Треба було вирішити наші найближчі справи. Ми покинули закліщені куші і йшли довго, поки спинились на малій площині. оточеній великими деревами. По середині лежало кілька великих плескуватих каменів, а побіч була гарна криничка. Там ми вигідно сіли і почали складати пляни, як опанувати нову країну. На деревах перекликалися птахи, особливо один-гукач звернув на себе нашу увагу, але крім їх не було й сліду життя.

Насамперед ми склали список нашого майна, щоб знати, як далі ділитись. Тим, що ми самі винесли, і що приніс Замбо, ми були досить добре забезпечені. Головне, на випадок небезпеки ми мали наші рушниці і тисячу триста куль, а також одну велику рушницю, але тільки сто п'ятдесят набоїв до неї. Харчів було на кілька тижнів, в тому числі значний запас тютюну. Крім того, кілька наукових приладів, як телескоп і добрі польові шкла. Це все ми зібрали на царинку і для безпечности зрізали сокирою і ножами досить багато тернових кушів і обгородили ними площу в п'ятнадцять ярдів. Це мав бути наш головний пункт, а на випадок несподіваної небезпеки, — оборонне місце і склад наших річей. Ми його назвали „форт Челенджера“.

Поки ми влаштувалися, було опівдня, та спеки не було, взагалі вся височина мала клімат по-

мірний. Бук, дуб, навіть береза росли навколо нашої площинки; одне величезне дерево джінго, що переросло всі інші, розпинало галуззя і дрібне листя над нашою твердиною. В його холодку ми вели розмову, і лорд Рокстон, який, коли прийшло до діла, швидко обняв команду, висловив свій погляд.

— Поки нас ніхто не бачив, тварина, чи людина, ми безпечні. Наші клопоти почнуться тільки тоді, коли вони довідаються про наше існування. Досі не видно, щоб вони нас відкрили. Тому нам треба сидіти тихо і підглядати, що можна. Доки познайомимось, треба добре обдивитися сусідів.

— Алеж нам треба йти вперед, — додав я.

— Безумовно, синочку. Підемо вперед, але обережно. Нам не вільно віддалятися так далеко, щоб не можна було добратися до нашої бази. А головне, не вільно стріляти.

— А вчора ви вистрілили, — сказав Самерлі.

— Треба було. Зрештою був великий вітер, і я певен, що на височині цей постріл було чути дуже недалеко. Між іншим, я думаю, що треба якось назвати цю височину. На мою думку, це повинні ми зробити. — Було кілька більш — менш вдалих проєктів, але вирішив справу Челенджер.

— Вона може мати тільки одну назву, — сказав він. Ім'я піонера, що її відкрив. Це країна Мапл Вайта.

Так ця назва й лишилася, і матиме це ім'я на мапі, яка має з'явитися моїми заходами. І я на-

діюсь, що так зватиметься вона у майбутніх географічних атласах.

Першим нашим завданням було мирно обдивитися країну Мепл Вайта. Що цю країну заселяли якісь таємничі створіння ми бачили на власні очі, а малюнок у книжці Мепл Вайта показував, що можуть з'явитися ще більші страховища. Присутність злосливих людей стверджував кістяк забитого на бамбуковім палі, який ніяким іншим способом не міг там бути, як тільки так, що його кинули згори. На височині, з якої ніяк не можна було втікти, ми наражувалися на постійну небезпеку, і тому наша обачність підтримувала всі проекти обережності, що їх подавав досвідчений лорд Рокстон. Та як можна було спокійно сидіти на кінці нової країни таємниць, коли вся наша істота тремтіла з цікавості заглянути в саме її серце.

Тому ми забарикадували терновими кущами вхід до нашої „зеріби„¹⁾ і залишили наш малий табір і припаси під опікою цього колючого частоколу. А далі поволі й обережно ми рушили вперед, тримаючись напрямку струмочка, що випливав з нашої кринички, та мав довести нас назад.

Ледве ми встигли вирушити і пройшли кілька сот ярдів густим лісом, серед якого Самерлі побачив зовсім невідомі мені дерева з роду *соніфега* і *сусадасеа*, які давним давно загинули на широкому світі. Далі ми вийшли на ширше місце, де

¹⁾ Африканський укріплений табір.

струмок рогливався в чимале багно. Перед нами росли високі очерети, які наші вчені визнали за „*eguisetaca*“, себ-то хвощі де-не-де пересіяні деревистими папоротями. А всі вони колихалися від великого вітру. Аж раптом лорд Рокстон, що йшов перший, став і підніс руку.

— Дивіться, — сказав він. — Та це ж напевно слід батька всіх птахів.

На м'якому болоті був відтиснений величезний слід трьох пальців. Тварина яка б вона не була, перейшла болотом у ліс. Ми всі спинилися, щоб оглянути цей потворний слід. Як що це був дійсно птах, бо яка ж інша тварина лишає отакі сліди? То який же він був високий, коли його лапа незрівняно більша була від лапи струся? Лорд Рокстон уважно подивився навколо себе і встромив два набой у свою велику рушницю на слонів.

— Далебі, я втрачу всю свою славу шікарі, коли це не зовсім свіжий слід. Тварина була тут не більше, як хвилин десять тому. Дивіться, як вода ще заливає сліди. Ох, Юпітере. Та тут були й малі.

І справді. Рівнобіжно з великими йшли й дрібніші сліди.

— А що ви скажете на це, — мовив Самерлі, приглядаючись до сліду ніби п'ятьох пальців людської руки посеред трьох, пальчатих відбитків.

— Вільден, — скрикнув в екстазі Челенджер. — Я їх бачив на вільденській глині. Це тварини, що ходять на задніх лапах з трьома пальцями, а

*Перед нами була царинка, а на ній п'ять нечуваних
дивних звірів*

часом падає і на п'ятипальцеві передні. Це не птах, любий Рокстоне, ні, не птах.

— Це не звір. — Що ж за тварина? Плазун динозавр Ніщо інше не могло лишити такого сліду.

Вони завдали багато клопоту одному достойному докторові з Сасексу, але хто міг мріяти хто міг...

За слідами ми вийшли з болота і перейшли заслону з дерев і кущів. Перед нами була царинка, а на ній п'ять нечуваних дивних звірів. Ми притаїлися в чагарнику і придивлялися до їх, до схочу.

Дві великі потвори були дорослі і троє молодих. Всі величезних розмірів. Навіть малі були завбільшки з добрих слонів, а дорослі переважали все, що я бачив на своєму віку. Всі п'ять сиділи на задніх, трохпальцятих лапах і гойдалися, підпираючись широкими могутніми хвостами, а малими, передніми п'ятипальчатими лапами притягали галуззя дерева, і гризли його.

Їхня шкіра була темна, лусковата, як шкіра ящірки, і вилискувалася на сонці.

Не знаю чи зможу краще їх описати, коли скажу, що вони були подібні до потворних кангурів, заввишки двадцять стіп, і обтягнених шкірою мов у крокодила.

Як довго ми дивилися на це незвичайне видовище—не знаю. Вітер дув у наш бік і тому ми були цілком безпечні. Час до часу малі бавилися біля батьків, стрибали і потім тяжко падали на землю. Здавалося, що силі тих батьків не було

міри, бо один з них, коли йому було важко досягнути до китиці листя на одному з більших дерев, обняв його стовбур передніми лапами і вирвав його, мов травинку. Це виявляло не тільки великий розвиток його м'язів, але й малий розвиток його розуму, бо дерево, падаючи упало всім тягаром йому на голову, після чого він почав жалібно верещати. Правдоподібно, ця потвора вирішила, що околиця є небезпечна і рушила далі, а за ним його товариш і діти. Ми бачили, як вони пробиралися ліском, а потім зникли з наших очей.

Я дивився на моїх товаришів. Лорд Рокстон стояв з рушницею; він не зводив своїх очей мисливця з потвор. Чого б він не дав за таку голову посеред перехрещених весел над комінком в Альбані. Та з огляду на нашу безпечність, він стримав себе від пострілу, бо вся наша справа залежала від того, щоб зберегти таємницю і присутності від мешканців височини. Обидва професори стояли в німім екстазі. Несвідомо вони схопились за руки, як малі діти, і тільки Челенджер надимав свої червоні щоки усміхом, а на обличчі Самерлі змінювались то подив, то задоволення.

— Тепер і вмерти не гріх, — сказав він на решті. — А що нам скажуть на це в Англії?

— Мій дорогій Самерлі, — сказав Челенджер. — Я вам цілком певно скажу, що вони на те скажуть. Скажуть, що ви великий брехун і науковий шарлатан. Те, що ви і інші сказали про мене.

— А фотографії?

— Фальшовані, Самерлі, невдало фальшовані.

— А примірник?

— Ось тут ми їх і можемо мати. Ще Мальон і ціла його зграя з Фліт-стріт вибріхуватимуть нашу славу. Двадцять другого серпня ми побачили на царині країни Мапл Вайта п'ять живих ігуанодонів. Запишіть це собі, молодий друже, та перешліть до вашої шматини.

— І будьте готові спробувати, як смакує кінець редакторського чобота за ваші труди, — сказав лорд Рокстон. — Багато дечого інакше з'являється з лондонського діаметру, мій фелягу — хлопче, не один мовчить про свої пригоди, бо нема надії, щоб йому поїняли віри. Та це не їх вина. За місяць, два, нам самим воно уявлятиметься, як сон. Що таке ви сказали?

— Ігуанодони, — сказав Самерлі. — В Кенті і Сасексі цілі Гестингівські піски вкриті їх слідами. В Англії було повно їх, доки було досить зеленої паші. Обставини змінилися, тварини вимерли. Тут видко, обставини лишилися незмінені, і звірята ще живі.

— Як що вийду звідси живий, — сказав лорд Рокстон, — мушу мати з собою їхню голову. Уявіть собі, як би позеленіла банда з Сомалі-Уганда! Не знаю, як ви, але в мене таке вражіння, ніби під нами весь час чортівськи тонкий лід.

Я так само мав почуття таємної небезпеки. Посеред дерев відчувалася невпинна погроза, а

коли ми глянули вгору, то з посеред зелені лісу немов спускався на нас жах. Правда, потвори, що ми їх бачили, були сонливі тварини, але хто знає які тут могли лишитися нащадки минулих віків, які страховища мали скочити на нас зі своїх леговищ посеред скель і лісів? Я знав дуже мало про передісторичне життя, але пам'ятаю, що десь читав про потвору, яка годувалася нашими тиграми і левами, як кіт мишами. А що, коли й такі заховалися в країні Мепл Вайта.

Ще до того самого дня, першого на таємничій височині, нам судилося побачити, які дивні пригоди нас чекали. Це була така огида, що й згадувати про неї не люблю. І як що лорд Рокстон каже, що царинка ігуанодів лишиться у нашій пам'яті, як мрія,—багна птеродактилів не забудемо, як страшної мари. Та я опишу все, як слід.

Ми йшли лісом дуже помалу почасти тому, що лорд Рокстон ішов перед нами, як розвідник, і не пускав нас уперед, аж поки добре не розглядив околиці, а почасти тому, що крок за кроком якийсь з професорів проймався екстазом перед якимсь новим невідомим птахом або рослиною. Ми перейшли мабуть дві, або три милі правим берегом струмка і вийшли на вільне місце. Чагарник вів до скель—вся височина була ними рясно вкрита. Ми поволі переходили чагарником в напрямку скель, коли почули дивний тихий свист і клекіт, що здавалося линає от-от перед

нами. Лорд Рокстон знаком затримав нас, а сам похилився і побіг до скель.

Там він став і остовпів. Він так задивився в низ що зовсім забув за нас. Нарешті він подав нам знак підійти, та тільки обережно. Його поведінка віщувала щось дуже дивне і разом небезпечне.

Ми підповзли до нього і глянули по-за скелі. Це була влоговина, можливо одна з менших вулканічних дір. Вона мала форму казана, а на дні сотень за дві ярдів від нас були ставочки стоячої, зеленої від розкладу рослин, води, на берегах порослі очеретом. Сама місцевість скидалася на оселю відьм, а її мешканці робили з неї сцену Дантового пекла.

Там гніздилися птеродактилі, а були їх сотні. Все дно влововини роїлося молодими і їхніми матерями, що висиджували свої погані шкіряні, жовтаві яйця. Від цього зібрання плазунів ішов гомін що звернув нашу увагу і задуха, від якої ставало млосно. Але вище, кожний на своїй окремій скелі, сиділи високі, сірі, зів'ялі, більше подібні до мертвих, висушених примірників, як до живих істот, огидні самці, зовсім нерухомі, мов закам'янілі і тільки зводили свої злі червоні очі, або часом клапали дзюбом, коли близько пролітала заблукана саранча. Загорнені у свої крила, вони сиділи мов велетенські потворні старі баби, закутані хустками кольору павутиння. Великих і малих було їх не менше тисячі.

Наші професори радо пересиділи б там і цілий день, розглядаючи передісторичне життя. Вони вказували на мертвих птахів і риби порозкидані посеред скель, як на доказ якості їхньої їжі, і я чув, як вони вітали один-одного з тим, що нарешті виясняється, чому кости цих тварин знаходять у такій кількості в деяких місцях, як от, скажемо, біля Кембріджа. Тепер стало відомо, що й вони жили отарами, як пінгвіни.

Але Челенджер, щоб довести якесь твердження, якому перечив Самерлі, махнув понад скелями рукою і ледве не накликав на всіх нас нещастя. В ту саму хвилину найблизчий самець свиснув пронизливим голосом, і, розпустивши двадцятистопові болончасті крила, піднявся вгору. Самиці й молоді згуртувались у влоговині в одну отару а самці — вартові почали одним за одним злітати вгору. Це було надзвичайне видовище. Ці велетенські, гидкі створіння, літали в повітрі легко, мов ластівки. Але швидко ми побачили, що це все може нам дорого коштувати. З початку вони кружляли високо вгорі, неначе хотіли оцінити небезпеку, потім почали спускатися і затісняти коло, аж нарешті крутилися понад самими нашими головами. Їхні крила робили такий гомін, що я почував себе, як на аеродромі в день перегонів.

— До лісу, тримайтесь разом,—крикнув лорд Рокстон. Вони надумали недобре.

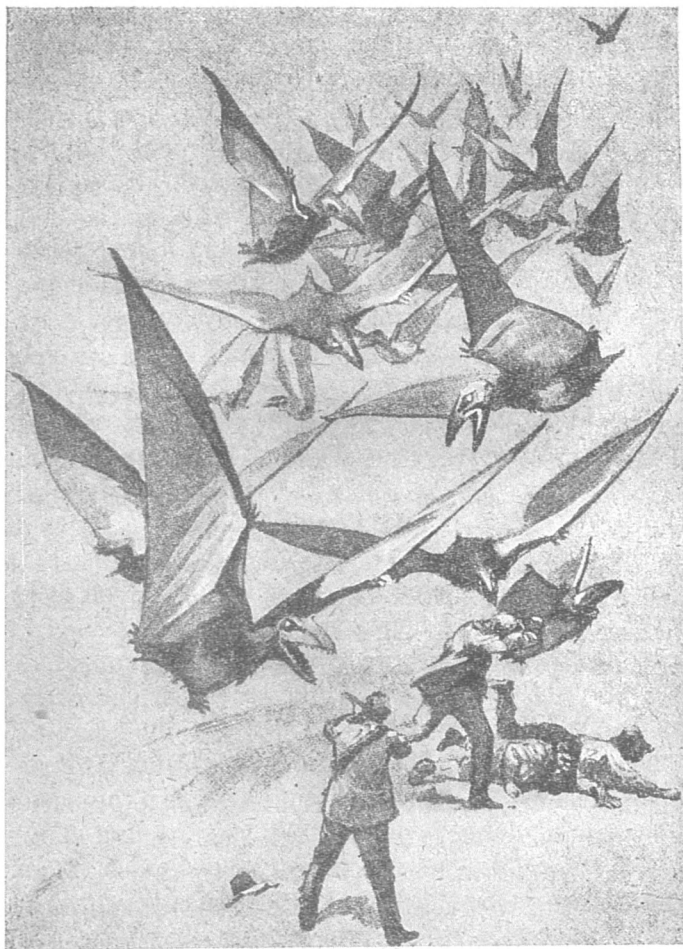
Ледве ми хотіли рушити, ціле коло кинулось на нас. Вони літали так близько, що крило най-

ближчих торкались наших облич. Ми били їх прикладами рушниць, але не зустрічали нічого твердого, ані такого, що можна поранити. Аж тут витягнулась огидна шия, а за нею дзюб, за ним другий і третій. Самерлі крикнув і закрив обличчя, по якому бігла кров. Мене якась потвора вдарила в шию так сильно, що мені потемніло в очах. Челенджер упав, я похилився, щоб його підняти коли дістав удар у спину і сам покотився на нього. В ту саму хвилину я почув тріск рушниці лорда Рокстона і побачив одного на землі з переломаним крилом, роззявленим дзюбом і залитими кров'ю очима, що плював і намагався кинутись на нас. Чистий сатана з середньовічного малюнка. Останні потвори полетіли вище і кружляли над нашими головами.

— Кому життя мило, — крикнув лорд Рокстон, — швидче до лісу.

Спотикаючись, ми пустилися чагарником у бік лісу. Ледве ми добігли до перших дерев, як ці гарпії були знов над нами і навіть повалили Самерлі, але ми його видерли і затягли до лісу. Тут ми були безпечні, бо серед галуззя не було місця для їхніх крил. Ми ще довго бачили їх на небі так високо, що вони були не більші за звичайних лісових голубів. Мабуть вони ще слідкували за нами, як ми, побиті, кульгаючи пробивалися до нашої огорожі. Коли ліс став густіший, вони перестали нас переслідувати.

— Дуже цікава і переконуюча пригода, — ска-

В ту саму хвилину я почув тріск рушниць

зав Челенджер, купаючи в струмочку напухле коліно. — Самерлі, ми мали наочний приклад, як нападає лютий птеродактиль.

Самерлі обмивав кров з обличчя, а я зав'язував шию в яку мене так сильно вдарено. Лордові Рокстонові вони роздерли піджака на всьому плечі, а на тілі зуби залишили тільки малий слід.

— Треба зауважити, — говорив далі Челенджер — що й наш молодий приятель дістав доброго тумака; лорда Рокстона вони вкусили, а мене побили крилами. Отже маємо різні засоби їхньої атаки.

— Добре, що ми врятували життя під час цієї пригоди, — поважно сказав лорд Рокстон. — Важко собі уявити гідкішу смерть, як бути живцем з'їденим від таких поганих гадів. Не радо я стріляв але не було ратунку.

— Коли б ви цього не зробили, — нас не було б тут, — відповів я переконано.

— Зрештою воно може нам і не зашкодить, — говорив він далі. — Серед таких лісів часто мусять бути такі відгуки. як від рушниць, хоч би від падання дерев. Ну, та, на мою думку, вже досить вражінь, як на один день. Я гадаю, що найкраще нам повернути до табору, до нашої скрині з ліками хто знає, яку отруту можуть мати їхні огидні зуби і тому трохи карболу не завадить.

Та! відколи світ-світом, мабуть ніхто не мав подібного дня. Нас чекала ще одна несподіванка. Коли ми нарешті вийшли до царинки і побачили

наші тернисті барикади, ми гадали, що наші пригоди тут скінчаться. Хоч браму й стіни форту Челенджера не було порушено, але хтось, і то сильний в ньому був. Звисаюче галуззя велетенського дерева джінго показувало шлях, яким він прибув і повернувся, а стан, в якому ми знайшли наші припаси, показував на силу і неприхильні наміри непрошених гостей. Все було порозкидане а одну банку консервів так розтросчено, що все з неї вилізло. Так само скриньку з набоями було розтросчено на дрібні шматки. Знов повіяло на нас почуттям невимовного жаху перед невідомим і ми дивилися на все довші тіні дерев, сподіваючись нових небезпек, що там чатували. Якже мило було почути голос Замбо, і, коли ми зійшли на край височини, побачили його чесне обличчя, що сміялося до нас з вершин скелі.

— Все гаразд, маса Челенджер, -- крикнув він.—Все гаразд.

Я лишитися. Ви завжди знайти мене, коли треба. Я тут бути.

Його чесне, чорне обличчя і широкий вид, що весь час був перед нами зпівдороги до допливу Амазонки, звідкіля ми прийшли, нагадали нам що ми таки справді живемо у двадцятому столітті, на нашій старій землі, а не перенесені якимсь дивом на далеку плянету у першій, найдикішій стадії її розвитку. Як тяжко було уявити собі, що там, за тим синім небохилом, вже не так дуже далеко, протікає могутня ріка, а по ній ходять велетен-

ські пароплави і люди говорять про дрібниці свого життя, в той час, коли ми, замкнені творіннями минулих віків, могли тільки поглядати у той бік і тужити за всім, що нам було дороге й миле.

Ще одно вбилось в мою пам'ять і ним хочу акінчити мого листа. Обидва професори, певно роздражені ранами, почали сперечатися, чи наші вороги були з роду птеродактилів, чи диморфодонів, і з того виникла гостра сварка. Щоб її уникнути, я пішов на бік і сів закурити на пні зваленого дерева.

Лорд Рокстон підійшов до мене.

— Містере Мальоне, — сказав він, — пригадуєте місце, де ті птахи гніздяться?

— Так, — добре пам'ятаю.

— Вульканічна влоговина, правда?

— Так, дійсно, — відповів я.

— А звернули ви увагу на ґрунт?

— Здається, скелі.

— А навколо води, там, де росте очерет?

— Вся земля була синя. Виглядала, як глиня.

— Виходить, вульканічна влоговина з синьою глиною.

— Чому ви питаєте?

— Нічого, нічого, — відповів він та пішов до вчених, яких голоси ставали все гостріші. Гострі й високі ноти Самерлі чергувалися з басом Челенджера. Я почав дрімати і раптом я знов почув, як лорд Рокстон бубонів сам до себе: — си-

ній ґрунт у вулканічній влоговині. З цими його словами у вухах я заснув.

Розділ XI

„І я був на цей раз героєм“

Думка лорда Рокстона, що до птеродактилів цілком справділося. Другого ранку після першої нашої пригоди, Самерлі і я були в гарячці і терпіли великі болі. Коліно Челенджера було так розбите, що він ледве шкандибав. Цілий день ми не покидали нашого табору, а лорд Рокстон, використовуючи час, та за допомогою, яку ми могли йому дати, побільшував височінь і грубість нашої тернистої загороди, єдиної нашої оборони. Пам'ятаю, що мені цілий день не давало спокою таке почуття, ніби хтось слідкує за кожним нашим рухом, але хто і звідки, цього я ніяк не міг угадати.

Це почуття було таке непереможне, що я розповів про нього проф. Челенджерові, але він сказав, що це певно роздраження мозку, яке призвело до гарячки. Раз-у-раз я оглядався навколо певний, що щось побачу, але щоразу мій погляд падав то на нашу тернисту загороду, то знов на високі, повні поваги дерева. Але не зважаючи на це почуття чогось слідкуючого і злісного, не зникало з моєї думки, Я згадав Індіан, і їхні заботи про Курупурі—цей страшний потайний дух

лісів — і мені уявлялося, що це його присутність одвідувала тих, хто вдерся у його найдальшу і найтаємнішу оселю.

Тієї ночі, (третьої в країні Мапл Вайта) спіткала нас страшна пригода, яка і спонукала нас бути дуже вдячними лордові Рокстонові за його працю біля нашої фортеці. Ми всі дрімали біля пригаслого вогню, коли нас розбудив, простіше-вирвав зі сну, такий жажливий розтигаючий крик якого я ніколи не чув. Я не знаю крику, до якого можна було б порівняти цей розпачливий вереск, а крім того, він лунав з якогось місця, віддаленого від нас не більше, як на сто ярдів. Цей крик пронизував, як свист машини, тільки що свист є чистий, гострий і механічний, а це був глибший, живий і проймав стражданням. Ми затулили руками вуха, щоб не чути цього страшного зойку. Мене облив холодний піт, і зробилося мені від цієї розпуки зле. Всі муки життя, дивний крик до високого неба, вся розпука і біль, здавалося, з'єднані у цьому зойкові. А крім його чути було ще другий, глибший, повний, тихий сміх, хрипливе горляне гарчання радості, яке утворювало пекельний акомпанімент тому пронизловому крикові. Цей дуєт тривав добрих три, а то й чотири хвилини і сполошив усе птаство, від якого ожило галуззя дерев.

Далі крик так само нагло, як і почався, затих. Довгий час ми сиділи мовчки, пройняті жахом того, що чули. Лорд Рокстон докинув до вогню

хмизу і ясне його полум'я освітило обличчя моїх товаришів та відсвічувалось на великих гілляках понад нашими головами.

— Щоб це могло бути?—зашептав я.

— Дізнаємося вранці, — сказав лорд Рокстон, — воно було зовім близько, не даді, як на царині.

— Нам випала честь почути передісторичну трагедію, таку, які відігравалися на берегах юразійських лягун, де в болоті більші страховища були менших, — сказав Челенджер урочисто. Таким я його ніколи не бачив. — Мабуть це було щастям людини, що вона з'явилася пізніше. В перші дні були на світі сили, перед якими не устояла б ані її відвага, ані приладдя, бо і щоб пособили йому праща, спис, або стріли супроти таких сил, які ми бачили сьогодні? Тут не багато допомогла б навіть сучасна рушниця.

— А я таки заступлюся за свою малу приятельку, — сказав лорд Рокстон і погладив свого „Експреса“.

Самерлі підніс руку.

— Тихо, мені щось почулося, — сказав він. В тиші розлягався регулярний тупіт, крок якогось звіря-ритмічний відгомін тихих, але важких лап, обережно ставлених на м'яку землю.

Щось підкрадалося біля нашого табору і затрималося при вході. Тихий свист позначав його віддих, Тільки наш слабенький тин відділяв нас від цього нічного страхіття. Кожний вхопив руш-

ницю, лорд Рокстон витяг з частокола малий куш, щоб зробити щілину.

— Я здається, його бачу, — шептав він.

— Я похилився і через його плече заглянув у щілину. Так, і я його бачив. В темній тіні дерева притаїлася друга менша, ще чорніша тінь якоїсь первісної неокресленої тварини, повної сили і дикости. Вона не була більша від коня, але вся її постать виявляла силу і вагу. Важке сопіння, таке важке і регулярне, як сопіння машини, виявляло силу організму. Страхіття поворухнулося, і я побачив його лихі зелені очі. Здається, що потвора повзла до нас, бо трава шелестіла,

— Мабуть готується до скоку, — сказав я і націлив рушницю.

— Тільки не стріляйте, — пошепки застеріг лорд Рокстон. — В нічній тиші чути постріл за цілі милі, лишіть це, насам кінець.

— Як тільки переступить він наш частокіл, буде нам кінець,—заторохкотів Самерлі з нервовим сміхом.

— Ні, він не сміє його переступити, — сказав лорд Рокстон але залишіть рушницю, на кінець. Може я дам собі з ним раду. Як не як, я спробую.

Більшої відваги я не бачив. Він похилився, взяв з огнища розпалену гілляку і просунувся через діру у нашій брамі. Потвора гаркнула і наблизилася. Але лорд Рокстон не чекав.

Він побіг до неї і вдарив її розпаленою гілкою по морді. На хвилину показалася нам пика

Він підбіг до неї і вдарив її розпаленою гілякою...

ніби велетенської жаби, вкрита бородавками, з м'яким ротом, обмазаним свіжою кров'ю. В ту ж мить затріскотів чагарник. і наш страшний гість зник.

— Я так і думав, що він не встоїть перед вогнем, — сказав лорд Рокстон коли повернувся і з сміхом кинув гілляку назад у вогонь.

— Ви наражали себе на небезпеку, — скрикнули ми всі

— Не було іншого способу. Коли б він опинився в нас ми самі б перестрілялися. Коли б ми стріляли через частокіл і поранили його, він був би зараз на наших плечах—не кажучи вже про те, що викрили б таємницю нашої присутності. Зрештою я думаю, що нам пощастило. Що це таке могло бути?

Наші вчені глянули один на одного з певним ваганням.

Щодо мене, то я не можу сказати нічого певного, до якої породи воно належить, — сказав Самерлі, запалюючи свою люльку.

— Не роблячи передвчасного висновку, даєте доказ правдивої наукової обережності, — ласково сказав Челенджер. — Я сам не піду далі і тільки думаю, що ми зустріли якийсь рід м'ясожерного динозавра. Я вже раніше згадував про правдоподібну присутність цих тварин на височині.

— Ми не повинні забувати, — зауважив Самерлі, що є багато форм доісторичного життя, цілком невідомих класифікацій.

Було б досить сміливо на швидко давати їм'я всьому, що можна зустріти.

Цілком правдиво. Можемо тільки робити загальні здогади. Завтрішній день може дати нам точніші вказівки. Тепер лишається нам тільки повернутися до перерваного сну.

— Але не без вартівника, — рішучо сказав лорд Рокстон. — В такій країні можемо чекати небезпеки кожної хвилина. На далі кожен повинен вартувати по дві години.

— Тоді я почну першу чергу і допалю свою люльку, — сказав проф. Самерлі. І з того дня ми вже ніколи не лягали без варті. Вранці ми швидко встановили причину нічного гомону. На царині відбулася жахлива боротьба ігуанодонів. Спочатку ми думали, що роздерто багато тварин: стільки було калюж крові і порозкиданого м'яса, але оглянувши останки, ми впевнилися що це була одна з тих незграбних потвор, які ми бачили, і її роздерла на шматки, якась інша тварина, може і не більша, але лютіша.

Наші професори все сперечалися, розглядаючи на пошматованому м'ясі сліди великих зубів і пазурів.

— Нічого певного не можна сказати, — додав Челенджер, тримаючи на колінах величезний шмат білого м'яса. — Те, що ми бачимо, позначає шаблито-зубатого тигра, такого, як бувають по наших печерах у брекшієвих скелях, але тут ми бачили потвору значну більших розмірів і більш

плазунського походження. Особисто я висловлююсь за алозавра.

— Або мегалозавра,—відповів Самерлі. Якийсь з м'ясожерних динозаврів сюда підходить. Серед них знайдемо більшість найстрашніших і найкровожадніших потвор-звірів, які бували прокляттям на землі і славою музеїв. — Він засміявся з власного дотепу; хоч він не відзначався ним, але найтяжчий жарт, який він сам видумував, спричинялися в його до чудового настрою.

— Що менше галасу, то краще,—гостро зауважив лорд Рокстон. — Ми не знаємо, чи хто не слідкує за нами. Як що цей „звір“ поверне за своїм сніданком, нам буде не до сміху. А що це за знак на шкірі цього ігуанодона?

На темносірій матовій лусковатій шкірі, трохи вище лопатки було якесь дивне коліщатко, накреслене чимсь подібним до асфальту. Ніхто з нас не міг догатися, що це таке, і тільки Самерлі запевняв, що бачив щось подібне на одному з молодих, тому два дні. Челенджер мовчав і тільки його помпезна, надута міна виявляла, що він коли б схотів, мав би дещо сказати. Врешті лорд Рокстон просто запитав, якої він думки.

— Як що ваша лордівська ласкавість дозволить мені промовити, я буду щасливий висловити мої погляди, — сказав він з вишуканим сарказмом. — Я не звик, щоб до мене зверталися в спосіб, що здається звичайним у поводженні вашої лордівської ласки. Я не знав, що на ус-

міх з невинного жарту, треба дозволу вашої ласкавости.

Довелось перепрошувати і заспокоювати нашого образливого приятеля. Коли його таки досить напросилися, він звернувся до нас, що сиділи на пні поваленого дерева, немов давав цінні відомості тисячній аудиторії:

— Щодо знаків то я погоджуюсь з поглядом мого друга і колеги, проф. Самерлі, що вони є асфальтові. Ця височина по своїй природі дуже вулканічна, а зважаючи на те, що асфальт є один з вулканічних елементів, я не маю сумніву, що він тут мусить бути в вільному, плинному стані і що ним вимазалися ці потвори. Значно важливіше питання про хижацьку потвору, що залишила свої сліди на царині. Ми більш-менш знаємо, що ця височина не більша від пересічного англійського графства. На цій обмеженій площі тисячі років живуть створіння, що давно позникали там, унизу. Для мене цілком ясно, що коли б хижаки могли тут без перешкоди, плодитись вони вичерпали б запас поживи і, або мусіли б змінити її характер, або знову вигинули б з голоду. Як бачимо, цього не сталося. Отже можемо думати, що рівновага тут захована якимись перешкодами в їх розплідненні. Так от одно з надзвичайно цікавих питань, які стоять перед нами, — дізнатися, від чого вона залежна. Я смію надіятись, що знайдемо нагоду ближше придивитись до хижого динозавра.

— А я смію надіятись, що ні,—зауважив я.

Професор підвів брови і глянув на мене, як учитель на пустотливого школяра.

— Може проф. Самерлі, хотів би щось зауважити?—сказав він і обидва вчені полинули у рідку атмосферу наукового диспуту: про можливість умов життя і співвідносин родючости і поживи в боротьбі за існування.

Цього ранку ми оглянули тільки малий куток височини, старанно минаючи багно птеродактилів і тримаючись лівого берега струмочка. Ця частина поросла густим лісом і тому ми посувалися дуже поволі.

Досі я згадував тільки про страхіття височини Мепл Вайта, але на цей раз ми побачили щось інше. Ми мандрували майже виключно по квітах, головним чином білих і жовтих, про які наші професори заявили, що це два найперших кольори примітивних віків. В багатьох місцях вони вкривали землю густим килимом і, коли ми грузли в нього майже по кісточки, від їх ішов пресолодкий дурманний дух. Над ними гуділи наші англійські бджоли. Багато дерев, які ми минали, були рясно вкриті овочами, здебільша добре нам знайомими, але багато було для нас нових. Брали ми тільки ті, які понадзьобували птахи і цим береглися від овочів отруйних. В цих нетрах ми бачили численні стежки, що їх витоптали дикі тварини, а на вохких місцях знаходили численні відбитки їхніх лап, серед яких часто повторювалися сліди ігуано-

донів. В одній діброві ми бачили, як паслася ціла череда цих тварин, і лорд Рокстон упевняв нас, що всі вони мали на собі в різних місцях асфальтові знаки.

Ми зустріли теж велике число дрібніших звірів, як їжатця, лусковатого падцерника, сіру, дику свиню з закривленими іклами. Раз, крізь дерева, ми побачили зелений горбок, а по нім бігав якийсь гнідий звір. Трудно було сказати який, бо дуже прудко біг, але як що справді це був олень, як упевняв лорд Рокстон, то завбільшки він був такий, як оті здоровенні лосі, що їх ще викопують у багнах Ірландії.

Від часу таємних відвідин в нашому таборі, ми завжди верталися туди з острахом. Та на цей раз все було гаразд. Ми склали нараду що до дальніших наших плянів. Мушу їх описати ширше, бо вони спричинилися до експедиції, яка допомогла нам дослідити височину за один раз краще, ніж ми могли б це зробити за один тиждень. Самерлі почав дискусію. Цілий день він був дуже сварливий, а тепер увага лорда Рокстона щодо наших плянів на завтра викликала в нього цілий вибух жовчі.

— Що ми повинні робити сьогодні, вавтра і після завтра і кожного дня,—сказав він,—це шукати виходу з цієї пастки, в якій ми опинилися. Ви всі силкуєтесь додуматись, як іти вглиб країни, а я вважаю, що треба поміркувати, як з неї вийти.

— Дивує мене,—сказав Челенджер і погладив свою поважну бороду,—дивує мене, що у вченого можуть бути такі ганебні думки. Ви перебуваєте в країні, яка дає честолюбному природникові такий матеріал, якого не дала жадна інша, відколи світ стоїть, і ви хочете покинути її, коли ми щойно оглянули її в загальних рисах? Ні, я сподівався від вас, професоре Самерлі, чогось кращого.

— Ви не повинні забувати, — кисло відповів Самерлі, — що я маю в Лондоні аудиторію, яка тепер покинута на ласку дуже не задовільних заступників. Цей факт спричиняється до того, що мое становище дуже різниться від вашого, професоре Челенджері, зваживши, що оскільки мені відомо, вам ніколи не було доручено жадної відповідальної виховавчої праці.

— Цілком природньо,—відповів Челенджер,—я завжди був тієї думки, що навантажувати, розум здібний до оригінальної праці, чимсь іншим, є злочин. Тому я завжди відкидав усякі пропозиції шкільної праці,

— Наприклад?—глумливо спитав Самерлі, але лорд Рокстон поспішився звернути розмову в інший бік.

— Я мушу сказати, — обізвався він, — що це були б дуже мізерні наслідки праці, якби ми повернулися до Лондону, не дослідивши нічого іншого окрім того, що знаємо.

— Щодо мене, то я ніколи не насмівся б зайти до редакції, щоб там не зустріти старого

Мак Ардля. Він ніколи не забув би мені такого неповного справоздання. Зрештою не слід про це й говорити, коли все одно зійти звідси не можемо, хоч би й хотіли,

— Наш молодий приятель заповняє свій розум досить добрим запасом здорового погляду, — зауважив Челенджер. — Інтереси його жалюгідної професії нас не обходять, але, як він слушно каже, раз ми не можемо зійти вниз, то чого ж марно витратити енергію і обговорювати неможливе.

— Втрата енергії буде тоді коли говорити про щось інше, — буркнув з-за своєї люльки Самерлі. — Дозвольте мені вам нагадати, що ми сюди приїхали з стисло обмеженою місією, що її нам доручено на засіданні Зоологічного Інституту в Лондоні. Метою місії було дослідити правдивість тверджень проф. Челенджера. Мушу визнати, що тепер ми можемо ці твердження підтримувати. Наша головна праця скінчена. Щож до деталей, то височина така величезна, що тільки велика й добре підготовлена експедиція може досягти своєї мети. Коли б ми взялись за це, єдиним наслідком було б те, що ми ніколи не могли б повернутися і подарувати науці ті цінності, які ми вже здобули. Професор Челенджер знайшов дорогу до цієї неприступної височини, я гадаю, що ми повинні вимагати від нього, щоб він дав нам спосіб і зійти з неї у світ з якого ми походимо.

Признаюсь, що погляди Самерлі здавались мені зовсім логічними. Навіть Челенджер погодився,

що, коли б не було підтвердження його поглядів, ніколи б його вороги не визнали б себе за переможених.

— На перший погляд, питання, як звідціля вийти, дуже важко,—сказав він.—Та я певен, що розум зможе розв'язати його. Я пристаю на думку мого колеги, що довго затримуватись в країні Мепл Вайта небажано, що незабаром доведеться взятися до питання, як її залишити. Але принаймні, поки я не буду мати точніших відомостей про цю височину, чогось подібного до мапи, рішуче відмовляюся її покинути.

Професор Самерлі нетерпляче гримнув.

— Ми вже пробули тут два робочих дні, і не знаємо про дійсну географію цієї височини нічого окрім того, що знали, коли сюди прийшли. Цілком ясно, що вона густо заросла лісом і тому ми мусяли б пробути тут цілі місяці, щоб розвідати відношення однієї частини до другої. Інша справа, коли б була якась центральна верховина, але ми переконалися, що всюди вона знижується до середини. Що далі ми йдемо, то менше шансів знайти добрий пункт для розгляду.

Тоді в мене промайнула щаслива думка. Я дивився на велетенське покручене дерево джінго, що кидало на нас свою тінь. Раз його галузя розходилося ширше, як галузя всіх інших дерев, то воно певно і вище від їх. Як що справді краї височини були найвищими її місцями, чому б це велетенське дерево не мало стати за нашу обсер-

ваторію. Ще змалку я спритно лазив по деревах. Мої товариші вміли краще лазити по скелях, але я був певний, що ніхто з них не зрівняється зо мною на дереві. Коли б я тільки міг досягнути перших гілляк цього велетня, тоді я легко виліз би аж на вершок. Мої товариші дуже захопилися цією пропозицією.

— Наш молодий приятель,—сказав Челенджер, надуваючи червоне мов яблука обличчя,—є здібніший на всілякі акробатичні штуки ніж людина солідніше збудована, хоч і авторитетнішого вигляду. Я похваляю його думку.

— Молодчина, наш феляг, — сказав лорд Рокстон і вдарив мене по плечах.—Ніяк не збагну, як я перше про це не подумав! Вже не більше години лишилося денного світла, але, як візьмете з собою записну книжку, ще встиєте зробити малий ескіз місцевости. Поставимо під деревом оті три скриньки амуніції, а з них я вас без великого труду висаджу на дерево.

Він став на скриньках і обережно підносив мене вгору обличчям до пня, коли це підскочив Челенджер і своєю величезною лапою так пхнув мене, що я просто влетів на дерево. Повиснувши обома руками на галузях, я довго перебирав ногами, але врешті пощастило мені витягнути на гілку спершу своє тіло, а далі й ноги. Над моєю головою було поплутане галузя, яке допомогло мені пробиратися вгору так легко, що незабаром земля зникла з моїх очей, і я бачив тільки зелену

гущавину. Від часу до часу я натрапляв на перешкоди, раз навіть мусів лізти біля восьми чи десяти стіп по якійсь пнучій рослині, але загалом я гарно ліз вперед і незабаром густий голос Челенджера доходив до мене немов з великого віддалення. Однак дерево було величезне і даремно я дивився вгору; галузя не рідшало. На одній з гілляк, по якій я ліз, лежало щось худе, подібне до паразита. Я відхилився, щоб його оглянути, і ледве не впав з переляку і здивовання.

Не більш, як на дві стопи від мене щось дивилося мені в вічі. Створіння це лежало притаївшись за паразитом і оглянулося, в той час, як і я. В нього було людське обличчя, принаймні найбільше подібне до людського з усіх мавп, які я бачив на своєму віку. Воно було довге, білувате, вкрите бородавками, ніс сплющений, довшіший щелеп висунений вперед, скритий твердою, щитинуватою бородою. Отінені густими бровами очі, були дикі й звірячі, а коли воно відкрило рота, щоб гаркнути на мене щось, мов прокльон, я побачив у нього гострі, закривлені собачі зуби. Хвилину в його очах малювалася ненависть і погроза. Далі, швидко, як блискавка, промайнув вираз великого жаху. Воно скочило в гущавину і тільки в моїх очах промайнуло руде волохате тіло, немов рудої свині, затріщало поламане галузя і створіння зникло.

— Що там скоїлося?—гукнув лорд Рокстон.— Трапилося з вами що-небудь?

— Чи ви бачили?—спитав я, обіймаючи гілляку.

— Ми чули тріск, немов вам посковзнулася нога. Що це було?

Мене так схильовала поява цієї мавпи-людини, що хвилинку я подумав, чи не злізти мені вниз і не розказати дивної пригоди товаришам. Та я був так високо, що сором було повертатися, не виконавши доручення.

Після довшого відпочинку, щоб трохи заспокоїтись, я поліз далі. Раз я став на гнилу гілляку і повис на руках, але взагалі лізти було досить легко. Згодом листя стало рідше і я відчув по вітрі, який обвіяв мене, що я був вище всіх дерев цілого лісу. Та я вирішив не оглядатися, аж поки не вилізу на самий вершок і тільки тоді глянув навколо, коли найвища гілляка почала гнутися під моїм тягарем. Там я всівся вигідно на вилах галузі і безпечно гойдався, оглядаючи дуже дивну панораму.

Сонце якраз доходило до західнього обрію, вечір був винятково тихий і чистий і тому вся височина лежала як на долоні. Вона з висока мала вигляд овальний, біля тридцяти миль завширшки і двадцять завдовжки. Форму мала ліркувату, всі боки хилилися до середини і там творили чимале озерце. Озеро могло мати близько десяти миль обводу; воно було ясне і зелене, оточене по боках очеретами, а на поверхні поперериване пісковими лавами, які в лагідному сонячному сяйві сяяли, мов золоті. На тих пісчаних

мілізнах лежало кілька чорних предметів, за великих для алігаторів і надто довгих для човнів. Через скло я добре бачив, що вони живі, але не міг розпізнати, які вони справді були.

По наших боці височини протягом п'яти чи шости миль, простягався аж до самого озера ліс час до часу чергувався з галявами. Майже під ногами я бачив царинку ігуанодів, а трохи далі лисину, яка показувала багно птеродактилів. По другий бік височина мала зовсім інший вигляд. По той бік було видно зовнішні базальтові скелі, які підносилися над поверхнею на яких двісті стіп, а далі знижувалися лісистим схилом. Досить високо над землею я бачив чорні діри, мабуть гирла печер. Біля одної з них блимало щось біле, що саме — я не міг розібрати. Я сидів замальовуючи країну, аж поки сонце не сховалося і в темряві не видно було деталей. Тоді я зііз з дерева до товаришів, що нетерпляче чекали на мене. Нарешті я був героєм експедиції. Я сам один виконав справу. Ось мапа, яка нам заощадить місячне блукання наосліп поміж невідомими небезпеками. Кожний з товаришів серйозно стиснув мені руку. Але перше, ніж розглядати мапу, я повинен був розказати пригоду з мавпою—людиною.

— Вона там була весь час,—сказав я.

— Як ви знаєте?—спитав лорд Рокстон.

— Бо я ввесь час мав почуття чогось злосливого, що за нами слідкує. Я вам згадував про це, професоре Челенджере.

— Наш молодий приятель дійсно здадував щось подібне. Він один серед нас має кельтійський темперамент, що робить його здібним відчувати подібні вражіння.

— Ціла теорія телепатії, — почав Самерлі, набиваючи свою люльку, — є заширока, щоб її зараз обговорити.

— Безумовно, — сказав Челенжер. — Тепер скажіть мені, — додав він тоном єпископа, який говорить до недільної школи, — чи не звернули ви уваги, чи ця мавпа може схрестити великий палець на долоні?

— Ні.

— Мала хвіст?

— Ні.

— Ноги її гнучкі?

— Я не думаю, щоб вона могла так швидко зникнути, коли б не допомагали їй ноги.

— В Південній Америці, як що пам'ять мене не зраджує, — стримайте свою увагу, професоре Самерлі, — є близько тридцяти шости гатунків мавп, але мавпа антропоїдна зовсім невідома. Однак ясно, що вона існує, і не волохата, мов гориля, що не покидає Африки й Сходу. (Дивлячись на нього, я мав охоту зауважити, що бачив в Кензінгтоні дуже близького його родича).

— Цей рід бородатий і безбарвний, і доводить, що він перебуває свої дні на деревах. Тепер питання, чи він ближший до звірини, чи до людини. В тім другім випадку, він може бути тим, що

вульгарно прозвали „пропащий зв'язок. Вияснити це наш перший обов'язок.

— Нічого подібного,—коротко сказав Самерлі. Тепер, коли через інтелігенцію і спритність нашого друга Мальона (не можу не навести його слів), маємо мапу, наш єдиний і найперший обов'язок є вибратися з цього страшного місця.

— Горшки цивілізації, застогнав Челенджер.

— Каламарі цивілізації, мій пане. Наше завдання довести до загального відома те, що ми бачили, а дальшу експльоатацію лишити іншим. Перед тим як пан Мальон здобув нам мапу, ви всі погоджувалися зо мною.

— Признаюсь,—сказав Челенджер, — що буду спокійний, коли матиму певність, що звіт про нашу експедицію дійде до рук наших друзів. Принаймні я не уявляю собі, як нам звідци зійти. Досі я не натрапляв на питання, яке мій винахідчивий розум не розв'язав би, і обіцяю вам завтра про це подумати.

Так ми облишили справу. Увечері при світлі вогню і єдиної свічки ми обробили першу мапу пропащого світу. Кожна деталь, помічена з моєї обсерваторії, була зазначена на належному місці. Олівець Челенджера затримався над великою порожньою площею озера.

— Як ми його назвемо?—спитав він.

— Чого б вам не використати нагоди і не увічнити свого прізвища?—глумливо спитав Самерлі.

— Я маю надію, що моє ім'я має більше пер-

сональних прав на невміручість,—суворо відповів Челенджер. — Який дурень може увічнити свою пам'ять, накидаючи її ріці, або горі. Я такого пам'ятника не потребую.

Самерлі кисленько всміхнувся і готувався до нового нападу, але лорд Рокстон поспішив перешкодити цьому.

— Це ваше право, молодий фелягу, назвати озеро,—сказав він. Коли б ви хотіли назвати його „озеро Мальона“,—ніхто не має на це більшого права.

— Безперечно. Нехай наш молодий приятель дасть йому ім'я—сказав Челенджер.

— Коли так,—сказав я почервонівши,—нехай воно зветься „Озеро Гледіс“.

— Чи не думаете ви, що назва „Центральне Озеро“ була б більш описова?—зауважив Самерлі.

— Я хотів би дати назву „Озеро Гледіс“.

Челенджер прихильно глянув на мене і хитнув головою.

— Молоді хлопці завжди будуть однакові,—сказав він.—Нехай буде „Озеро Гледіс“.

Розділ XII

„Жахливий ліс“

Я вже раз казав, що я був дуже гордий, коли мої товариші дякували мені за врятування, а що найменше, за полегшення нашої експедиції

Як молодий не тільки роками, але й досвідом, вдачею і знанням, я з самого початку подорожі залишався в затінку. Тепер прийшла черга й на мене, я радів від самої згадки про це. Це самовдоволення, ця крихітка самовпевнення були причиною до пригоди і вражінь від самого спогаду, про які мені тепер стає холодно.

А сталося воно так. Пригода на дереві так мене схвилювала, що я не міг заснути. Самерлі був на варті. Він, згорблений, куняв біля вогнища, мов чудернацька фігура, з рушницею по-між колінами, а його гостра, немов козяча борідка, коливалася в такт кожному рухові голови. Лорд Рокстон лежав зовсім тихо, загорнений у своє південно-американське „пончо“. Челенджер хропів аж гомін лунав по лісі. Повний місяць ясно сяяв, а ніч була суха й холодна. Розкішна ніч для гуляння. І тут з'явилася в мене думка.—А що було б, коли б отак я викрався сам, дійшов аж до центрального озера і повернув на снідання з певними відомостями про місцевість — чи я тоді, не був би ще більш бажаним співробітником та героєм. А тоді, коли б Самерлі переміг і ми знайшли б дорогу вниз, ми повернулися б до Лондону з першорядними відомостями про центральну таємницю, яку я один з усіх відкрив. Я думав про Гледіс і її слова, про це, що „героїчні вчинки—навколо нас“. Мені здавалося, неначе я чую, як вона вимовляє ці слова. Думав я й про Мак Ардля. Яка стаття на три шпальти для газети!

Які підвалини кар'єри! При першій великій війні, я міг би стати кореспондентом. Я захопив рушницю, кешені мав повні набоїв, і розсунувши терни при вході до нашої „зеріби“, тихенько висунувся з неї. Ще раз глянув на Самерлі, найбільш небачного з вартівників, що все куняв та куняв перед вогнем, як чудацька, механічна лялька.

Я не пройшов і сто ярдів, як почав гірко каятися. Можливо, я вже згадав у цій хроніці, що в мене надто збуджена фантазія для правдивої хоробрости і що в мене панічний страх перед тим, аби не подумали, що я боюся. Ця сила гнала мене вперед. Я не міг повернутися, не вдіявши нічого. Навіть, коли б мої товариші не побачили моєї відсутности, і ніхто не знав про це, в глибині душі лишився б сором за самого себе. Однак, я тремтів від думки про своє становище, і був би віддав все на світі, щоб тільки якось чесно звільнитись від цієї халепи.

В лісі було дуже страшно. Дерева такі високі й густі, що місячного сяйва і не було видно, хіба де-не-де, високо поплутане галуззя творило темну сітку на тлі всіяного зорями неба. Згодом мої очі звикли до темноти і тоді я почав розрізняти всі її степені—деякі дерева було ледве—ледве видно, а по-між ними чорніли тіні чорніші вугілля, немов гирла печер і я, минаючи їх, тремтів. Я згадав розпачливий крик замученого ігуанодона—той пронизливий крик, що наповнив увесь ліс. Я згадав також бородавчату, замазану морду,

освічену розпаленою гіллякою лорда Рокстона. А невідома, страшна потвора могла кожної хвилини кинутись на мене. Я спинився, вийняв з кешені набоя і поклав на замок рушниці. Коли доторкнувся до його, серце мені завмерло. Це була рушниця щоб стріляти слонів, а не моя рушниця.

Знов узяла мене охота повернутися. Це було гарне виправдання моєї невдачі:—ніхто не міг зле подумати про мене. Але знову дурна зарозумілість взяла гору. Мені повинно щастити, я не смів повертатися назад. Можливо, що моя рушниця була б мені так само непридатна під час небезпек, як і ця. Як що повернуся, щоб перемінити зброю, навройд чи пощастить мені повернутися, і знову вийти незауваженим. Треба буде давати пояснення і моя спроба вже не буде виключно моя. Після короткого вагання, я зібрав усю свою відвагу, взяв невдалу рушницю під паху і пішов далі.

Лісова темрява була страшна, але ще страшніша була біла мертва маса місячного сяйва на царині ігуанодонів. Я сховався в кущі і дивився на неї. Великих тварин не було. Може трагедія одної з них одігнала решту від пасовиська. В туманній, білій ночі не було й сліду життя. Врешті я відважився, перебіг царинку і опинився на другому боці, в пущі. Там я зараз знайшов мого провідника-струмок. Це був дуже милий товариш, що безупинно булькотів собі і шумів, так, як той любий струмок в Західній країні, де я хлопчиком

ловив форелі. Як піду за ним униз, мушу дійти до озера, а як піду вгору, неминуче повернусь до табору. Часто я відходив від нього, щоб обминути прибережні хащівники, але завжди тільки так далеко, як далеко було чути його булькотіння.

Місцевість все знижувалася, а разом з тим рідшали ліси і врешті їх цілком заступив хащівник, де-не-де засіяний великими деревами. Мені добре було йти вперед, бо я міг усе бачити, а сам був забезпечений від чиїхсь очей. Я проходив недалеко від болота птеродактилів, і десь дуже недалеко від мене зірвався один з них і з сухим лопотінням болончатих крил, знявся вгору. Він мав добрих двадцять стіп від одного краю крил до другого. Місячне світло просвічувало крізь оболону його крил і він видавався на лоні білого, тропічного саява, величезним літаючим кістяком. Я причаївся серед кущів, бо знав з досвіду, як один його свист може спроватити мені на потилицю сотню його огидних товаришів. Тільки, коли він знов сів на своє місце, я пішов далі.

Ніч була надзвичайно тиха, але десь передімною я почув тихе, безупинне булькотіння. Воно ставало все голосніше, аж врешті було ясно, що це десь дуже близько від мене. Коли я затримався, звук став безупинний, немов його причина була постійна. Цей звук був подібний до кипіння в казані. Я швидко викрив його причину, бо на малій царині я надибав ставок, чи краще-криничку,

яка була не більш, як басейн на Трафальгар Сквері — щось чорне, як смола, а на поверхні все підносились і розривались бульбашки газу. Навколо було дуже горяче, а земля була така горяча, що я не міг покласти на неї руки. Не було сумніву, що величезний вулканічний вибух, який перед тисячоліттями видвигнув цю дивну височину, ще не втратив своєї сили. Чорні скелі ляви я бачив вже посеред буйної рослинності, але ця асфальтова криничка була першою ознакою діяльності, яку ми зустріли на схилах колишнього кратеру. Я не мав часу ближше її розглянути, бо поспішав, щоб устигти до табору на сніданок. Поки житиму, я не забуду цієї гулянки. На осяяних місяцем царинках я тримався тіні їх країв. В пущі я тихенько йшов уперед, і зі страхом спинався, коли чув, як то не раз бувало, тріск ламаного хмизу під ногами якогось великого звіра. Час від часу виринали велетенські тіні і зараз же зникали. Нераз я приставав і кортіло мені знов повернутися, але навіть тут перемогала мене гордість, і я йшов далі, аж поки не виконаю свій замір.

Нарешті (годинник показував першу по півночі) я побачив посеред пущі перший відблиск води, а десять хвилин пізніше був серед очеретів центрального озера. Мене мучила спрага і тому я ліг на березі і напився з озера. Вода була свіжа й холодна. Широка стежка з численними слідами сходила до води; я потрапив на один з водопоїв

звірів. На краю води лежала величезна одірвана скеля ляви. Я виліз на неї, ліг і звідти чудово бачив усе навколо. Перша річ здивувала мене. Я вже писав, що по другий бік височини чорніли в скелях діри, немов входи до печер. Тепер у тому самому напрямку в темряві, навколо себе я бачив вогні, червоні, виразні плями, ніби віконця великого корабля. Спершу я думав, що це вулканічні відблиски ляви, але це було неможливо. Вулканічні відблиски були б безперечно низько, в глибині, а не високо в скелях. Це було дуже дивно, але без сумніву були це відблиски вогнів, розпалених по печерах рукою людини. Все говорило за те, що на цій височині жили люди. Як добре буде виправдана моя експедиція. Яку новину ми завеземо до Лондону.

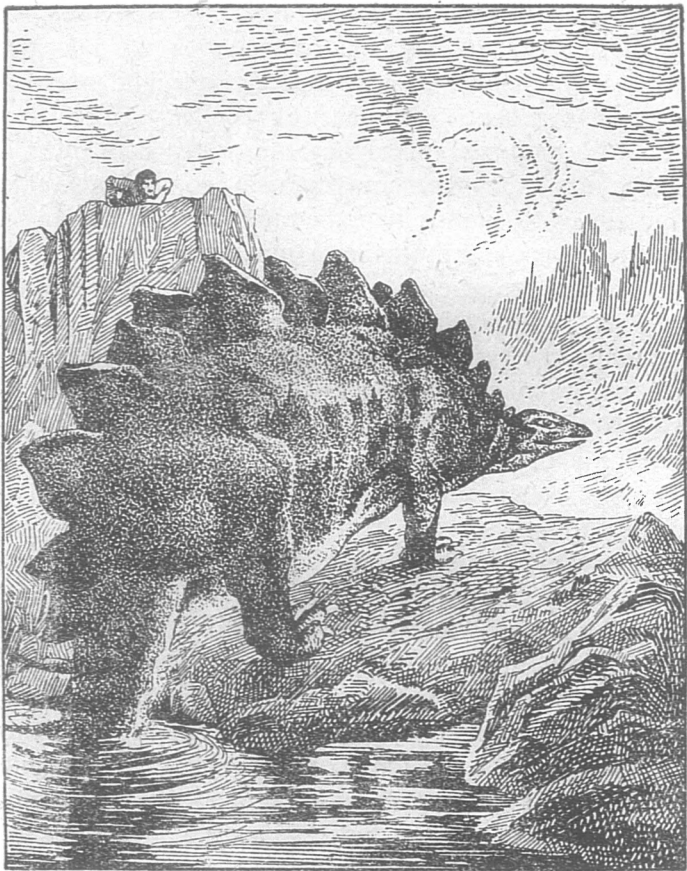
Довго я лежав і дивився на ті червоні вогні. Вони були віддалені від мене на яких десять миль, але й з такого віддалення я бачив, як вони миготіли і блимали, немов хтось закривав їх собою. Чого б то я не дав за те, щоб підлізти ближче і, розглянути їх, а тоді переказати моїм товаришам про істоти, що замешкували це дивне місце. Поки що, це було неможливе, але ми не могли покинути височини раніше, ніж роздобули б про них певні відомості.

Озеро Гледіс, моє власне озеро, лежало, мов живе срібло і ясно відбивало в собі місяць. Воно було мілке, бо в деяких місцях я бачив пісчані коси. На всій тихій поверхні було видно сліди

життя. Звільня плили кола і зморшки, то знову велика срібляста риба стрибнула в повітря, то виринала темно-сіра спина якоїсь потвори. Раз побачив я на жовтій пісчаній косі немов би величезного лебедя, з гнучкою шиєю і величезним тілом. Він чогось крутився на березі, а тоді раптом пірнув у воду, і я бачив, як його шия й голова коливалися над поверхнею. Врешті він зовсім зник під водою і більше я його не бачив.

Далі відвернули мою увагу від тих творінь інші, що були майже коло самих моїх ніг. Прийшли над воду два створіння, мов величезні армади (стоніжники), присіли над водою і тільки висовували язики, немов довгі червоні стрічки і пили ними воду. Велетень-олень з розлогими рогами, чудесне творіння, зійшов до води зі своєю сарною і двома малими, та почали пити біля панцерників. Ніде на світі не може існувати такий олень, бо ті лосі, що я їх бачив, навряд чи сягали йому по плече. Раптом він пирхнув на пересторогу і зник зі своєю сім'єю серед очеретів, а панцерники теж шукали й собі захисту. Нова чудернацька потвора йшла стежною.

Я не міг пригадати, де я бачив цю луковату спину з трьокутним гребенем, чудну пташину голову, яку він тримав низько над землею — аж врешті пригадав. Це був стегозавр-творіння, яке відмалював Мепл Вайт і яке перше привернуло увагу Челенджера. Ось він, може якраз той самий, якого зустрів американський артист. Земля

*Він був так близько від моєї скелі, що я міг дістати рукою
до гребня на його спині...*

під ним стогоніла, а хлюпанця води, яку він пив, було чути далеко навколо. Цілих п'ять хвилин він був так близько від моєї скелі, що я міг достати рукою до гребня на його спині. Далі він подався геть і зник серед каміння.

Мій годинник показував пів до третьої, виходить, крайній час повертатися до табору. Не трудно було знайти напрям табору, бо я все йшов лівим берегом струмочка, а він впадав в озеро за кільканадцять кроків від моєї скелі. Я повертався в дуже гарному настрої, бо почував, що виконав чималу роботу і принесу товаришам гарні новини. Перша новина — освітлені печери і присутність троглодитичної раси. Далі я можу з досвіду говорити про центральне озеро. Я міг посвідчити, що в йому повно дивних істот, а до всього того я бачив кілька земних первісних тварин, яких ми ще не зустрічали. Вертаючись я думав собі, що мало хто з людей перебував таку дивну ніч або дав більше відомостей новій науці.

Я йшов підгору, і був вже майже на півдороги до табору та все думав про це, коли дивний галас пригадав мені мої власні обставини. Це було немов хропіння, немов рев, але глибоке і повне погрози. Щось дивне мабуть було недалеко від мене, хоч нічого ще не було видно, і я прискорив ходу. Приблизно через півмилі я знов почув цей самий звук, але голосніший і грізніший. Серце мені завмерло від самої думки, що ця потвора, яка б вона не була, напевно гналася за

мною. Мене облив холодний піт і волосся стало дуба. Що ті потвори одна одну розривали, це було право боротьби за існування, але щоб вони переслідували сучасну людину, це вже більше, ніж жахливо. Я знов пригадав собі замащену кров'ю морду, яку, як марево Дантового пекла, освітив смолоскип лорда Рокстона. Ноги підігнулися підмною, коли я зупинився на мить і почав придивлятися до осяяної місячним світлом стежки позаду мене.

Всюди тишина, немов увесь краєвид — це була тільки сонна мрія. І з цієї тиші залунав знову ще дужчий і ще грізніший, низький, горловий рик, тільки голосніший і ближчий, ніж раніше. Зник усякий сумнів. Щось натрапило на мій слід і з кожною хвилиною наближалося до мене.

Я стояв, мов вражений паралічем і дивився на дорогу за собою. Аж нарешті побачив. По другому боці ясної царинки ворушилися кущі. Велика чорна тінь вистрибнула з темряви на місячне світло. Кажу „вистрибнула“ в точному значінні, бо потвора просовувалась, як кенгура, ставши на задні лапи, а передні тримала загнені перед собою. Вона була величезна і розміром і вагою, як випростаний слон, але, помимо того просовувалась цілком вільно. Побачивши її, хвилинку я надіявся, що це ігуанодон. Мені стало легше на серці, бо я знав, що він дурний і тому нешкідливий, але швидко я переконався, що це була зовсім інша тварина. Замість лагідної, сарнячої голівка, трьохпальцятого травойда, цей звір мав

широку, квадратову, подібну до жаби голову, яка вже раз налякала нас у таборі. Дикий крик і завзята нагінка переконали мене, що це був м'ясожерний динозавр один з найстрашніших звірів, які коли-небудь ходили по землі. Приблизно кожних двадцять ярдів потвора падала на передні лапи і спускала ніс на землю. Вона нюхала мій слід. Часом губила його, але зараз знаходила знову і гналася стежкою, якою я йшов.

Спогад про цю мару ще й досі обливає мене холодним потом. Що мені робити? В руці я мав рушницю, та якаж мені поміч з неї? В розпуці я шукав дерева або скелі, але в чагарнику деревця були зовсім дрібні, а до того я знав, що ця потвора виламає всяке дерево, як очеретину. Єдиним рятунком була втеча. По нерівній дорозі я не міг швидко рухатися, але оглядаючись, я побачив тверду биту стежку, що вилася передо мною. Підчас наших мандрівок ми бачили кілька таких шляхів різних диких звірів. По ній може я втік би, бо з мене був добрий бігун. Я покинув непотрібну рушницю і рушив пів милі таким бігом, яким ніколи ані до того часу, ані після, мені не довелося бігати. Все мені боліло, груди ледве дихали, я почував, неначе ось-ось горло трісне від браку повітря, але, відчуваючи за собою це страхіття, я гнав та гнав. Один момент я думав, що вже втік від нього. Та тут з тріском і тупотом велетенських лап, з сопінням міхів його легенів, потвора доганяла мене. Ось, ось піймає мене. Я пропав.

Ось, ось піймає мене. Я пропав...

Перше потвора шукала мене нюхом і тому посувалася поволі. Але коли я кинувся тікати, вона мене побачила, і з того часу знала, куди гнати, бо стежка показувала напрям, яким я тікав. Тепер, минувши закрут, він стрибає великими скоками. Місяць освітив його величезні, банькаті очі, ряд потворних зубів в роззявленім роті і блискучі кігті на його коротких, могутніх передніх лапах. Я крикнув з жаху і, мов несамовитий, пустився стежкою. Позад мене віддих ставав все голосніший. Звір тупотів майже біля мене. Я тільки чекав, що ось-ось він мене вхопить. Раптом щось затріщало — я полетів кудись униз і далі було тільки темно і тихо.

Коли я прийшов до пам'яті — я не міг бути непритомний більше як кілька хвилин — я почув страшний сморід. Я потягнув руку і надібав великий шмат м'яса, а друга рука попала на кістку. Вгорі видно було коло зоряного неба, що вказувало, що я попав до глибокої ями. Я поволі підвівся і почав обшукувати навколо себе стіни. Мені все від ніг до голови боліло і було тверде, але всі частини тіла слухались, суглави згиналися. Коли мій запаморочений мозок уявив собі всі обставини мого падіння, я зі страхом глянув угору, чекаючи над отвором тіні цієї страшливої голови. Але потвори не було й сліду і я не чув жадного звуку. Я почав обходити навколо. Що це було за місце, до якого я так вчасно попав?

Як я вже казав, це була глибока яма; стіни

майже прямовисні, дно плоске, може двадцять ярдів завширшки. Воно було вкрите великими шматками м'яса, більшість якого гнила. Повітря було дуже затроєно. Спотикаючись на тих рештках стерва я раптом натрапив на щось тверде. Це була паля міцно вбита посередині. Вона була така велика, що я не міг досягнути рукою до її верху, і вся була вимазана жиром.

Тут я згадав, що в мене в кешені є бляшанка воскових сірників. Я запалив одну і оглянув місце, куди я вскочив. Не лишалося сумніву, де я був. Це була пастка, що її зробила рука людини. Пала мала яких десять стіп височини і була чорна від крові звірів, що на неї вбивалися. Рештки, що лишилися від жертв, сюди потрапили, як видно, були винесені, щоб звільнити місце для наступної жертви. Мешканці височини, хто б вони не були, як видно були безпечні від велетенських звірів в своїх вузьких печерах, а їх розвинений розум учив їх робити такі закриті галузям пастки, з яких видобутися не помагала ані сила, ані спритність. Людина завжди була паном становища. Я згадую, як Челенджер заявив, що люди не можуть існувати на височині, бо їхня слаба зброя нічого не вдіє проти потвор, які її заселяли. Та тепер було цілком ясно, що вони жили і обороняли себе.

Не тяжко було спритній людині вилізти на похилену стіну ями. Але я довго вагався, поки вирішив повернутися туди, де мене могла досягти ця

страшна потвора. І як я міг знати, що вона не сховалася в найближчих кущах і не чекає поки я з'явлюся, Мені пригадалася розмова Челенджера й Самерлі про звичаї цих великих плазунів, і я заспокоївся. Обидва погоджувалися, що вони не мали місця в своїх маленьких черепах для розуму, і як що зникли з поверхні землі, то головне через свою дурність, яка не давала змоги їм пристосуватись до змінених обставин життя. Коли б звір причайвся і чекав на мене, виходило б, що він зрозумів моє становище. Правдоподібніш, що безглузде створіння, яке керується виключно інстинктом, після короткого остоупіння, коли я зник перед ним, мабуть залишило гонитву або пішло до лісу шукати іншої здобичі. Я виліз на край ями і озирнувся. Зорі блідли, небо біліло, а ранній холодний вітер приємно обвіяв моє обличчя. Мого ворога не було ні видно, ні чути. Не поспішаючи, я зовсім виліз і сів на землі, готовий скопити назад, коли б з'явилася небезпека. Заспокоєний тишею, я сміливо пішов своїми слідами. Незабаром я надібав покинуту рушницю, а далі свого провідника—струмок. І трівожно оглядаючись, я подався до нашої фортеці.

Раптом щось мені пригадало відсутніх товаришів. В чистім, тихім повітрі залунав гострий, твердий звук одного, окремого пострілу. Я подумав, що може скоїлася яка небезпека, але згодом з'явилось природне пояснення. Вже було ясно. Безсумніву вони побачили що мене нема, думали

що я заблукав у лісі і дали цей постріл, щоб вказати мені напрямом. Правда, ми рішуче постановили не стріляти, але, гадаючи, що я в небезпеці, вони не зважали на це. Тепер я повинен в свою чергу поспішити, щоб їх заспокоїти.

Я був утомлений і через це не йшов так швидко, як би мені хотілося. Але я був в знайомій мені місцевості. Ліворуч було багно птеродактилів, навпростець—царинка ігуанодонів. Тепер лишився тільки ряд дерев, що відділяв мене від Челенджера. Я весело гукнув, щоб їх заспокоїти. Ніхто мені не відповів. Серце мені завмерло. „Зеріба“ була така, якою я її кинув, тільки ворота були відчинені. Я кинувся до неї. В холодному світлі ранку страшний образ став перед моїми очима. Наші речі були порозкидані, мої товариші зникли, а біля мало незагаслого вогню стояла калюжа крові.

Я так остовпів, що мало не стратив притомности. Пригадаю все це часом, як дуже погану сонну мару, як я бігав навколо табору, та мов несамовитий, кликав відсутніх. З німих тіней не дійшла до мене жадна відповідь. Страшна думка, що може я більше їх і не побачу, що я покинутий, сам—один в цьому страшному місці, без можливості повороту на долину, що може тут мені доведеться жити і вмерти, доводила мене до розпуки. Тільки тоді я зрозумів, як звук покладатись на своїх товаришів і на безжурну самовпевненість Челенджера, владну, повну дотепу

холоднокровність лорда Рокстона. Без них я був, як дитина в темряві, безпомічна і безсила. Я не знав тепер, що робити та куди йти. Якийсь час я сидів остовпілий, а потім намагався уявити собі, що їм могло трапитись. Безладдя у таборі говорило про напад, а постріл позначав його час. Те, що постріл був тільки один, свідчило, що все відбулося в одну мить. Рушниці лежали на землі. В рушниці лорда Рокстона був вистрілений набій. Дерги Челенджера і Самерлі доводили, що на їх напали підчас сну. Скринька амуніції і харчів були порозкидані довкола разом з нашими нещасливими апаратами та клішами, але не бракувало нічого. Зате всі харчі, що були нагорі — а їх було чимало — зникли. Виходить, не люди, а звірі напали, бо люди не були б залишили нічого. Та тільки як що це були звірі, або може одна велика потвора, то що з ними сталося? Коли б вона їх роздерла, певно лишила б останки. Калюжа крові говорила про напад. Ті потвори, що мене цілу ніч ганяли, могли легко роздерти жертву, та понести її, як кіт мишу. В такому разі інші погналися б за ними і були б захопили рушниці. Що більше я напружував свій виснажений розум, то важче було знайти можливу відповідь. Я перешукав навколо ліс, але не знайшов жадних слідів, які розв'язали б мені цю загадку. Я вже був заблудив, і проблукавши цілу годину, ледве, випадково, відшукав дорогу.

Нарешті я надтрапив на думку, яка мене трохи заспокоїла. Я ще не був сам один на світі. У під-

ніжжя скелі ждав наш вірний Замбо. Я пішов на край і глянув униз. Там він метушився біля своїх дерг коло вогню. Але на диво, біля вогнища сидів ще якийсь чоловік. Мое серце радісно забилося, бо я подумав, що один з моїх товаришів безпечно зійшов на долину. Та надія швидко розвіялася. Сонце, що сходило, відбивалося на червоній шкірі людини. Я гукнув і махнув хусткою. Замбо глянув угору, відмахнув рукою і почав лізти на скелю. Незабаром він сидів проти мене і з розпукою слухав, що я оповідав.

— Маса Мальон, — їх взяти чорт, — сказав він. — Ви іти в країну чорта і він вас забрати. Ви послухати ради, маса Мальон, ви скоро на долину, бо він взяти вас також.

— Та як я зійду, Замбо?

— Взяти багато звитих рослин з дерев, маса Мальон. Ви кинути мені, я прив'язати тут, і ви мати міст.

— Ми вже про це думали, але тут немає таких міцних.

— Послати за шнуром.

— Куди та кого?

— Послати до індіян в село. Індіяни мати повно плетених ременів. Один на долині. Послати його?

— Хто він такий?

— Один з наших індіян. Інші його бити і забрати гроші. Він радо понести листи і принести шнури, все.

Занести листа. Чого ж би ні. Може він справді приведе допомогу; у всякому разі наше життя даремно не пропаде, бо наші друзі дома матимуть вісти про все, що ми здобули науці. Я вже мав два листи готових. Цей день пересиджу і напишу третього так, що новини будуть зовсім свіжі. Індієнин віднесе їх в світ. Я наказав Замбо повернутися над вечір і пересидів цей сумний день над списуванням моїх власних пригод з попередньої ночі. Увечері я кинув їх Замбо, а з ними мого гаманця, де було три англійських фунти. Він їх мав передати індієнові, і обіцяти йому удвічі стільки, як що повернеться зі шнурами.

Тепер знатимете, Мак Ардль, знатимете також всю правду, як що ваш нещасний кореспондент, більше до вас не зможе писати. Я надто втомлений, щоб робити які-небудь пляни. Завтра може придумаю, як тримати зв'язок з цим табором і рівночасно буду шукати слідів моїх товаришів.

Розділ XIII

„Ніколи не забуду цього видовища“

Сонце вже заходило, коли я в останнє побачив нашу єдину надію, самотню постать індієнина, який переходив через розлогу рівнину, поки не зник серед рожевих від сонячного сйява туманів, що відділяли від мене далеку ріку.

Зовсім смеркло, коли я повернувся до нашого

нешасного табору. Останній спомин лишив мені відблиск вогню Замбо — єдине світло з тамтого світа — бо його вірна приязнь була мені єдиною втіхою. Але, мені стало легше на серці, бо приємно було знати, що світ довідається, що ми зробили і що у всякім разі хоч наші імена не загинуть разом з нашим тілом, а навпаки лишаться в пам'яті нащадків разом з нашими здобутками.

Страшно було спати в цьому нещасному таборі, але ще страшніше в пущі. Одно з двох сталося. З одного боку обережність перестерігала мене, що я повинен берегтися, а природа заявляла, що нічого з цього не буде. Я видряпався на галузь велетенського джінго, але галузь була кругла, не було де опертися і я, здрімнувши, був би певно полетів та скрутив собі шию. Тому я зліз та почав міркувати, що мені далі робити. Врешті я замкнув браму зеріби, розпалив три окремі вогні трикутником, повечеряв, та міцно заснув. В досвіта хтось мене сіпнув за рукав. Я зірвався, всі нерви були напружені, рукою схопив рушницю і крикнув від радості. В сірім світлі ранку я бачив лорда Джона Рокстона, який стояв біля мене на одному коліні.

Це був він—і не він. Я лишив його спокійного, коректного і бездоганно одягненого. Тепер він був блідий, очі в його перелякані і тяжко дихав, немов дуже швидко біг. Лице замащене кров'ю, одяг пошарпаний, капелюха зовсім загубив. Я витріщив очі, але він не дав мені часу питати. Навіть, коли говорив, збирав наші речі.

— Швидко, фелягу, швидко, — крикнув він. — Кожна хвилина дорога. Беріть обидві рушниці. Я маю також дві. Всі набої, що зберете. Наберіть повні кешені. Трохи харчів. Півдесятка бляшанок вистачить. Добре думайте, і не говоріть. Тепер швидше, бо ми пропали.

Заспаний, я не міг зрозуміти, що це таке, тільки біг за ним лісом, з рушницею під кожною пахвою, з різними речами в руках. Він пробивався, де найгустіший чагарник, аж нарешті добіг до дуже густо-зарослого місця. Там, не зважаючи на терни, він кинувся під галузя і потягнув мене за собою.

— Нарешті, — він зідхнув, — я думаю, що тут ми нарешті безпечні. Перша річ підуть до табору, нема сумніву. Це буде їх перша думка. Але це б їх здивувало.

— Що сталося? — спитав я отямившись. — Де професори? Хто за нами ганяється?

— Мавполюди — вигукнув він. — Вірте слову, чиста худоба. Тільки тихо, бо в них вуха довгі, і очі добрі, але оскільки я переконався, ніякого нюху, тому може нас і не винюхають. Де ви були, фелягу, це вам пощастило.

В кількох словах я розказав те, що бачив і що зі мною скоїлося.

— Досить зле, — зауважив він про динозавра і яму. — Місцевість не дуже відповідна для відпочинку напружених нервів. Але я не уявляв собі цих обставин, поки до них не потрапив. Колись

мене тримали людоїди-папуаси, алеж це янгелятка як їх порівняти з цією бандою.

— Як це все скоїлося?

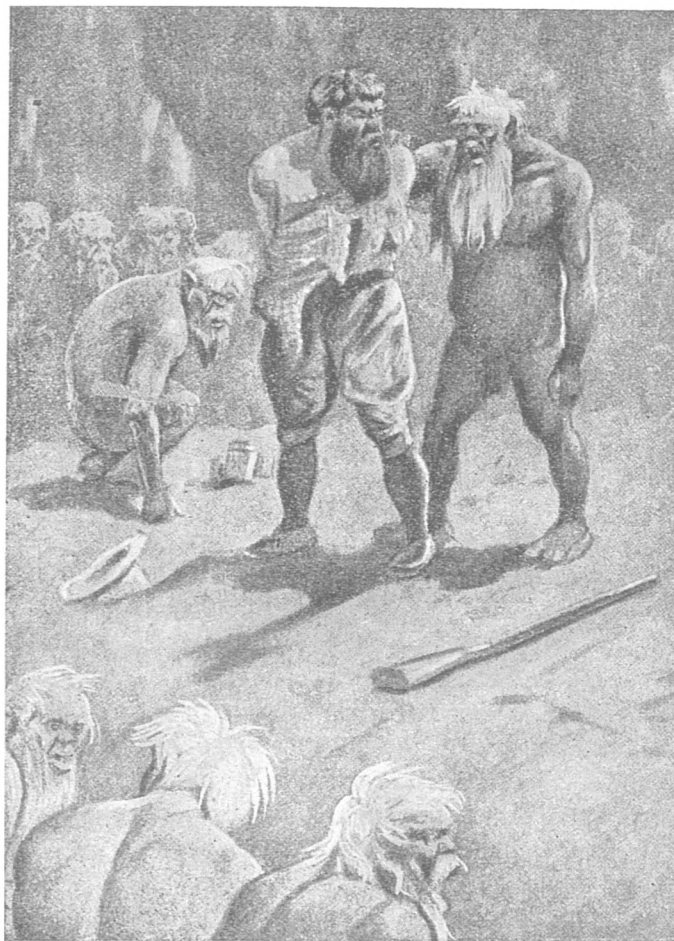
— Дуже рано. Наші вчені друзі навіть і не починали ще сперечатися. Раптом пішов мавпячий дощ. Покотилися, мов яблука з дерева. Мабуть, поки темно, збиралися, бо на великому дереві було повно їх. Я підстрелив одну в черево, та на більше не мав часу — зараз ми лежали на спинах. Я зву їх мавпами, але вони несли каміння і патики, і щось між собою торохтіли говорили, на решті повязали нам руки виткими рослинами та пішли далі. Мавполюди — пропачий зв'язок, бодай би й лишилися пропачими. Вони понесли пораненого товариша — кров юшила, як із свині, далі розсілися навколо нас і, коли я в житті бачив злочин, то він був змальований на їх обличчях. Вони досить великі, такі як людина, тільки значно дужчі. Мають цікаві шклянні очі, і кущоваті руді брови; зрештою вони сиділи та тарахкотіли без кінця. Челенджер не курча, але й він притих. Потім він якось став на ноги, та як крикне на них, щоб замовкли. Я думаю, що через це все перевернулося йому в голові, так скоро скоїлося, бо він казився і верещав, мов божевільний. Коли б вони були його улюбленими журналістами, він не міг би їх краще виганьбити.

— А що ж вони?— я цілком захопився шептаним на вухо оповіданням товариша, підчас якого його очі все розглядали ліс, а рука не випускала рушниці.

— Я думав, що тут буде нам кінець, а тимчасом справа набула зовсім нового напрямку. Вони знов заторохкотіли та заверещали. Потім один став біля Челенджера. Смішно вам буде, молодий фелягу, але даю слово, вони обидва виглядали, мов два брати. Я ніколи не повірив би, коли б не бачив на власні очі. Цей старий мавполюд — він був якимсь їх начальником — був чимсь подібним до червоного Челенджера — зі всіма характерними рисами краси нашого друга, тільки більший розміром. Його тіло коротке, рамена широкі, груди круглі, зовсім не мав шиї, руда борода, такі самі брови, і „чорт-би-вас-побив,— чого вам треба“ — вираз очей професора. Одно слово цілий каталог.

Коли цей мавполюд став біля Челенджера та поклав йому на плече лапу, портрет був готовий. Самерлі мав напад істерії, але й він сміявся до сліз. Мавполюди також реготалися досить, але чорт їх зна, чого вони хотіли своїм криком, а далі взялися до роботи. Вони не зачіпали рушниць, ані інших речей, мабуть думали, що вони небезпечні, але забрали всі наші харчі. По дорозі нас трохи потурбували, Самерлі і мене, наша шкіра і одяг свідком, бо нас вели серед галузя, а їхня шкіра, як ремінь. Челенджерові було добре. Четверо несли його на раменах, як римського імператора. Що це?

Здалека долетів до нас дикий звук, немов кастанети.

Вони обидва виглядали мов брати...

— Ось вони йдуть, — сказав мій товариш і набив другу рушницю „Експрес“.

— Понабивайте всі рушниці, молодий фелягу. Мій хлопче, не здамося їм живцем і не думайте про це. Вони так завжди верещать, коли роздражені. Тепер ми їх подражимо, хай тільки нас зачеплють. Не візьмуть останнього з Греїв. „Рушниці міцно ми тримали в руках, посеред гори трупів і поранених“, як каже якийсь поет. Чуєте їх?

— Дуже далеко.

— Ця громадка нічого не вдіє, алє я думаю, що в лісі напевно повно їхніх розвідчих відділів. Та я вам казав про наше горе. Незабаром нас довели до свого міста—з тисячу курінів з хмизу і листя, над самим краєм височини. Паскудні бестії обшукали мене на всі боки, і тепер почуваю, немов ніколи більш не буду чистий. Далі нас пов'язали, той, що в'язав мене,—знав своє діло—та поклали під деревом, а один став на варті з великою палицею. Коли кажу, нас, то це Самерлі й мене. Старий Челенджер їв на дереві горіхи і овочі і бавився, як ніколи в житті. Мушу визнати, що він зумів дати і нам трохи овочів, та власноручно розпустив наші пута. Коли б ви побачили його, як він сидів на дереві та говорив з цим новим братом та виспівував своїм диким басом „Бийте в дикі дзвони“, бо всяка музика призводила їх до доброго гумору,—ви б усміхнулися,—та нам, можете собі уявити, було не до сміху. До певної

міри вони лишили йому волю, але нас пильнували гостро. Не мала була для нас втіха, що ви були на волі і мали з собою архіви.

— Тепер, молодий фелягу, я вам скажу таке, що вас здивує. Ви казали, що бачили сліди людей, вогні, вовчі ями, то що. А ми бачили самих мешканців. Вони, бідні чортенята, малі і пригноблені, та було й чого. Як видко, люди володіють тамтою стороною височини, а мавпи—цією і проміж них споконвічна війна. Така, здається, ситуація. Отже вчора мавпи зловили з десятків людей і привели їх полонених. Ви й в житті не чули такого вереску й крику. Люди були малі, червоні і такі покусані та побиті, що ледве йшли. Двох з них мавпи вбили зараз на місці, одному просто огидно вирвали руку. А з них молодці, — майже не ойкнули. Та нам недобре ставало. Самерлі зомлів, навіть Челенджер мав досить. Здається, що вони вже пішли собі?

Ми уважно прислухалися, але нічого не переривало тиші птахи перекликались. Лорд Рокстон продовжував оповідання.

— Вам пощастило, мій хлопче. Це полювання на індіан вибило їм з голови вас, інакше були б повернули до табору за вами і там вас зловили. Розуміється, так, як ви казали, вони з самого початку за нами стежили і знали, що одного бракує. Але вони були заклопотані виключно новою здобиччю і тому натрапив на вас я, а не рій мавп. Далі скоїлося щось страшне. Даю слово, що це

була мара. Пам'ятаєте бамбуковий гай, де ми знайшли кістяк американця? Він лежить під самим мавпячим містом і вони туди спускають своїх в'язнів. Коли б там подивитись краще, я певен, ми знайшли б багато інших кістяків. На горі є вільне місце для паради і вони притримуються церемоніяльного порядку. Один по одному мусять бідні червоношкірці плигати до прірви на вістря бамбуків. Ціле племя зібралося над краєм провалля, і нас вивели на видовище. Чотири червоношкірих мусіли кинутися зараз, і бамбуки пронизали їх, мов шпильки. Не диво, що по-між всі ребра бідного янки поросли бамбуки. Це все було страшне, огидне, алеж нове й цікаве. Ми всі дивились, як вони плигали, хоч і думали, що зараз настане наша черга.

— Але не настали. Вони затримали шістьох на сьогодні—я так зрозумів,—але, на мою думку, ми мали творити головне видовище. Челенджерові могло б пощастити, але Самерлі і я були вже намічені. Їхня мова, в більшості знаки і тому легко їх розуміти. Тому я вирішив, що пора як найшвидше вирватись з цього пекла. Я це був трохи обміркував. і мав в голові кілька зовсім ясних рішень. Все залежало від мене, бо Самерлі був ні до чого, а Челенджер не багато кращий. Один тільки раз вони зустрілися та й то зараз пересварились, бо не могли погодитись щодо наукової класифікації тих червоношкірих. Один казав, що це явайський дріопітек, а другий казав, що це

пітекантропус. Божевілья, правда? Але, як я вже казав, я придумав кілька річей, які могли нам стати в пригоді. Важливе було те, що ті скотини не могли бігти так швидко, як людина. Навіть Челенджер міг їх перегнати на кілька ярдів на сотню. А вас, ні мене вони ніколи б не зловили. Подруге, вони нічого не знали про рушниці. Я думаю, що вони й досі не уявляють собі, що сталося тому з них, якого я застрілив. Коли б тільки мали тоді рушниці, хто знає, що б ми вдіяли.

Тому я раненько втік; копнув мого вартового в черево, та гайда до табору. Там я знайшов вас. рушниці, і ось ми тут:

— Але професори.—пригноблено сказав я.

— Що ж ми просто мусимо йти та забрати їх. Я не міг забрати їх із собою. Челенджер був на дереві, а Самерлі нездужав іти. Єдиний був рятунок здобути рушниці, та спробувати дати їм відсіч. Вони, розуміється, можуть побити їх зараз з помсти. Я не думаю, щоб вони зачепили Челенджера, хоч не ручуюся за Самерлі. Його вони вбили б у всякім разі, я певен. Так от, тікаючи, я не погіршив справи. Але наша честь зобов'язує нас повернутись до них і, або їх визволити, або перейти цю забаву разом з ними. Так що, мій хлопче готуйте вашу душу, бо до вечора буде так, або ськ.

Я старався наслідувати мову лорда Джона, його короткі, змістові речення, їх жартовливий, безжурний тон. Що більша небезпека, то вільніше

була його поведінка, мова жвавіша, холодні очі блищали, а дон-кіхотські вуси їжилися. Його любов до всяких небезпек, його розуміння драматичного боку пригоди, послідовність в погляді, що життя-це гра з долею, в якій заплатаю смерть, це все робило з нього в такі хвилини неоціненого товариша. Коли б не страх за долю наших товаришів кинутися з такою людиною в таку справу, була б правдива приємність. Ми вже вставали з нашого хащівника, як дужа рука схопила моє плече.

— Тихше,—шепнув він.—Ось вони йдуть.

З нашої схованки ми могли дивитись у брунатну лаву дерев з зеленою стелею з галузя. Через неї проходив загін мавп. Вони йшли один за одним, ноги зігнені, згорблені, раз по раз руками доторкалися до землі. Згорблений хід робив їх меншими, але я дав би їм з п'ять стіп, такі в їх були величезні груди і предовгі руки. У багатьох з них були дрючки, і здалека вони виглядали, як zdeформовані і дуже кудлаті люди. Хвилинку я бачив їх цілком ясно. Далі закрив їх хащівник.

— Не зараз,—сказав лорд Джон, який вже був наставив рушницю.—Наша найкраща позиція лежати тихо, поки вони перестануть шукати. Тоді постараємось дістатися до їхнього міста, та вдарити, де найгірше болить. Дамо їм ще з годину часу та тоді підемо.

За цей час ми повідчиняли бляшанки з консервами, та добре поснідали. Мій товариш не їв

від попереднього дня нічого крім декілька овочів, і їв, мов той, що ось-ось вмере з голоду.—Згодом ми рушили на поміч. Перед відходом ми старанно запам'ятали місце нашої схованки і її відношення до форту Челенджера, на випадок, коли б вона знов була потрібна. Ми прокрадалися хашівником мовчки, поки не дійшли до краю височини, недалеко від нашого першого табору. Там ми затримались, і лорд Рокстон розповів мені про свої пляни.

— Поки ми серед високих дерев, вони будуть нашими панами,—сказав він.—Вони нас бачать, а ми не можемо їх бачити. Та на відкритій площині зовсім інакше. Там ми можемо швидче рухатись, ніж вони. Тому треба триматись відкритого місця. Високі дерева рідше ростуть на краю височини, а густіше всередині, тому будемо триматися краю. Треба йти помалу, мати очі добре розплющені і готову рушницю. А понад усе не дайте себе взяти в полон, поки є хоч один не вистрілений набій. Це вам моє останнє слово, мій хлопче.

Як ми зішли на край височини, я глянув униз і побачив нашого доброго старого чорного Замбо, як він сидів на скелі та кури́в. Я давби багато за те, щоб його привітати, та розказати йому, як стоять наші справи, та це було небезпечно, бо могли нас почути. В лісах було повно мавполюдів і ми все чули їх цікаве торохтіння. Тоді ми кидалися у перший з краю хашівних і лежали тихо, аж доки вони не віддалились. Через те ми посу-

валися вперед дуже помалу і пройшло добрих дві години, поки я побвчив з обережних`рухів лорда Рокстона, що ми близько від нашої мети. Він зупинив мене знаком, а сам підповз уперед. Через хвилину повернувся з серйозним обличчям.

— Ходіть,—сказав він,—ходіть та швидко. Надіюсь, що не пізно.

Я весь тремтів і ліг поруч з ним на вохку траву і поглянув на площину перед нами.

— Цього видовища я не забуду до самої смерті; таке воно було дивне, неймовірне, що ніяк не знаю, як його описати, не знаю, як я сам через кілька років повірю в нього, як що ще судилось мені посидіти в Клюбі Дикунів, таї дивитись на міцні перенчата Ембенкменту. Я знаю, що це здаватиметься мені марою, якимсь гарячковим верзінням. Але я спишу все за свіжої пам'яті і хоч одна людина, та що лежала біля мене на мокрій траві, знатиме, що я не збрехав.

Перед нами була відкрита площина, широка на кілька сот ярдів, аж до самого краю височини, поросла зеленою травою і низькими папоротями. Довкола неї півколом росли великі дерева, а на них повно було курінів з листя. У входів до тих курінів товпилися люди—мавпи,—як видно з розмірів, самиці й діти. Вони творили тло цієї картини і дуже цікаво дивилися на образ який привертав і нашу увагу.

На краю площини було зібраних кілька сот цих рудих створін, деякі величезних розмірів, та

усі огидного вигляду. Серед них панувала певна дисципліна, бо жаден не намагався вийти за лінію. Спереду стояло кілька індіан. Малі, з чистими рисами тіла, такі червоні, що їх шкіра відбивала сонце, як полірована бронза. Поруч них стояв один високий, сухий, білий зі спущеною головою і схрещеними руками; вся його постать виявляла огиду і розпуку. Не можна було не впізнати професора Самерлі.

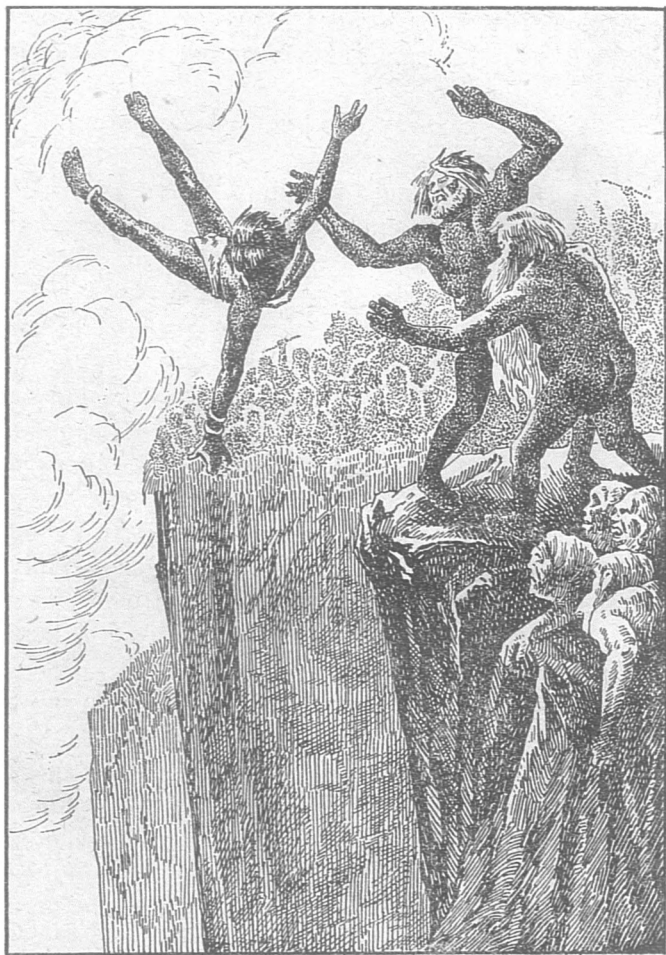
Довкола цієї розпачливої групи в'язнів стояло кільканадцять мавполюдей і пильнувало їх так, що про втечу не можна було й мріяти. Трохи далі, зовсім відокремлені від інших, також близько до краю скель, стояли дві постаті, такі дивні і при інших обставинах, такі чудацькі, що цілком привернули мою увагу. Одною з них був наш товариш, професор Челенджер. Його пошматований піджак звисав йому з рамен, а сорочка на йому була зовсім подерта, так що чорна борода спліталася на грудях з чорним густим волоссям. Бриля він загубив, вітер грався з волоссям, яке виросло під час нашої мандрівки. Один день змінив його з найвищого витвору нової цивілізації в безнадійного дикуна південної Америки. Поруч його стояв його пан-король мавполюдського народу. Так, як і казав лорд Джон, він був правдивим портретом нашого професора, тільки з тією різницею, що на масть він був рудий, а не чорний.

Той самий короткий широкий торс, такі самі важкі плечі, так само подані вперед, така самі-

сінька наїжачена борода, що спліталася з кудлами на грудях. Тільки над бровами, похилене чоло, і низький вигнутий череп мавполюдини гострим контрастом відрізнялися від широкого чола і величавої голови європейця. У всіх інших цей король був чудернацькою пародією на професора.

Та все, що так довго треба описувати, вбилося в мою пам'ять протягом декількох секунд. Далі довелось думати про зовсім інше, бо почала відіграватися сама драма. Двоє мавполюдей вхопили з посеред групи одного з індіан, та потягли його на край кручі. Король підніс руку і дав гасло. Вони схопили чоловіка за руки й ноги та розгойдали тричі взад і вперед з страшною силою. А тоді викинули нещасного по-за край прірви. Вони кинули його з такою силою, що перше, ніж падати, він знявся високо вгору. Коли він зник з очей ціле зібрання кинулося на край провалля, хвилинку ніхто не обізвався, потім всі радісно заверещали. Вони почали крутитися і плигати, махаючи довгими, волохатими руками. Потім кинулись назад, та чекали на наступну жертву.

На цей раз на черзі був Самерлі. Двоє дикунів вхопили його за руки та потягли на край кручі. Його суха постать, довгі руки й ноги тріпалися мов курча. Челенджер звернувся до короля та божевільно махав руками. Він благав, просив, жебрав життя для свого товариша. Мавполюдина грубо одіпхнула його та не погоджуючись покрутила головою. Це був його останній свідомий рух

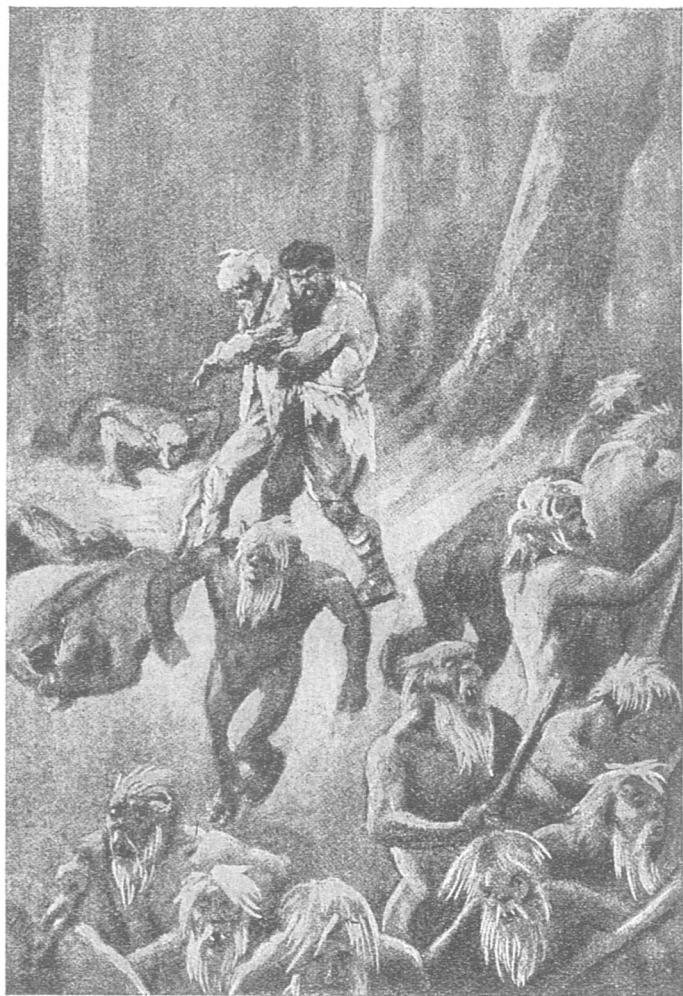
*Вони кинули його з такою силою, що перше ніж падати,
він знявся високо в гору...*

на землі. Рушниця лорда Джона затріщала, і король упав та весь скрівавлений качався на землі.

— Стріляй в юрбу. Стріляй, синку, стріляй,— кричав мій товариш.

Дивно кровожадні глибини таяться в душі найзвичайнішої людини. Я стріляв із вдовolenням і випорожнював один магазин за другим тріскав замком, набиваючи рушницю і знов стріляв. Наші чотири рушниці зробили страшну різню. Обидва вартові професора Самерлі лежали вбиті, а він сам заточувався на ногах, мов п'яний і не уявляв собі, що це він справді вільний. Густа громада мавполюдей бігала, мов навіжена, не уявляючи собі, де була причина такої смертності і що воно означало. Вони махали руками кричали та купчилися коло побитих. Потім одним імпульсом кинулися до дерев, шукаючи там охорони і лишаючи поле вкрите побитими. На хвилину в'язні лишилися самі посеред царинки.

Бистрий розум Челенджера відразу зрозумів ситуацію. Він схопив Самерлі за руку й обидва побігли до нас. Двоє з їх вартових побігли їх доганяти та впали від куль Рокстона. Ми вибігли на відкриту царинку їм назустріч і подали кожному набиту рушницю. Та сили Самерлі покинули його. Він ледве стояв. Тимчасом мавполюди трохи опам'ятались. Вони пройшли хашівником та загрожували перетяти нам поворот. Челенджер і я взяли Самерлі під руки і бігли з ним, а лорд

Він схопив Самерлі за руку й обидва побігли до нас

Джон охороняв утечу і стріляв що разу, як тільки з гущавини виглядала дика, вищірена голова. Більше милі ці потвори гналися за нами. Далі погоня спинилася, бо наші переслідувачі зрозуміли силу рушниці і втратили охоту виставляти себе на її постріли. Коли ми нарешті добігли до нашого табору і оглянулися — побачили, що ми вже самі.

Так нам здавалося. Ледве ми загородили вхід до нашої зеріби та стиснувши один одному руки, задихані кинулися на землю біля струмочка, почули тупотіння ніг та тихий жалісний зойк. Лорд Джон кинувся з рушницею в руках до воріт і відчинив їх. За ними, лежало четверо малих червоних індіан, які залишилися живі та благали захисту тремтячи від жаху. Один з них показував рукою на ліси і цим виразним знаком дав зрозуміти, що вони повні небезпеки. Далі він кинувся вперед та припав лицем перед лордом Рокстоном.

— Що це таке?—скрикнув Рокстон і заклопотано скубав вуса.—Що його робити нам з цими людьми? Вставай, хлопчику, чого клянчиш?

Самерлі сидів і вже спокійно набивав тютюн у люльку.

— Треба відвезти їх у безпечне місце,—сказав він.—Ви вирвали нас всіх від смерті. Даю слово. Це була гарно зроблена робота.

— Чудова,—крикнув Челенджер — Чудова.— Не тільки ми, як одиниці, але вся європейська наука, як така, зобов'язана вам своєю вдячністю

за цей вчинок. Без застережень кажу, що зягин проф. Самерлі й мене, залишив би серйозну прогалину в історії сучасної зоології. Цей нам молодий приятель і ви справилися чудово!

Він саяв своїм старим, батьківським усміхом, але європейська наука була б мабуть трохи здивована, побачивши свою вибрану дитину, надію майбутности з покудовченням, нечісаним волоссям, голими грудьми і пошарпаним одягом. Він тримав на колінях коробку з м'ясом і сидів з великим шматком австралійської баранини в руках. Індієнин глянув на нього, а тоді з тихим криком припав до землі і вчепився до ніг лорда Рокстона.

— Ти не лякайся, милий хлопче,—сказав Рокстон і погладив покудовчену голову біля своїх ніг — Він не переносить вашого вигляду Челенджере, і не диво. Добре, добре, хлопче, він тільки людина, так само, як ми всі.

— Справді, добродію,—сказав професор.

— По правді, то це ваше щастя, Челенджере, що ви трохи незвичайні. Коли б ви не були такі подібні до короля...

— Даю слово, лорде Рокстоне, ви дозволяєте собі дуже багато.

Що ж, це факт.

— Прошу вас, мій пане, переіменити тему. Ваші уваги нахабні та не зрозумілі. Треба відповісти на питання, що нам зробити з цими індіанцями. Звичайно, коли б ми знали, де вони живуть, ми повинні приставити їх додому.

— Це не важко, — сказав я. — Вони живуть в печерах по той бік центрального озера.

— Наш молодий приятель знає, де вони живуть. Я думаю це досить далеко.

— Добрих двадцять миль, — відповів я. Самерлі застогнав.

— Я ніяк не зайду так далеко. Я почуваю, що ці bestії ревуть по наших слідах.

При його словах ми почули торохкотячий крик мавп. Індіяни знов тихо зойкали зі страху.

— Треба нам тікати, та швидко, — сказав лорд Рокстон. — Ви допоможете Самерлі, мій хлопче. Індіяни понесуть речі. Тепер ходім, доки вони нас не побачать.

Не минуло й пів години, як ми добігли до нашої схованки в чагарнику та поховалися. Цілий день ми чули крики мавполюдей з боку нашого табору, але на наш бік вони не наближались і втомлені втікачі червоні, як і білі, заснули довгим глибоким сном. Ввечері і я задрімав, коли хтось почав тягти мене за рукав, і я побачив Челенджера навколішках біля себе.

— Ви описуєте всі ці пригоди і згодом гадаєте опублікувати їх, пане Мальоне, — спитав він урочисто.

— Я тут тільки пресовий репортер.

— Цілком правдиво. — Але ви певно чули дурні уваги лорда Джона Рокстона про можливість певної подібності.

— Так, я їх чув.

— Не потрібно казати, що розголошення подібної думки це легковаження з вашого боку того, що сталося й було б дуже для мене образливим.

— Триматимусь стислої правди.

— Уваги лорда Джона часто бувають дуже фантастичні, інколи він приписує честь, найменше розвиненій гідності і вдачі, та найсмішнішим причинами. Розумієте мою думку?

— Цілком.

— Лишаю справу на вашу волю. — Далі по довгій павзі додав: — Цей король мавполюдей був дуже визначною твариною винятково гарна і інтелігентна особа. Це вас не вразило?

— Надзвичайне створіння.

І заспокоєний професор знов ліг спати.

Розділ XIV

„Це були справжні завоювання“

Всі ми думали, що наші вороги нічого не знали про нашу схованку в чагарнику, та незабаром ми побачили нашу помилку. У лісі не чути було й згука, а на дереві навіть не затремтів листочок. Наша перша пригода повинна була нас навчити, які хитрі ці створіння і як терпляче вони вміють чекати, поки настане їхня черга. Що зі мною не траплялося, я певний, що ніколи я не був ближче до смерті, як цього ранку. Але розкажу вам усе, як воно скоїлося.

Раненько всі прокинулися перевтомлені вчорашніми вражіннями і недостатньою поживою. Самерлі з ослаблення ледве стояв на ногах, але його кислий вигляд ніколи не дозволяв йому визнати чиюсь перемогу. Ми зробили нараду і вирішили ждати ще пару годин у нашій схованці, поспідати, а тоді вирушити через височину, навколо Центрального озера до печер, де як показували мої спостереження, жили індіани. Ми думали, що можемо сподіватися доброго слова від тих, кого врятували, і що напевне нас добре прийматимуть. Тоді, ознайомлені з тайницями країни Мапл Вайта спрямуємо всі наші думки до життєвої проблеми; як звідси вирватися та повернутися назад. Навіть Челенджер визнав, що ми виконали все, що нам належало, і що з цього часу наш перший обов'язок—донести до цивілізованого світу наші надзвичайні відкриття.

Ми могли спокійніше оглянути врятованих від нас індіан.

Вони були низенькі, рухливі, гнучкі і гарно збудовані; чорне, просте волосся, зв'язане в них на потилиці ремінцем; їхні стегники також були шкіряні. Обличчя в них безволосі, милі, а пошарпані вуха доводили, що їх попроколювали для ozdоби які, певно, повиривали переслідувачі. Мова їхня хоч для нас цілком незрозуміла, була плавка, вироблена. Показуючи один на одного, вони повторювали раз-по-раз слово „Аркаля“ з чого ми зрозуміли, що це було наймення їхнього

народу. Час од часу вони стискали кулаки із обличчям, викривленим зненавистю й жахом показували на ліси й казали „Дода, Дода“, що, видно означало їхніх ворогів.

— Що ви скажете за них, Челенджере?—спитав лорд Рокстон. — Для мене ясно одне, що малий з підголоною чуприною, це їхній ватажок.

Він завжди стояв окремо, а інші ніколи не зверталися до нього без ознак великої пошани. Вигляд він мав наймолодшого, але не зважаючи на це, він був такий гордий і самовпевнений, що, коли Челенджер поклав йому на голову свою велику руку, огні загорілися в його чорних очах, він зірвався, мов породистий кінь і став осторонь від професора. Далі випростався з великою гідністю, поклав руки на груди та сказав кілька разів „Маретас“. Не збитий з пантелику професор схопив за плечі найблизшого з індіан та почав читати, використовуючи його, свою лекцію, немов це був законсервований експонат у музеї.

— На тип цих людей,—казав він своїм гучним голосом,—коли взяти на увагу черепову здібність чи кут обличчя, чи яку іншу прикмету,—не можна дивитись, як на тип низького розвитку. Навпаки, мусимо його поставити вище, ніж численні південно-американські відомі мені племена. Ніяким чином не можемо припустити еволюції подібної раси в цьому місці.

Окрім того, така величезна прірва ділить і тих мавполюдів від інших примітивних звірят, що ні

яким чином не можна допустити, щоб вони розвинулися там, де ми їх знайшли.

— Тоді звідки ж, на лихо, вони злетіли?—спитав Джон Рокстон.

— Питання, яке напевно жваво обговорюватимуть в усіх наукових товариствах Європи й Америки, — відповів професор. — Моя думка про це, як тільки вона чого варта, — він випростав груди та глузуючи, глянув на нас, — така, що розвиток еволюції йшов серед виняткових обставин цієї країни аж до хребетної стадії, старші типи жили поруч з новітніми. І тому, знаходимо тапіра-творіння з цілком поважним родоводом, великого оленя, мурахойда в товаристві великих плазунів юрської доби. Далі йдуть мавполюди та індіанці. Що має сказати про їх присутність наукова думка? Я можу приписати їй тільки зовнішній навалі. Правдоподібно, існувала в Південній Америці антропоїдна мавпа, яка в минулі віки знайшла собі дорогу сюди, і розвинулася в творіння, які ми бачили, із яких деякі (він гостро придивлявся до мене) — мали такий вигляд і форму, що коли б вона мала рівну собі інтелігенцію, то була б славою кожної живої раси.

Щож до індіан, то я не вагаюся, що вони ще свіжіші переселенці з долини. Голодні або переможені вони пробралися на гору. Зустрівши хижаків, яких ніколи не бачили, вони шукали захисту в печерах, що про їх оповідав наш молодий приятель, але без сумніву вони мали важку

боротьбу з тими потворами, а особливо з мавпо-людьми, які дивились на них, як на нападників і безсумніву оголосили їм жорстоку війну, повну хитрощів, на які не здатні великі звірі. Тому їх кількість обмежена.

Отже, товариство, чи добре я розв'язав загадку? Чи може є пункти, з якими ви не погоджуєтесь?

Професор Самерлі був на цей раз надто пригноблений, щоб провадити суперечки, тому тільки рішуче заперечив головою. Джон Рокстон пошкрабав свої ріденькі кучері, та сказав, що він не може ставати до боротьби, бо це не його поле. Що до мене, то я виконав свою роль, і скерував настрій до звичайного практичного рівеня, звертаючи увагу, на те, що бракувало одного з індіян.

— Я післав його по воду, — сказав Джон Рокстон. — Дав йому порожню бляшанку з м'яса і він пішов.

— До старого табору? — спитав я.

— Ні до струмочка. Він серед тамтих дерев. Не далі як за сто ярдів, але він справді чогось марудить.

— Я піду пошукати його. — Я взяв рушницю й подався в бік струмочка, покладаючи на моїх друзів справу готування вбогого сніданку. Може на вашу думку я зробив необачно, що покинув захист нашого чагарника, хоч би й на такий короткий час, але ж не забувайте, що ми були відда-

лені набагато миль від мавпячої столиці і що оскільки нам було відомо, вони не натрапили на слід нашої схованки. А врешті з рушницею в руках я не мав чого боятися.

Я ще не знав їхніх хитрощів і сили.

Я чув десь перед собою хлюпання нашого струмочка, але гущавина дерев і хащівника заступили до нього дорогу. Пробираючись через цей чагарник, в місці, закритім від моїх товаришів я побачив під деревом серед кущів щось червоне. Мене це дуже вразило, бо то було тіло відсутнього індіянця. Він лежав боком, витягнений, голова обернена в бік під якимсь неприродним кутом так, що здавалося, немов він дивиться позаплечі. Я крикнув, щоб перестерегти товаришів та побіг і схилився над трупом. Без жадного сумніву ворог був дуже близько від мене бо якийсь інстинктивний страх, а може тихий шелест листя спонукав мене глянути вгору. Низько над моєю головою із зеленої гущавини листя, спускалася пара м'язистих рук, вкритих рудим волоссям. Ще хвилина і ті страшні руки тримали б мене за горло. Я кинувся назад, та який прудкий я не був, ті руки були ще прудкіші. Мій наглий рух перешкодив їм ухопити мене, як того вони бажали, але ж однаково одна схопила мене за потилицю, а друга накрила обличчя. Я закрив руками горло. і в ту ж мить величезна лапа зсунулась на них і міцно їх тримала.

Одна лапа схопила мене за потилицю а друга
накрила обличчя

Мене легко піднесло вгору і я почував тиснення, яке обертало мені голову взад так що не сила була витримати. Потемніло мені в очах, але я таки намагався одірвати руки від підборіддя, і врешті це мені зробити пощастило. Я глянув у гору, і мої очі зустріли неблагані ясно — блакитні очі, що дивились просто в мої. Ті страшні очі мали в собі щось гіпнотичне. Я не міг довше боротися. Страховище відчуваючи моє знесилення, показало в огидному усміхові два великих собачих зуби і затискало все дужче мою голову взад і вгору. Очі зайшли мені опаловою імлою, а в ухах задзвеніли срібні дзвіночки. Як у тумані і немов здалека я почув тріск рушниць та напівсвідомий відчував як я впав униз й лежав без руху і без пам'яті.

Я прокинувся на траві, в нашій схованці в чагарнику. Хтось приніс із струмочка води. Джон Рокстон кропив нею мою голову, а Челенджер і Самерлі стурбовано дивилися на мене.

В цю одну хвилину виглянуло зпід їх наукових машкар людське почуття. По правді то я зомлів більше з переляку як зі справжнього поранення і тому через півгодини, хоч боліла шия і голова, я сидів готовий на все.

— Ну, мій хлопче, вам пощастило, — сказав Джон Рокстон. — Коли я почув ваш крик та побіг рятувати, побачив, як гойдалися ваші ноги в повітрі, а вас з напів відкрученою головою, — то був певний, що вже одного з нас не стало. З пе-

реляку я не влучив у бестію, але він вас таки кинув та більше не чекав нічого.

Не було більше сумніву, що мавполюди якось нас вислідили і завзято стежили за нами на кожному кроці. В день не було чого особливо боятися, але вночі можна було напевно сподіватися їхнього нападу, а тому що швидче покинем їхнє сусідство, то краще. З трьох боків був густий ліс, і там ми могли вскочити в їхню пастку. Але четвертий бік, той що спускався до озера, заріс низьким чагарником, пересіяним більшими дерсвами, а де-не-де був зовсім чистий. Це була та дорога, якою я йшов підчас моєї самотньої мандрівки, і вона вела просто до печер індіан. Поки що це був наш єдиний шлях.

Дуже прикро було нам покинути наш старий табір, не тільки через припаси, що там залишилися, але особливо тому, що ми втрачали контакт з Замбо-нашим єдиним зв'язком з зовнішнім світом. Але ми мали чималий запас патронів, так що могли дати собі раду, і мали надію швидко повернутися й наново встановити з ним зв'язок. Він свято обіцяв не лишити свого становища і ми могли вірити йому на слово.

Ми рушили в дорогу зараз по півдні. Молодий начальник йшов перший, як провідник, але з обуренням відмовився нести які-небудь тягарі. За ним ішло двоє індіан, що лишилися живі, і несли наше невеличке майно.

Ми білі, йшли позаду. Як тільки ми рушили

в дорогу, залунав з нетрів лісу протяглий, довгий крик мавполюдей, крик тріумфу, що ми забралися геть. Хоч наші очі бачили за собою тільки густу стіну лісу, але голосний крик доводив, як багато наших ворогів криється в його галуззях. Але ми не бачили й сліду гонитви й незабаром пробилися з лісу на відкрите місце, — виходить вибралися зпід їхньої влади.

Я шкандибав останній і мимоволі всміхався, потлядаючи на своїх товаришів. Невже це той самий елегантний лорд Рокстон, що сидів того незабутнього вечора серед своїх малюнків та перських килимів, осяяний лагідним світлом рожевих ламп? А це той самий імпозантний професор, що пишався з-за магоневого стола в солідному кабінеті Енмор Парку? І нарешті, хіба можливе, що це була та сама сувора і бездоганна особа, що встала посеред засідання Зоологічного Інституту? Важко собі уявити щоб три волоцюги з Сарейських полів могли бути більше обшарпані

Ми були на височині тільки один тиждень, але весь наш запас одягу був у таборі на долині, а цей тиждень був для нас дуже тяжкий, хоч з усіх нас, найлегший для мене, бо я не бував в руках мавполюдей. Мої товариші, всі три, погубили брилі, та пообв'язували голови хустками, одяг висіла в шматках і дійсно тяжко було впізнати брудні, неголені обличчя. Самерлі і Челенджер дуже кульгали, я також волочив ноги після вранішнього випадку, а моя шия була ще така, як

тверда дошка. Мізерно ми всі виглядали і тому не диво, що наші індіяни все поглядали в наш бік з жахом та подивом.

Сонце вже схилилося до заходу, коли ми на-решті вийшли з кущів та побачили озеро. Наші червоні друзі загомоніли окриком радості і почали показувати поперед себе. Дійсно дивний образ став перед нашими очима. По гладкій, немов зі скла вилитій воді, гнала ціла фльотилія човнів. Ми побачили їх за кілька миль від берега, але ж вони гнали так швидко, що незабаром побачили й нас.

В ту ж мить повставали всі і з окриками радості почали махати списами та веслами, Далі знов узялись до робити і стрілою летіли до берега, а причаливши, прив'язали човни та з радісним гомоном кинулись ниць на землю перед молодим ватажком. Нарешті один з них, старший чоловік, якого рамена були в браслетах а на плечах шкіра якогось дикого звіра, вийшов наперед та сердечно обійняв юнака, якого ми врятували. Далі глянув на нас та почав щось питати, підійшов до нас і обійняв кожного по черзі.

На його знак цілий загін кинувся перед нами на землю в доказ пошани. Мене особисто подібна пошана соромила, те саме почуття відбивалось на обличчях Рокстона та Самерлі, але зате Челенджер саяв, як квітка на сонці.

— Може вони й є недорозвинені, — сказав він та погладив бороду, — але їхнє поводження су-

проти кращих від себе могло б служити прикладом більш розвиненим європейцям. Дивно коректні інстинкти первісної людини.

Все виявляло, що індіани вирушили війною. Кожний мав довгого бамбукового списа, загостреного кісткою лука та сагайдака зі стрілами і щось подібне до кам'яного боевого топірця. Грізні погляди в бік лісу та раз-по-раз повторюване слово „Дода“ свідчили, що вони вибралися в похід, щоб врятувати, або помститися за сина їхнього ватажка.

Згодом всі сіли в півколо радити раду, а ми також сіли, тільки з краю, на базальтовій скелі та придивлялися до них. Двоє, чи трое вояків промовляло, аж врешті виступив наш молодий червоношкірий приятель і сказав таку палку і надхненну промову, що ми її зрозуміли, немов би знали його мову.

— І чого повертатися, — сказав він. — Раніше, чи пізніше, а це мусить статися. Ваших товаришів побили. Що з того, що я живий, коли всі інші мертві. Ніхто з нас не певний за себе. Тепер ми готові. — Далі вказав на нас. — Ці чужинці — наші друзі. З них великі вояки і вони так ненавидять мавполюдей, як і ми. Вони наказують — показав на небо — громові та блискавицям. Коли з'явиться друга така нагода? Ми повинні йти вперед та вмерти, або жити надалі забезпеченими від ворогів. Інакше, якже повернемося посоромлені до наших жінок?

Червоні войовники пильно слухали свого ватажка, а коли він скінчив, загомоніли погоджуючись, та почали вимахувати зброєю, яку хто мав.

Старий ватажок звернувся до нас, щось питав та показував на ліс. Джон Рокстон дав знак почекати хвилинку на відповідь та звернувся до нас з запитанням.

— Ваше діло робити, що знаєте, але я маю стільки рахунків з тими мавпами, що піду з червоними. Коли б наша виправа скінчилася винищенням тих мавп з лиця землі, то на мою думку, нічого було б землі журитися. Я з ними йду та вже до кінця. А ви як, мій хлопче?

— Звичайно, піду з вами.

— А ви, Челенджер?

— Буду помагати.

— А ви, Самерлі?

— Здається, ми віддаляємося трохи задалеко від головної мети нашої експедиції. Запевняю вас, що я ніколи не думав покидати мою катедру в Лондоні на те, щоб вести банду дикунів на кольонію антропоїдних мавп.

— Так ми вже низько впали, — відповів з усміхом Рокстон, але раз таке сталося, що робити?

— Це ще питання, — сказав Самерлі, не складаючи зброї. — Тільки, коли ви всі йдете, важко мені лишитися позаду.

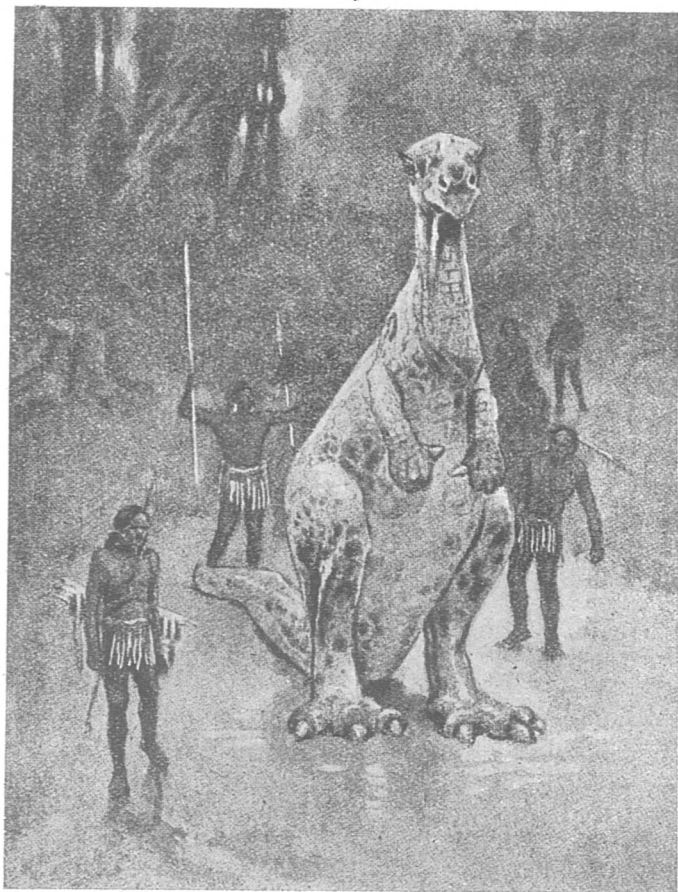
— Тоді справа вирішена: — Рокстон обернувся до старого ватажка і дав знак згоди, показуючи

на рушницю. Старий стиснув нам руки, а його підвладні почали ще голосніше гомоніти. Пізно було рушати того вечора і через те індіанці розташувалися примітивним табором. З усіх боків задиміли та заблимали вогні.

Кілька індіанців зникло в лісі, але незабаром вони повернулися, підганяючи молодого ігуанодона. Так, як і всі інші, і цей мав на собі асфальтовий знак. Тоді виступив наперед один з дикунів, і з виглядом власника, дав дозвіл вбити його, ми зрозуміли значіння цих ознак. Ігуанодони були приватною власністю цих людей, як скотина, а ці ознаки, що так нас дивували, були тавром власників. Безпомічні, травожерні ігуанодони, тілом величезні, але з маленьким мозком, були такі лагідні, що дитина могла з ними робити, що хотіла.

В одну хвилину його вбили, порізали на шматки та порозвішували над вогнем разом з кількома рибами, що їх списами вбили в озері.

Самерлі ліг спати, а ми все ходили по берегам і хотіли розвідати хоч щось нове про цю цікаву країну. Разів два натрапили ми на ями синьої вулканічної глини, такі, як ми бачили в багні птеродактилів. Це були давні вулканічні кратери, і чомусь викликали велике зацікавлення лорда Рокстона. Челенджера знов захопив болотний гейзер, з якого виходив на поверхню якийсь дивний газ. Професор віткнув очеретину в болото та кричав від радості, немов школяр, коли, запа-

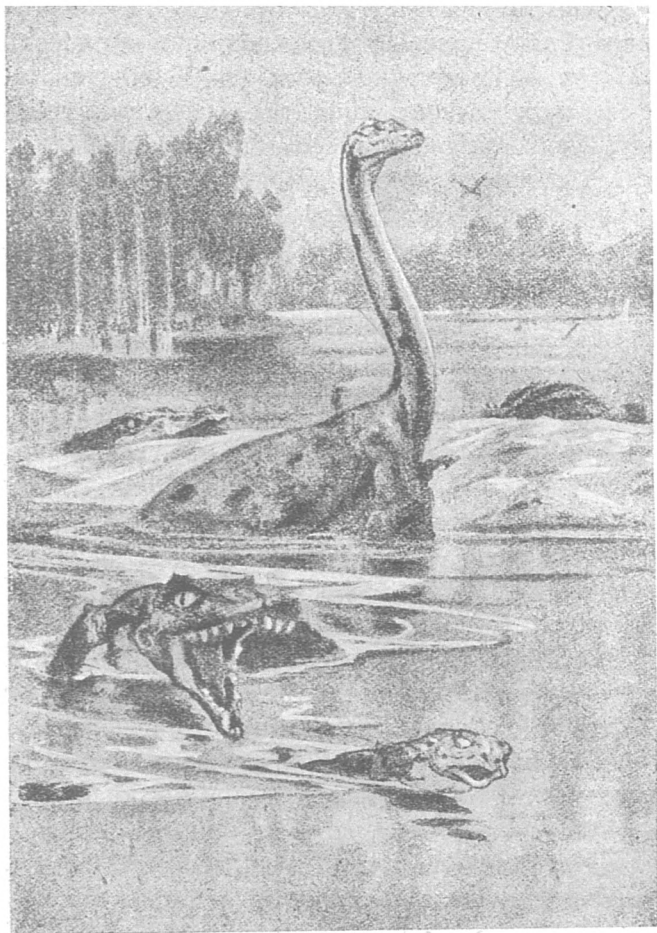

Незабаром вони повернулися підганяючи молодого ігуанодона

ливши з другого кінця очеретини сірника, викликав чималий вибух, а далі синій вогник. Але ще більше він зрадів, коли прикрив кінець очеретини шкіряним капшуком і, наповнивши капшук газом, пустив, а капшук зараз же полетів угору з неймовірною швидкістю.

— Газ, який легко горить і значно легший від повітря. Не маю сумніву, що тут багато вільного водня, а може якогось легшого газу, ще невідомого науці. Мій молодий приятелю, засоби Джорджа Едварда Челенджера далеко ще невичерпані. Я ще вам покажу, як великий розум примушує служити собі природу. Він був увесь перейнятий якимсь таємним пляном, але не хотів більше нічого сказати.

На березі не було нічого надзвичайного в порівнанні з озером. Наша кількість і наш гомін сполошили все живе, і тільки кілька птеродактилів лігало високо над нашими головами, чекаючи пожитків на вечерю. Зрештою всюди було тихо. Але зовсім інше творилося на воді центрального озера, рожевій від сьйва сонця, що вже заходило. Вода кишіла життям. Величезні темносірі спини та високі хребетні плавці раз-по-раз виринали з води і знов гинули в її глибині, лишаючи після себе тільки трохи срібної піни. Далекі мілизни роїлися від чудернацьких плазунів, велетенських черепах, дивних ссавців; якесь чудне, зовсім плескувате творіння, подібне до розтягнутої на піску чорної шкіри, поволі поповзло з мілизни в воду

Величезні темно-сірі свини раз по раз виринали з води...

та й зникло. Нераз виринала голова та тіло водяних гадюк; вони гнучким, подібним до лебединого, рухом перетинали повітря і зникали, лишаючи малу підкову піни, та за нею зворушену воду. Аж коли одне з тих створінь вилізло на беріг, і показало, крім гадючої голови та шиї, величезні плавці, Челенджер і Самерлі, бо й він згодом приєднався до нас, загомоніли в один голос.

— Плезіозавр! Плезіозавр, що живе в солодкій воді, — кричав Самерлі. — Мій дорогий, Челенджере, ми найщасливіші з усіх зоологів світу, від коли він почався.

Коли впала темна ніч і тільки вогні наших союзників розбивали темряву, щойно тоді наважилися наші вчені відірватись від див первісного озера. З наших місць в таборі ми все ще чули хропіння та плюскіт величезних тварин в нетрях води.

Як тільки зазоріло, весь табор був на ногах. Вночі прибула допомога з печер, і ми наступали в кількості чотирьох чи п'ятьох сотен люду. Наперед ми вислали розвідників, а за ними збитою лавою наступала решта, аж по самий край лісу. Там вони розкинулися довгою лінією. Рокстон та Челенджер зайняли позиції на правому крилі червоних, а Самерлі і я на лівому.

Це була справжня експедиція людей кам'яного віку, а при них ми — з останніми новинами зброї зі Стренду та Ст. Джемзес Стріту.

Недовго довелося чекати на ворога. З краю лісу пішов пронизливий гострий крик і раптом банда озброєних довбнями та камінням мавполюдей кинулася на середину індіан. Атака була смілива, але дуже немудра. Напасники були тяжкі, рухалися помалу, а зате їхні вороги були спритні, як коти. Страшно було дивитися на викривлені, вкриті піною, пики потвор, що махали своїми важкими довбнями без жодного наслідку, бо вороги все уникали ударів, а тимчасом стріла за стрілою встромлялися в їхню кудлату шкуру.

Один з найбільших пробіг біля мене, виючи з болю, бо з двадцять стріл стирчало з його тіла. Я скоротив його муку кулькою в череп і він звалився в передсмертних корчах серед альоессів. Але це був єдиний постріл. Напад був скерований на індіан, і вони не потребували нашої допомоги. Мабуть ні один з мавполюдей, що кинулись на відкрите поле, не повернувся до лісу.

Справа погіршала в самому лісі. З добру годину ми змагалися та ледве могли встояти. Мавполюди кидалися з по між хашців і часто вбивали трьох чи чотирьох індіан, поки пощастило їх забити. Важкі вдари нищили все, на що падали. Один з них розбив рушницю проф. Самерлі, а другий був би розбив йому черепа, коли б сусідний індіанин не проколов ворога своїм списом. Інші сипали з дерев каміння та колоди, а часто й самі з ними падали і бились до останнього. Раз таки наші союзники відступили перед натиском

ворога, та були б певно кинули поле та втікли, коли б не допомога наших рушниць. Старий ватажок усе підтримував їхню відвагу, і вони витримали натиск. На цей раз не витримали мавполюди і почали самі відступати. Самерлі був обеззброєний, але я випорожнював магазини не гаючи часу, а тріск рушниць з другого краю, доводив що й наші товариші не спали. Далі в одну мить настала паніка і втеча. Великі потвори з панічним вереском почали тікати, а за ними гналися з переможними криками індіане. Вся боротьба і зненагисть покоління, всі жорстокості та немилосердя їх вузької історії були закінчені того пам'ятного дня. Нарешті остаточно заволоділа людина, а звір знайшов відповідне собі місце. Як не тікали мавполюди, а ніяк не могли сховатися від завзятих червоних. Крики перемоги, тріск луків, тяжке падання потвор з дерев — свідчило цю вперту боротьбу.

Я збирався йти далі з індіанами, коли побачив, що Челенджер і Рокстон перейшли на наш бік.

— Скінчилося, — сказав Рокстон. — Останніх можемо лишити тамтим. Що менше будемо їх бачити, то краще будемо спати.

Очі Челенджера блищали від кровожадности.

— Нам випала честь, — скрикнув він, набундючившись, як гиндик, нам випала честь бути присутніми в одному з рішальних змагань історії, тих змагань, що вирішували долю світа. Чи можна зрів-

няти завоювання одного народу другим? Вони не мають такої ваги, як ті змагання, в яких мешканці печер повинні відбиватись від тигрів, або коли слони переконалися, що й вони мають пана, це були правдиві завоювання—це перемоги, які мали першорядне значіння. Дивним присудом Долі нам довелось допомогти одній з таких перемог. Віднині ця височина належить виключно людині.

Треба було мати велику віру в добро мети, щоб виправдати такі способи. Скрізь по лісі ми бачили трупи мавполюдей, поколених стрілами та списами. Перед нами невпинний гамір вказував напрямок гонитви. Мавполюдей відігнали, аж до самого їхнього міста. Там вони востаннє намагалися зробити опір, але ще раз їх перемогли, і ми надійшли на останню, найстрашнішу з усіх сцен цієї боротьби. Вісімдесят, а може й сотню самців було загнано через царину, ту саму, де два дні тому ми відігравали наші страшні ролі, аж на край провалля. Індіяни як раз оточили їх півколом і за хвилину все скінчилося. Самців вирізали, їхнє місто зруйнували, а самиць і молодих погнали в неволю. Це був кривавий кінець боротьби довгих віків.

Для нас ця перемога була дуже корисна. Ми знову могли відвідувати наш старий табор, знову мали змогу бачити нашого чорного товариша — Замбо, на смерть переляканого лявиною мавп, яка покотилася згори.

— Маса. Тікати, — кричав він. — Вас чорт взяти, коли тут остати.

— Голос мудрости, — переконано сказав Сатерлі. — Досить ми вже мали пригод, не відповідних ані нашому характерові, ані становищу. Челенджер, ловлю вас на слові. Від нині маєте напружити всю вашу увагу, щоб вирвати нас з цієї страшної країни та повернути до культурного світу.

Розділ XV

„Наші очі бачили дивні дива“

Я пишу ці спогади з дня на день, але маю всю надію, що врешті і в наше віконце загляне сонце. Тримають нас без найменшої можливості втечі. А все таки я цілком здаю собі справу з того всього, бо воно дало нам можливість оглянути дива цієї місцевості і створінь, які її заселяють.

Перемога індіан і зруйнування мавпячого міста вирішили нашу позицію. Тепер ми були владарями височини, бо й індіанці дивилися на нас зі страхом та вдячністю, — цеж наша дивна сила допомогла їм знищити одвічного ворога. Може б вони радо побачили від'їзд таких могутніх і небезпечних людей, як ми, але зі свого боку не допомогли нам, ані не порадили, як дістатися на долину. Все, що ми зрозуміли з їхніх знаків було, що десь існував підземний прохід. Цим проходом без сумніву так індіанці, як і мавполюди, дісталися на гору, а за ними і Мепл Вайт та його

безталанний товариш. Долішний вихід цього тунелю ми вже бачили, але горішній заповся без сліду підчас страшного землетрусу, який відвідав попереднього року височину. На всі наші запитання про дорогу вниз, індіяни тільки здвигали плечима. Можливо, що вони справді не в силі, а може просто не хочуть нам допомогти.

Після перемоги над мавполюдьми, індіяни тих, що залишилися живих з мавпячого роду—(як вони жалісно голосили) перегнали на другий кінець височини і розташували недалеко від своїх осель. З того часу вони стали невірними робітниками своїх панів—переможців.

Два дні після бою ми повернули з нашими союзниками на другий кінець височини та стали табором біля самих скель. Індіяни хотіли, щоб ми поділили з ними їхні печери, але Рокстон не хотів і згадувати про це, бо коли б вони були зрадливо настроєні, ми були б цілком в їхніх руках. Через те ми зберегли свою повну незалежність, зброю завжди мали наготові, хоч одночасно додержувалися як найприязніших взаємин з червоними. Раз-по-раз ми відвідували їхні печери. Печери ці надзвичайно цікаві, але чи природні, чи видовбані людською рукою, ми так і не довідалися. Всі вони були видовбані на одній поверхні в м'якому камінні, яке виповняло широкий шар між гранітовим підложем і рудими базальтовими скелями, що їх видно з долини. Входи до печер були близько 80 стіп над поверхнею землі. До них вели вузькі

і стрімкі, витесані в камінні східці, по яких велика потвора не могла ніяк вийти на гору. Всередині печери були сухі та теплі. Сірі, гладкі стіни, були вкриті малюнками, зробленими вугіллям. Вони уявляли різних звірят, що живуть на височині. Коли б навіть зникло з поверхні землі все, що тут живе, майбутній дослідник знайде в цих малюнках повний образ дивної фавни височини: динозаврів, ігуанодонів, всяких рибоящірок, які так недавно заселяли землю.

Коли ми побачили, що ігуанодони правлять для індіан, запасний склеп м'яса, ми зрозуміли, що людина, які б не були примітивні її засоби, все таки була господарем височини. Але нам довелось побачити, як вона ледве встояла перед ворогом. Третього дня, відколи ми оселилися у підніжжя скель, скоїлася така драма: Челенджер і Самерлі пішли над озеро, де індіанці, після їхніх вказівок, ловили для них величезні ящірки. Джон Рокстон і я сиділи в нашому таборі, а індіанці були розсипані по всьому схилі горба; кожний з них був за своїм ділом. Раптом залунав крик тривоги і сотні грудей з жахом повторили слово „Топу“. З усіх боків жінки, діти і чоловіки кинулись, мов шалені, до входів печер.

Ми оглянулись і побачили, як вони всі божевільними від страху знаками кликали нас до себе.

Нас двоє з нашими магазиновими рушницями в руках, побігли подивитись, звідки йшла небез-

пека. Недовго ми шукали, бо з поміж дерев вибігло 12—15 індіан, тікаючи що-сили, а в слід за ними дві такі потвори, як ті, що одвідала вже одного разу наш табір, а потім перебили мені самотню експедицію. Вони видавалися огидними жабами, і рухалися, як жаби — скоками, але були більші за найбільшого з відомих нам слонів. Досі ми їх бачили лише вночі, бо дійсно вони нічні звірята, а вдень з'являються тільки тоді, коли їх сполошити з їхніх берлогів так, як сполошили цих двох. Ми стали здивовані їхнім виглядом; їхня порепана шкіра виділяла з себе цікаве світло, немов у риб, а де на них упав промінь сонця, зараз розбивався всіма барвами вселки.

Не довго ми могли так до їх придивлятися. В кілька секунд вони нагнали індіан та почали їх нищити. Ці потвори вбивають, кидаючись цілою своєю вагою на жертву, і покидають її розтоптану, щоб погнатися за слідуючою. Індіанці тікали з нелюдським криком, божевільні від страху, та дарма: як вони не бігли, потвори гналися швидше, і бідні червоні падали один за одним. Не більше, як шістьох, було ще в живих, коли ми надбігли на допомогу. Та не багато вона була варта. За пару сотень ярдів від них ми стали випорожнювати магазини наших рушниць і потвор засипав гряд куль, з таким самим наслідком, як би їх було зроблено з паперу. Повільне життя плазунів без окремого мізкового осередку, а тільки розкинене по численних центрах хребтових нервів, і сучасна

зброя була проти них безсила. Махітми нашої допомоги зводилася до того, що грюкіт і вогонь наших рушниць відвернули увагу цих мерзотних гадів від їхніх жертв і дозволили нам та індіанам сховатися на недосяжні потворах східці. Та там, де конічні вибухові кулі ХХ століття виявили своє безсилля, зробили своє затроєні строфантом і падлиною стріли дикунів. Для звичайного мисливця вони не являли ніякої вартости, бо впливали дуже повільно і звір мав би аж надто багато часу, щоб перемогти ворога.

Гади кинулися аж на самі сходи, а згори посипалася ціла хмара стріл. Один момент і вони були ними просто нашпиковані. Та не видно було в їх найменшого болю, тільки скажену лють, з якою вони намагалися досягти до нових жертв. Однак, повільно отрута робила своє. Один з них застогнав і повалився на землю. Другий з страшним криком крутився, мов замотиличений і врешті й він повалився та застиг.

З тріумфальним криком кинулися індіанці з печер, танцюючи якийсь несамопитий танок перемоги над трупами двох найнебезпечніших своїх ворогів. Увечері вони пошматовали їх та винесли геть їх затроєне м'ясо, щоб запобігти заразі. Довго ще тіпалися серця цих огидних плазунів своїм окремим життям. Аж врешті й вони затихли і лежали спокійно, мов великі подушки.

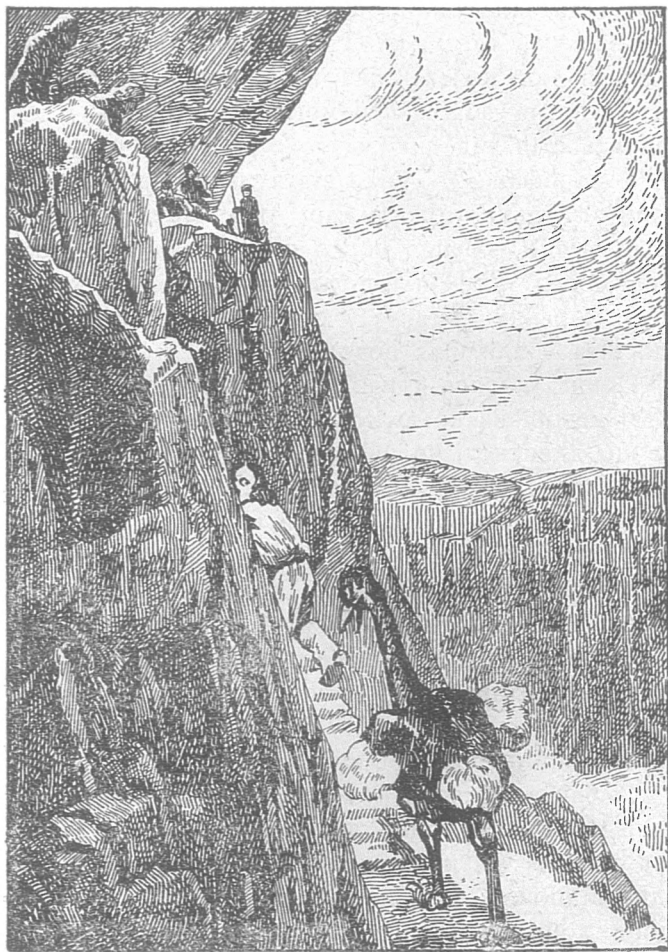
Колись, коли матиму вигідніший стіл, ніж бляшанка від м'яса, та краще приладдя до писання,

*Водяна гадюка кинулась з очеретів і вхопила
керманича човна*

ніж оця остання записна книжка (пошарпана на шматки) та невеликий оливець, напишу ширше про індіян „Акаля“ і про наше життя серед них, та про те, що нам довелось побачити з таємниць та див височини Мапл Вайта.

Бо скільки б не довелось мені жити, всі ці випадки лишаться в моїй пам'яті так сильно і ясно вирізблені, як перші дивні пригоди моїх дитячих років. Нові вражіння затерти їх не в силі. Колись опишу цю дивну місячну ніч, коли в наші ситі заплутався молодий іхтіозавр, чудне створіння: пів-риби, пів-фоки, якого очі вкрито роговими болонками: дві по боках морди, а третя на чолі. Цей іхтіозавр ледве не перекинув нашого човна, поки нам пощастило витягнути його на беріг. Тієї ночі зелена водяна гадюка, кинулась з очеретів і вхопила в свої обійми керманича Челенджерового човна. Розкажу і про велике біле „щось“, про що ми й досі не знаємо, чи це звірина, чи гадюка, а жило воно в багні зі сходу височини. Вночі воно світило фосфоричним світлом. Індіяни так його боялися, що не було способу намовити їх піти туди, а ми хоч і зробили дві виправи в той бік і кожен раз бачили те „щось“, та ніколи не могли підійти ближше через дуже глибоке багно. Одно тільки можна сказати напевно: воно значно більше від корови. Розкажу теж колись і про велетенського птаха, що гнався за Челенджером аж до самих сходів печер. Щось подібне до струся, та тільки без порівняння більше, з го-

Велетенського птаха, що гнався за Челенджером...

ловою та шиєю подібне до шуліки. Челенджер був вже на сходах, коли він одним ударом дзюба відрізав, мов ножем, п'яту його черевики. На цей раз сучасна зброя перемогла і велетень — дванадцять стіп від ніг до голови (професор звав його форофахом) — впав від кулі лорда Рокстона. Коли б тільки дожити до того часу, коли цей плескуватий, злісний череп повисне на почесному місці серед трофеїв Альбані. Згадаю і про токсодона, морську свинку 10 стіп завбільшки, яку ми вдосвіта вбили біля водопою.

Опишу колись докладно все і згадаю ті чудові літні вечори на краю ліса, як ми лежали і не знали, на що дивитися, чи на незнаного птаха або звірину, що дивилися на нас зі своїх схованок, чи на невідомі овочі, які вабили нас на деревах, чи врешті на квіти, про які нікому й не снилося, та які густо росли в траві. Не забуду і тих місячних ночей, коли ми вдивлялись в тиху воду озера, порушувану тільки якоюсь твариною, або осяяну зеленим світлом чогось, що зникало в темряві. Колись моя думка і моє перо згадають про це все до найменших дрібниць.

Та спитаєте, чого нам зволікати і відкладати, коли я і мої товариші повинні день і ніч думати над тим, як зійти на долину? Можу дати тільки одну відповідь: усі ми робили все що можливо, щоби добитися цього та дарма. Дуже швидко виявилось що в цій справі нам від індіан не буде ніякої допомоги. Вони безумовно були нам дру-

зями, але як тільки ми загадували їм допомогти нам, зробити, чи перенести місток, зробити його з ліян або ремнів, нас завжди зустрічала весела відмова. Вони всміхалися, хитали головами і на тому був кінець. Навіть старий ватажок був з цього боку неблаганий. Один тільки Маретас, юнак, якого ми визволили, ясно висловлював свій жаль, що вони так нехтують нашими бажаннями. Після перемоги над мавполюдьми індіани дивилися на нас, як на людей, що носять в своїх палицях перемогу і вони свято вірили, що поки ми з ними, їх не покине щаслива доля. Нам радо дали б і червоношкірих жінок і печери, коли б ми тільки погодилися забути минуле і залишилися мешканцями височини. І коли не згадувати наших протилежних бажань, ми були б найкращими друзями. Та ми бачили ясно, що всі пляни втечі ми повинні зберігати в секреті, бо нас затримали б навіть силоміць.

Не звертаючи уваги на динозаврів, за останні три тижні я був двічі в старому таборі, щоб побачитися з вірним Замбо, який весь час був на сторожі біля скель. Я дивився в безмежну далечінь і шукав на рівнині вимріяної допомоги. Та поросла кактусами рівнина була порожня і безлюдна аж по самі бамбуки на обрії.

— Вони тут швидко бути, масса Мальон. Тиждень і індіани тут і шнури, щоб вас наниз. Так потішав мене Замбо.

Коли я вертався другим разом, мені трапилась

пригода. Може з милою від багна я побачив щось дивне, що йшло в мій бік. Була це людина в клітці, подібній до дзвона, зробленій з бамбуків. Я підійшов ближше і здивувався ще більше, побачивши Джона Рокстона. Він відкинув свій дивний панцир і наблизився усміхаючись, але збентежений.

— І хто б сподівався вас тут стрінути, — сказав він.

— А ви чого тут шукаєте?

— Відвідаю своїх милих птеродактилів.

— Чому?

— Цікаві. Ви не думаєте? Та тільки цілком не товариські. Мабуть пригадуєте? Тому я й зробив цю клітку, щоб забезпечити себе від зайвої уваги цих добродіїв.

— А чого ж вам треба в багні?—спитав я.

Він глянув на мене і я вичитав в його погляді невдоволення.

— Що ж ви думаєте, що це тільки професори цікавляться всячиною?—Я хочу зловити одне з тих чортячих курчат для Челенджера. Ось і все. Вашого товариства мені не треба. В цій клітці я цілком безпечний, а ви зовсім ні. В таборі буду ще над вечір.

Він повернувся і я залишив його на мандрівці в лісі.

Поведінка лорда Джона була дуже дивна, але Челенджерова була ще дивніша. Ним почали захоплюватися індіанські жінки і він завжди носив

з собою велику пальмову гілляку та обганявся нею від своїх уклінниць, коли їхня настирливість йому надокучала. Це була одна з найсмішніших картин, яку я коли-небудь бачив: Челенджер зі своєю пальмовою патерицею, чорна, кудлата борода, в чоботях, поданих вперед; ходив він, як оперетковий султан, а за ним ціла юрба індіанських дівчат.

Самерлі захоплювався життям птахів та комах і весь свій час за винятком часу, який вживав на сварку з Челенджером присвячував чищенню та класифікації нових примірників.

Челенджер мав звичку кожного ранку мандрувати кудись і тільки час від часу повертався до табору з таким поважним виглядом, як людина, що несе відповідальність за дуже важливі справи. Одного ранку він повів нас, як завжди — з невід'ємною пальмовою патерицею та громадою уклінниць, до свого кутка та викрив нам таємницю своїх плянів. Куток його був на маленькій галявці посеред пальмового гаю. Посеред галявки був гейзер, подібний до того, про який я вже згадував. Навколо нього лежали порозкидані реміні з ігуанодової шкіри і якийсь пухир, а саме, — шлунок рибо-ящірки, висушений та зшитий так, що тільки з одного боку був отвір. В цей отвір повтикано кілька бамбуків, які в свою чергу стирчали в глиняних цівках. Через ці цівки збирався газ і почав наповнювати пухир. Незабаром шлунок почав рватись вгору і Челенджер попри-

в'язував мотузки, які його оплітали, до сусідних дерев. За півгодини пізніше чималий бальон був повний газу, а напруження мотуззя та реміння доводили його велику підйомну силу. Челенджер, як той гордий батько в присутности первака самовдоволено дивився на твір свого розуму та мовчки гладив бороду. Перший порушив мовчанку Самерлі.

— Невже ж ви хочете, що б ми на цьому полетіли?—спитав він іронічно.

— Я, любий Самерлі, хочу тільки показати вам підйомну силу цього газу. А потім ви й самі довірительсь.

— Можете собі вибити це з голови,—відказав рішучо Самерлі.—Лорде Джоне, думаю, що й ви не дозволите такого божевілля.

— А таки дотепно, — відповів наш лорд. — Я хотів би побачити, як він працює.

— Зараз побачите,—сказав Челенджер.—Кілька день я напружував свою увагу, яким чином ми звідтіля зійдемо. Ми переконалися, що зійти з цієї скелі неможливо. Нема також ніякого тунелю і немає в нас способу покласти міст через провалля. Що ж нам робити? Одного разу я звернув увагу нашого молодого приятеля на дивну силу цього газу. Тоді й народилась думка про бальон. Треба було тільки знайти відповідний мішок. Та його не було! За те, розглядаючи тельбухи тutesьких плазунів, мені спало це на думку, і ось — дивіться на наслідки.

Одну руку професор закріпив за свій подертий піджак, а другою показував на свій твір. За цей час бальон шарпав та напружував ремені та мотуззя, які його тримали.

— Фантазія без кінця—бубонів Самерлі.

Рокстона ця думка цілком захопила.—Мудрий старий,—сказав він нишком до мене.

— А як з возом?—звернувся він до професора.

— До воза візьмусь пізніше. Я вже обдумав, як його влаштувати і як його прив'язати. А тимчасом покажу вам, як гарно мій апарат витримає вагу кожного з нас.

— Хіба нас усіх?

— Ні, за моїм пляном, кожний з нас спуститься вниз окремо, потім витягнемо бальон знову назад, способом, який я легко вдосконалю. Як що бальон витримає вагу кожного з нас з окрема і можна буде легенько його спустити на долину — він виконає своє завдання. Тепер покажу вам його витривалість.

Він викотив велику базальтову каміньку, яку можна було легко перев'язати посередині. Ми її перев'язали її шнуром, який в свій час поміг нам вибратися на одірвану скелю і який ми після взяли з собою на височину. Професор зробив щось подібне до шкіряної шлеї, від якої навколо звисало реміння. Шлею він поклав на бальон, а звисле реміння зібрав довкола базальтової каміньки так, що тягар був рівномірно розложений на всю поверхню бальону. Кінці зв'язав він

докупи, а решта шнурка тричі обвивала його руку.

— А тепер покажу вам підйомну силу мого газу, — сказав гордий професор, і перетяв ножом шнури, які притримували бальон. Ще ніколи не загрожувала нашій експедиції більша небезпека цілковитого знищення, як в цей момент. Пухир, виповнений газом, знявся вгору з величезною швидкістю. В один момент Челенджера збило з ніг і потягло вгору. Я тільки встиг ухопитися за його стан, коли й мене підняло разом з ним. Лорд Джон ухопив мене за ноги але почув, що й він втратив ґрунт під ногами. В моїй уяві з'явився образ чотирьох мандрівників, які літали, мов пов'язані ковбаси над країною своїх пригод. На щастя шнур міг витримати тільки обмежений тягар, хоч здається, що не було жодного обмеження чортячій силі газу. Щось затріщало вгорі і ми опинились на землі. Коли ми нарешті стали на ноги, побачили високо на блакиті неба чорну точку, яка гнала все вгору. Це був наш бальон і базальтова камінюка прив'язана до нього.

— Чудесно, — кричав втішений Челенджер, розтираючи стовчену руку. — Надзвичайно. Я і не уявляв собі чогось кращого. Через тиждень, товариство, матимемо новий бальон, який безпечно і вигідно перенесе нас через перший етап нашої потворної дороги.

Досі я записував все в хронологічному порядку. Тепер кінчаю своє оповідання в таборі, де

так довго чекав наш вірний Замбо. Всі небезпеки й трудн ^залишилися за нами, мов якийсь сон чи мрія, там на верхів'ях тих червоних скель, що здіймаються високо над нашими головами. Ми зійшли з них безпечно і зовсім несподівано. За шість, а може за вісім тижнів ми будемо в Лондоні і цілком можливо, що цей лист дійде раніше за нас, але не так то вже раніше. Наші серця й думки линуть до великої столиці, де кожний з нас залишив стільки дорогого. Але які пригоди чекають нас ще там? Як приймуть нас в Лондоні? Думаю, що остання наша пригода буде найдивніша і найважливіша.

В той день, коли скоїлася пригода Челенджера з бальоном, над вечір настала зміна в нашому становищі. Я згадував вже, що єдиною людиною, яка прихильно ставилася до наших прохань про поворот додому, був молодий ватажок індіан, якого ми врятували від мавп. Він говорив нам це ясно своєю мовою знаків.

Коли стемніло, він прийшов до нашого табору і передав мені—(чогось то він завжди звертався до мене, може тому, що я був найблизший йому віком)—малий шматок кори, показав урочисто на печери на горі й поклавши палець на уста на знак таємниці, нишком повернувся до своїх.

Я заніс кору до нашого вогнища і ми почали її розглядати. На ній було багато ліній, накреслених на білій поверхні. Вони здавалися мені якоюсь музичною гамою.

— Щоб це не було, воно має для нас велику вагу, — сказав я. — Я бачив це ясно на його обличчі.

— Або ми натрапили на якогось пустуна, — відповів Самерлі, — або це один з перших проявів розвитку людей.

— Це, певно, якась мапа, — сказав Челенджер.

— А подібна до загадки, — додав лорд Джон, простягаючи шию, щоб і собі подивитись на неї. Раптом він простяг руку та відгадав загадку.

— О, — крикнув він. — Я здається відгадав її. Ось, гляньте. Скільки знаків на корі? Вісімнадцять. Добре. Пригадайте собі, що над нами є вісімнадцять печер.

— Даючи мені це, він показував на печери, — додав я.

— Виходить, справа ясна. Це плян печер. Всього вісімнадцять в один ряд, довші та коротші. Так, як ми їх вже бачили. Без сумніву мапа. На ній хрест. Для чого він? Щоб показати на глибшу.

— Таку, яка веде на другий бік, — сказав я.

— Здається, наш молодий приятель розгадав загадку, сказав Челенджер. — Як що печера не переходить на другий бік, не розумію, чого б ця особа, яка має всі причини для доброзичливості щодо нас, звертала на неї нашу увагу. Але як що вона справді переходить на той бік, то нам не залишається більше, як 100 стіп зійти вниз.

— Сто стіп, — скрикнув Самерлі.

— Нічого. Наш шнур має ще більше, як сто стіп,—сказав я.—Зійдемо легко.

— А що ж індіани? — все ще не піддавався Самерлі.

— В цих печерах над ними індіан нема, — відказав я.—Це все шпихліри та магазини. Давайте зараз підемо і розглянемо все, як слід.

На височині росте якесь сухе, легко горюче дерево це звичайні смолоскипи індіан. Наш ботанік приєднав його до породи ароверій. Кожний з нас набрав оберемок цих смолоскипів і ми пішли до печер. Вони були порожні, і тільки величезні кажани біли крилами по над нашими головами. Щоб не звернути уваги індіан, ми йшли якийсь час в темноті. І тільки минувши кілька закрутів, ми почали світити смолоскипами. Печера була чудова. Гладкі, сірі стіни вкривали символічні малюнки, стеля сходилася дугою, а під ногами хрустів білий пісок. Стримуючи віддих, ми йшли все далі, аж врешті опинилися перед глухою стіною. Дорогу замкнула нам монолітна скеля. Вся надія пропала.

Ми почали гірко дивитись на цю нову перешкоду. Вона не була наслідком якоїсь катастрофи, як це було в першому тунелі, яким ми пробивалися нагору. Всі стіни були всюди однакові.

— Нічого, друзі, — потішав нас Челенджер. — Все ще залишається нам моя обіцянка—бальон.

Почувши це Самерлі застогнав.

— А може ми помилилися та пішли до іншої печери?—спитав я.

— Неможливо, хлопче,—відповів Рокстон, показуючи на мапу. — Сімнадцята з правого кінця, друга—з лівого. Це напевно вона сама.

Глянувши на мапу я радісно гукнув.

— Здається, я вже знаю. За мною.

І я побіг назад, освітлюючи собі дорогу смолоскипом.

— Ось тут ми світили, — сказав я, показуючи на розкинені на землі сірники.

— Безперечно.

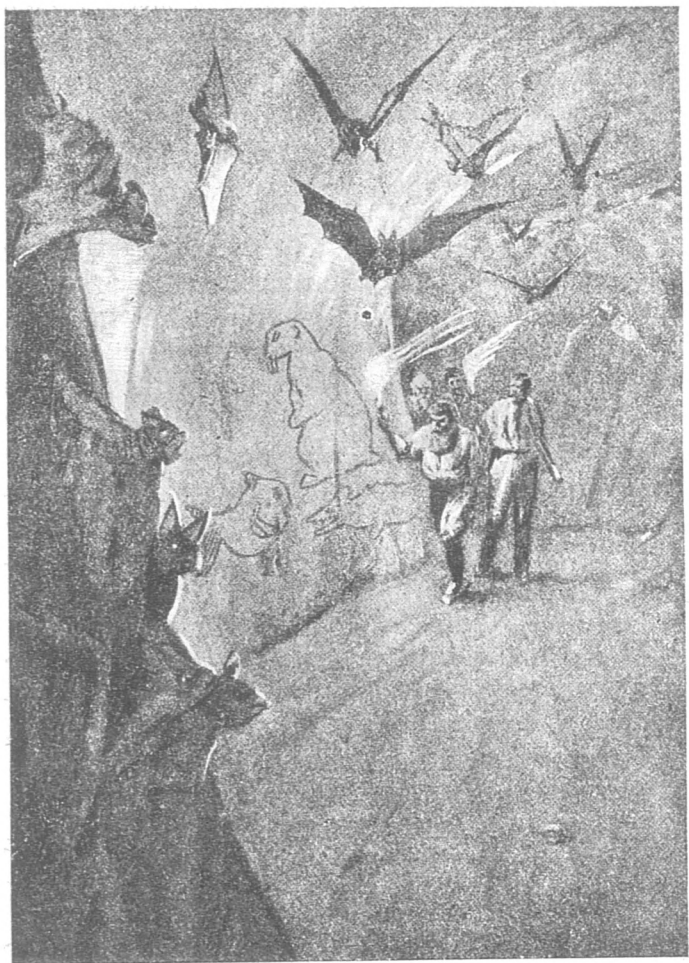
— На мапі позначено, що печера роздвоєна. Праворуч ми повинні натрапити на довший рукав.

Моя думка справдилася. Не пройшли ми й тридцять ярдів, як перед нами з'явилася чорна пляма другого коритору.

Нетерпляче ми йшли яких кільका сот ярдів. Раптом серед печери блимнув промінь червоного світла. Нашу дорогу загородило ніби полум'я. Ми кинулись до нього. Спокійне, рівне світло розбивало пісок під нашими ногами на тисячі самоцвітів і сріблом залляло всю печеру. Нарешті ми минули останній закрут.

— Місяць.—гукнув лорд Джон.—Ми перейшли.

І справді. В отворі скелі сяяв повний місяць. Ми всі повитягали шиї, щоб глянути: чи тяжко буде зійти вниз. Та виявилось, що ні, зовсім не високо. Не диво, що ми не доглянули цього входу раніше, бо над нами звисали такі скелі, що могли б одібрати відвагу й найсміливішим. Ми упевни-

Сірі стіни вкривали символічні малюнки

лись, що за допомогою нашого шнура зможемо зійти вниз і раді повернулися, щоб підготуватись до наступного дня.

Все це треба було зробити швидко й таємно, бо в останню хвилину індіанці могли нас затримати. Крім рушниць і набоїв, ми вирішили все інше залишити на височині. Тільки в Челенджера було кілька клунків, яких він не хотів ніяк залишити і з якими ми мали чимало клопоту. Ліниво проминув день і вечір застав нас готовими в дорогу.

З великим зусиллям ми винесли наші клунки вузькими східцями, а тоді в останнє глянули на височину. Швидко мабуть її збезчестять мисливці та експлоататори, але для нас вона на завжди залишиться країною сонних мрій, країною, в якій ми багато витерпіли, але й багато дечого навчилися. Вона залишиться „Нашою країною“, бо ми ніколи не перестанемо її називати так. Ліворуч печери індіанців кидали в темряву червоне світло своїх вогнищ. На схилі горбка гомоніли та співали індіанці. Далі простягалися нетрі, а далеко в темряві маячило озеро. Якась тварина дивна, як і її батьківщини, пронизувала повітря своїм високим і гострим криком. Це був справді голос височини Мепл Вайта, який прощався з нами. Ми оглянулись і ввійшли до печери, яка вела додому.

За дві години пізніше ми й наші речі були на рівнині. Крім клопоту, якого завдали нам клунки Челенджера, все обійшлося дуже добре. Залишивши все біля скель, ми негайно подались до

табору. Прийшли ми туди щойно вдосвіта і остовпіли, побачивши на рівнині замість одного багаття з яких дванадцять. Це прибула допомога. Біля двадцяти індіан прийшли з сокирами, шнурками і всяким приладдям, щоб зробити міст. Добре, що хоч поворот і перенесення вантажу не будуть занадто клопотливі.

З великим вдоволенням я кінчаю це оповідання. Наші очі оглядали дивні дива. Кожний з нас став кращою людиною. Можливо, що в Пара ми затримаємось, щоб надати собі людського вигляду, а тоді цей лист піде вперед, а як ні, то прибуде до Лондону того самого дня, що й я. Як не як, дорогий, Мак Ардлю, сподіваюся незабаром стиснути вам руку.

Розділ XVI

„В похід. Всі в похід“

Я хотів би сказати всім нашим приятелям на Амазонці щире спасибі за їхню доброзичливість та гостинність, виявлену до нас під час нашого повороту. Особливо ми дякуємо сеньорові Панальоці та іншим урядовцям Бразилії за допомогу в подорожі, сеньорові Переїрі в Пара за його дбайливість і забезпечення нас одягом. Нікчемно ми подякували нашим благодіям застільки чемностей, але іншого способу у нас не було. Можу їх тут запевнити, що не варто шукати наших слідів.

Це даремна витрата грошей і праці. Навіть назви місцевостей всі переплутані і, скільки б хто не шукав, він не наблизиться навіть на тисячу миль до нашої таємної країни див.

Ми були певні, що зацікавлення, викликане нашою мандрівкою в тих частинах Південної Америки, через які ми переїздили, мало цілком місцевий характер, і запевняю наших друзів з Англії, що їй не снилася нам величезна увага, яку викликав відгомін наших пригод. Про те ми дізналися тільки за п'ятсот миль від Савсгемптону, коли „Івернію“ засипали радіо всіх великих газет і пропонували величезні гонорари за хоч би коротке звідомлення з наших пригод. Ми вирішили не подавати в пресу ніяких відомостей, аж поки не складемо звіту членам Зоологічного Інституту. І ми відтелеграфували, що в першу чергу ми повинні зробити звіт тим, хто нас вислав. Через те, хоч Савсгемптон був повний журналістів, ми рішуче відмовились подати інформації і тим ще більше загострили загальну цікавість та звернули увагу публіки на 7 листопада, день, призначений для нашого звіту.

Заля Зоологічного Інституту була рішучо замала і тільки в Квінс-голь знайшлося місце для тих (хоч не всіх), хто мав охоту взяти участь в засіданні. З рештою впорядкики могли сміливо влаштувати засідання в Альберт-голь, але в ньому також було б затісно. Засідання призначили на другий день після нашого приїзду. Першого дня

кожний з нас улаштовував особисті справи. Про мої я скажу пізніше. Можливо, що згодом вони не будуть мене так зворушувати. Я писав з самого початку про джерело моїх пригод, то годиться сказати кілька слів і про їхні наслідки. Хто його знає, зрештою можливо, що настане день, коли я не змінив би того, що вийшло, на інше. Як не як, а мене вислано на надзвичайні пригоди і вже за це я повинен бути вдячний.

А тепер повернемося до нашої останньої і найважливішої пригоди. Я сидів і ломив собі голову, що про неї писати, коли глянув на чергове число мєї газети від 8 листопада. В ньому було вміщене звітлення мого товариша репортера Макдоні. Найкраще буде, коли перепишу його слова і заголовки. Правда, звіт цей дуже мене прославляв та це вже компліменти газети самій собі за те, що послала на цю ризиковану виправу свого кореспондента. Та треба визнати, що й інші газети були щедрі на хвалу й компліменти.

І ось яке звітлення подав мій приятель Макдоні:

ТАЄМНИЧА КРАЇНА ДИВ.
ВЕЛИЧЕЗНЕ ЗІБРАННЯ В КВІНСГОЛЬ.
НЕЗВИЧАЙНО БУРХЛИВІ СЦЕНИ.
Дивні пригоди. Що воно в дійсності?
НІЧНА ДЕМОНСТРАЦІЯ НА РІДЖЕНТ СТРІТІ.
(Від власного кореспондента)

Величезне засідання, що мало вислухати звіт комісії, яка минулого року була вислана до Південної Америки для перевірки тверджень проф. Челенджера про сучасне існування передісторичних тварин, відбулося вчора увечері в великій залі Квінсголь. Можна сміливо сказати, що це був день нечуваного значіння в історії науки і ніхто з присутніх не забуде сенсаційних і несподіваних подій, які його закінчили. (О, брате-скрябе, Макдоні! Який стиль, які речення для вступу!). Вхідні квитки одержали тільки члени та їх друзі, але слово „друзі“ таке розтягнене, що заздалегідь перед восьмою годиною ні одного вільного місця в великій залі не було. Крім цього, публіка, обурена такою системою, штурмувала з вулиці двері і навіть викликала метушню, підчас якої потурбовано декілька осіб між іншим інспектора Скобля з Н. дивізії, якому, на жаль, зламали ногу. Обраховують, що на мандрівників чекало понад п'ять тисяч осіб. Не тільки всі місця і проходи, але навіть і льожі преси були повні цікавих. Нарешті з'явилися мандрівники. Вони сіли на передній платформі, заповненій вченими не тільки нашої країни, але й Франції та Німеччини. Швецію репрезентував проф. Сергіус з Упсальського університету. Мандрівників привітали довгі гучні оплески. Та уважне око могло доглянути серед захоплених і знаки ворожнечі, почувалося, що зібрання буде бурхливе. Але ніхто не сподівався, як дивно воно скінчиться.

Про зовнішній вигляд мандрівників нема що й говорити. Всі газети за останній час були переповнені їхніми фотографіями. Важка подорож мало залишила слідів на їхніх обличчях. Можливо, що борода проф. Челенджера ще більш розкудовчена, що проф. Самерлі має ще аскетичніший вигляд, а лорд Рокстон став ще худіший, але всі три ще чорніші, засмалившись на сонці і виглядають так здорово, як ніколи. Наш спеціальний кореспондент, відомий атлет та інтернаціональний футболіст Рагбі, Д. Е. Мальон, витренований, мов нагострена бритва. Привітна і вдоволена усмішка роз'яснювала його чесне, хоч і не класично гарне обличчя. (Чекай-но, Маку, зустрінемося ще віч-на-віч).

Як тільки заспокоїлися овації і аудиторія сіла на свої місця, Дюк Дергам промовив до зібраних. Він не затримає слухачів довше, як хвилину. Не знає, що скаже відпоручник комітету, проф. Самерлі, але загальна слава голосить, що виправа скінчилася нечуванним успіхом. (Оплески). Здається, часи романтизму не минули і найдикіша уява повістяр може зустрітися з дослідями вченого і виправдати себе. Тішить його й те, що без сумніву тішить і всіх присутніх, що мандрівники повернулися живі й здорові з цієї небезпечної виправи, бо без найменшого сумніву, це була б неоцінена втрата для зоологічних наук. (Бурхливі оплески, в яких брав участь і проф. Челенджер).

Публика довго і гаряче вітала проф. Самерлі, коли той забрав слово. Не будемо наводити тут

усієї промови через те, що в нас буде надрукований докладний опис цілої виправи, зроблений через нашого спеціального кореспондента.

Подано тут тільки кілька загальних нотаток. Проф. Самерлі почав від генези експедиції, причому, як джентельмен, віддав справедливість проф. Челенджерові, якого зустріло колись таке недовір'я, розбите тепер досвітом. Далі змалював усю подорож, обминаючи старанно все, що могло б дати хоч загальні вказівки про положення дивної країни. В коротких словах вів він слухачів вгору головної ріки, аж до підніжжя скель, змалював всі труднощі і перешкоди виходу на них. Перешкоди ці коштували життя двох вірних нам мулятів. (Таке пояснення справ було в наслідок зусиль проф. Самерлі обминути все, що могло б викликати якийсь сумнів чи дисонанс). Згодом професор завів слухачів аж на гору скель, заграв на їхніх нервах поваленням моста і перейшов до опису жахів та примар дивної країни. Він мало говорив про особисті пригоди, а зате підкреслював здобутки науки та досліді над надзвичайно цікавим життям тамтешніх звірів, птахів та комах. Особливо височина багата на рід *coleoptera* і *lepidoptera*. Першої зустріли вони на протяжі кількох тижнів сорок шість, а другої дев'яност чотири цілком нових гатунки. Цілковиту увагу слухачів прикувала історія великих звірів, особливо тих, яких вважали за давно вимерлих. Він міг їх назвати чималу кількість, але не мав сумніву, що

як тільки височину краще дослідити, це число значно збільшиться. Професор та його товариші бачили, що найменше з 12 звірів, переважно зда- лека, яких неможна прирівняти до всіх, відомих науці тварин. З часом їх дослідять і відповідно зкласифікують. Він згадав про гадюку, якої темно- фіолетова шкура мала з п'ятдесят стіп завдовжки. Згадав і про білого звіря, правдоподібно плазуна, що в темряві світив фосфоричним світлом і про велетенську білу нетлю, яку індіяни вважали за дуже небезпечну. Крім цих цілком нових форм тваринного життя, на височині жила велика кіль- кість звірів передісторичного часу. Деякі з них були навіть з початку юрської доби, як ось стего- завр, якого бачив біля водопою п. Мальон, і якого вже раніше змалював сміливий американець, що перший пробився в той невідомий світ. Описав теж ігуанодонів і птеродактилів, два перші дива, які їм довелося зустріти.

Жахом перейняв він слухачів, розказуючи про страшних динозаврів, які не раз переслідували тих чи інших членів експедиції. Далі оповідав про велетенського птаха-форораха і здоровенного оленя, який живе ще на височині. Опись таємниці Центрального Озера підніс увагу і захоплення слухачів до найбільшого напруження. Нераз до- велось щипати самого себе, щоб упевнитись, що це справді той спокійний врівноважений професор і що він власне своїм холодним, рівномірним тоном оповідає про потвори рибо-ящірки, які мають

трое очей або про велетенських водяних гадюк, що живуть в цій зачарованій воді. Далі перейшов до індіан та до цікавої кольонії мавполюдей, досить близької до природи *pithecanthropus*. Врешті не без гумору змалював небезпечну, але дуже винахідливу аеронавтичну спробу проф. Челенджера та закінчив свою безсмертну промову описом нашого несподіваного повороту до культурного світу.

Дехто надіявся, що на тому й закінчиться засідання і що подяку та привітання, які склав мандрівникам проф. Сергіус з Упсальського університету, аудиторія підтримає. Та виявилось, що все це так спокійно не скінчиться. Ознаки опозиції виявлялися протягом усього вечора, а тепер підвівся др. Джемс Іллінгворс з Едінбурга і запитав, чи перед ухвалою резолюції не слід було б внести поправку.

Голова: — Оскільки поправка потрібна...

Др. Іллінгворс: — Ваша достойність боюся, що така поправка звичайно потрібна.

Голова: — Тоді приймемо її зараз.

Проф. Самерлі (схопився) — Ваша достойність, мушу зазначити, що від дня нашої полеміки в „*Quaterle Jougnal of Science*“ про походження „*batibia*“ ця людина мій особистий ворог.

Голова: — На жаль, в особисті справи не можу входити.

Промову др. Іллінгворса чути було тільки частково через велику опозицію прихильників

членів експедиції. Були навіть спроби примусити його замовчати. Та завдяки його фізичній силі та гучному голосу йому вдалось скінчити промову. Коли він почав говорити, виявилось, що в залі, є таки багато його друзів та прихильників. Величезна більшість аудиторії була дуже уважна, але нейтральна.

Др. Іллінгворс почав свою промову з того, що висловив своє глибоке визнання наукових праць професорів Челенджера і Самерлі. Йому дуже прикро, що там, де він тільки дошукувався наукової правди, введено якісь особисті натяки. Зрештою він залишається точно на тій самій позиції, на якій на останньому засіданні був проф. Самерлі. На тому засіданні проф. Челенджер висунув певні твердження. Проти них виступив його колега. Тепер знову виступив той самий колега і висунув ті самі твердження, в надії, що пройдуть вони без застережень. Чи це розумно? (Так. Ні. Гамір. З пресової льожі чути, як проф. Челенджер прохав дозволу викинути др. Іллінгворса за двері). Рік тому одна людина висловила певні істини. Тепер четверо сказало ще дивніші. Невжеж їхнє слово можна вважати рішачим в питаннях такого неправдоподібного і революційного характеру? Були вже випадки, коли мандрівники поверталися з невідомих країн та привозили історії, які нераз приймали з великою легковірністю. Невже лондонський Зоологічний Інститут зважиться на такий легковажний вчинок?

Він визнає за членами комітету всі гідності. Та людська натура дуже дивна. Навіть і професори могли, через бажання слави, заблукати. Всі, як нетлі, летимо до світла. Мисливці на великих звірів люблять мати пригоди, які затьмарили б пригоди їхніх конкурентів, а журналісти — це фахівці на всякі штуки хоч би навіть і ціною правди. Кожний з членів комітету мав свої причини, щоб добитися як найкращих наслідків. (Ганьба! Ганьба!). Скомпонування цього всього оповідання було справді надзвичайне. Та що його підтверджувало? Фотографії? Невже в часи такої великої винахідливості можна вірити якимсь там фотографіям? Ми чули про втечу та про те, що мандрівники сходили по шнурі й через те не могли привезти грубших примірників. Це все дуже дотепне, але не переконує. Ми чули, що лорд Рокстон мав череп форораха. Та думаю, що в нього могло бути тільки побажання його побачити.

Лорд Джон Рокстон: „Цей добродій називає мене брехуном? (Гамір).

Голова: — До порядку. Проф. Іллінгворсе, будь ласка, кінчайте свої уваги та перейдіть до поправки.

Др. Іллінгворсе: — Ваша достойність. Я маю ще дещо сказати, але корюся вашому розпорядженню. Мій внесок такий: подякувати проф. Самерлі за дуже цікавий звіт і визнати справу за недоведену та доручити її розгляд ще повнішому комітетові.

Важко змалювати метушню, яку викликала ця поправка. Велика частина присутніх, обурена подібним легковаженням мандрівників, голосно домагалася відкликання. — Геть поправку! Відкликати! За двері його! А невдоволені, яких завжди чимало, горлали за поправку й гукали: — На місце! До порядку! Вірно! Навіть серед медиків счинилася бійка і вони почали щедро обділяти один одного кулаками. І тільки присутність великого числа жінок не допустила до справжньої бучі. Аж раптом всі замовкли. Встав проф. Челенджер. Його постать привертала увагу і тільки підніс руку, запанувала в залі тиша.

— Багато з присутніх, здається, пригадує, — сказав Челенджер, — що коли торік ви мали честь слухати мене, аудиторія поводитися так само нерозумно й нечемно. Тоді головним чином провинився проф. Самерлі і, хоч тепер він зовсім переконаний, — трудно це забути. Сьогодні я вислухав подібні, але ще образливіші уваги від особи, яка щойно сіла. Зійти до інтелектуального рівня цієї особи для мене дуже образливо і вимагає зусиль; я намагатимусь це зробити, щоб розвіяти сумніви, коли б вони ще в кого були. (Сміх та перебивання). Не маю потреби згадувати слухачам, що сьогодні промовляв проф. Самерлі, як голова комітету. Але я був за головного провідника експедиції і вона вдалася тільки завдяки мені. Я безперечно довів цих добродіїв аж на місце і там переконав їх в правдивості моїх слів. Ми не

думали, що знайдуться такі дурні, які ще не повірили. Та навчений досвідом, я не вибирався без доказів, які переконали б розумну людину. Професор Самерлі згадував вам, як мавполюди потрощили наші апарати та знищили негативи. (Сміх, крики. — Ще яку назву? — чути з далеких рядів). Я згадав мавполюдей і мушу зауважити, що деякі голоси, які ми щойно чули, дуже нагадують наші пригоди з цими незвичайно цікавими звірятами. (Сміх). Хоча більша частина безцінних негативів знищено у нас залишилося кілька фотографій, які кидають цікаве світло на височину і на умови життя на ній. Обвинувачують нас за фальшовані фотографії? (Так. — Гамір. Кілька осіб виведено з залі). Негативи представлені експертам. Які ж інші докази? За наших обставин, а саме втечі, звичайно не можливо забрати більше вантажу, та не зважаючи на це, маємо колекцію мотилів і жуків проф. Самерлі. Чи це не доказ? (Декілька голосів. Ні). Хто сказав — ні?

Встав др. Іллінгворс. — Ми вважаємо, що таку колекцію можна було зібрати і в іншому місці, а не на передісторичній височині (Оплески).

Проф. Челенджер: — Ми схилиємось перед вашим науковим авторитетом, хоч не назву його справжнім ім'ям. Залишимо в такому разі фотографії та ентомологічні збірки, а перейдімо до точних та різноманітних інформацій, які можемо подати в питаннях, досі ще невияснених. Наприклад, про домашнє життя птеродактилів. (Го-

лос. — Дурниці. — Гамір). Кажу, що можемо кинути багато світла на домашнє життя птеродактилів. Можу показати вам його малюнок, зроблений з натури, який повинен вас переконати.

Др. Іллінгворс: — Ніякий малюнок нас не переконає:

Проф. Челенджер: — Ви хочете бачити самого птеродактиля?

Др. Іллінгворс (сміється): — Безумовно.

Настав сенсаційний момент. За знаком проф. Челенджера встав наш колега п. Е. Д. Мальон і відділився. За хвилину він з'явився з велетенським мурином і вдвох внесли велику скриню. Вона була доволі тяжка, бо несли її з зусиллям і поставили перед стільцем професора. В залі всі завмерли і скупчили свою увагу на цій скрині. Проф. Челенджер відчинив її, заглянув і стріпнув пальцями, а з ложі преси чули, як він говорив. — Ходи, ходи, мале. Хвилина, щось затріпотало і з скрині показала найогидніша тварина, яку тільки можна собі уявити. Навіть той дрібний факт, що Дюк Дергам покотився з естради, не розвіяв уваги присутніх. Жадна гаргойля середньовічного різьбаря, здається, не була огидніша: щось страшне, злісне, з двома червоними, мов розжарене вугілля, очима. Довгий дикий дзюб, озброєний в два ряди зубів. Горбаті рамена обгортала сіра плахта — одно слово, чорт нашого дитинства власною персоною. Аудиторія заметушилась, хтось скрикнув, дві пані в першому

рядку зомліли, а на естраді, здається, хотіли піти слідом за головою зборів і попадати вниз.

Знялася велика паніка. Професор підніс руки, щоб заспокоїти присутніх та сполошив потвору. Сіра плахта розгорнулася і залопотіла болончатими крилами. Челенджер хотів схопити її за ноги, та було пізно. Потвора зірвалася зі скрині і почала кружляти довкола залі, виділяючи сморід гнилизни. Залунав крик тих, що сиділи на галерії, коли потвора наблизилася до них червоні очі та злісний дзюб. Кружляла вона все швидше й швидше і оббивалася об ліхтарі. — Вікно. Вікно, ревів професор і розпачливо ломав руки. Та було вже за пізно. Величезна потвора кружляла по залі, мов нетля в світлі, поки не потрапила у відчинене вікно — протиснулася і зникла. Проф. Челенджер упав на крісло і закрив обличчя руками, а присутні нарешті одітхнули з великим вдоволенням.

Неможна змалювати того, що діялось потім. Захоплення супротивників з'єдналося з захопленням новонавернених і в залі зашуміло та заклекотіло. Всі кинулися з криком до помосту, щоб усіх чотирьох героїв винести на руках. (Це гарно ти сказав, Мак). І коли з початку присутні не віддали належної пошани мандрівникам, винагородили це потім своїм захопленням. Всі встали, говорили, кричали, махали руками. — На руки! Давай качати їх! — ревіли сотні уст. Хвилина і над головами натовпу з'явилися чотири постаті. Вони хотіли визволитись, але марно. Їх тримали міцно.

— „Ріджент стріт. Ріджент стріт! — гукнув хтось.

Натовп захвилювався і поволі ті, що несли героїв, подалися до дверей. За дверима чекав теж натовп, близько сто тисяч осіб. Весь простір від Лянгам Готель до Оксфорд Сіркус був заливний людьми. Мандрівників привітав грім оплесків. — В похід! В похід! — гукали всі. І натовп рушив до Ріджент Стріту, Пель Мелю, Ст. Джемсу Стріту і Пікаділлі. Весь рух на центральних вулицях припинився і занотовано багато сутичок демонстрантів з поліцією та візниками. Пізно по півночі натовп звільнив наших мандрівників від примусової почести щойно в Альбані, перед будинком лорда Рокстона, проспівавши перед тим *They are lolly Good Fellows*. Так закінчився цей вечір, якого Лондон так легко не забуде.

Ось такий звіт про засідання подав мій приятель Макдон. Хоч він і прикрашений, але зате зовсім точний. Несподіванка приготована присутнім, яка так страшно всіх збентежила, була для нас загально відома. Читачі пригадують собі мою зустріч з лордом Рокстоном, коли він в бамбуковій криноліні ходив за „чортячим курчатком“ для проф. Челенджера. Я теж згадував, скільки клопоту в нас було з вантажем професора, коли ми покидали височину. І підчас нашого повороту ми мали багато мороки, щоб задовольнити ненажерливість нашого нового товариша, який визнавав тільки гнилу рибу. Я згадував так мало про цей

доказ; який ми везли з огляду на виразне бажання професора. Він хотів мати в руках несподіваний аргумент і залишив його на відповідний час, щоб побити всіх ворогів.

Ще слово про лондонського птеродактиля. Певного неможна сказати нічого. Дві налякані жінки свідчать, що протягом, кількох годин він сидів на даху Квінсколя. На другий день вечірні газети повідомили, що салдат на варті з Кольд-стрімської гвардії біля Мальборо Гаус покинув без дозволу своє місце і його притягли до військового суду. Він виправдувався тим, що втік, побачивши чорта. Та суд не визнав його виправдування. Останню звістку про долю нашого птеродактиля подав датсько-американський пароплав „Фрісланд“. За десять миль від берега минула його якась потвора, щось немов літаюча коза або кожан. Вона летіла дуже швидко і прямувала на південний захід. І так десь в пустелі Атлантийського океану знайшов свою смерть останній відомий в Європі птеродактиль.

А Гледіс — ох, Гледіс. — Гледіс таємничого озера, яке тепер буде зватися Центральним, бо не добути вже їй безсмертності через мене. Я не добачав якоїсь твердої ноти в її характері. Навіть тоді, коли радів з її наказу та йшов на мандрівку, я завжди думав, що невелика це любов, яка гонить улюблену людину на небезпеку, а то й на смерть. Я весь час проганяв цю думку, але все-таки вона верталася назад. За красою обличчя ховалися в

душі Гледіс самолюбство і зрадливість. Чи вона любила героїство і величність з-заради них самих, чи може тільки без жадного зусилля зі свого боку бажала зажити собі слави? Невже такі думки,—це та мудрість, яка приходить занадто пізно: Як не як, а цей факт перевернув моє життя. Зразу він зробив з мене циніка, але вже тепер, коли це пишу, я прийшов трохи до пам'яті.

Ще кілька слів про те, як воно скоїлося. В Савгемптоні не ждав на мене ні лист, ні телеграма, і я в крайній тривозі біля десятої години добрався до вілли в Стрісам. Жива вона, чи мертва? Де мої мрії про успіх нагороди за те, що наражав своє життя на небезпеку для її химери. Бігцем я минув садок почав добиватись до дверей, відштовхнув налякану наймичку, та вбіг у вітальню. Гледіс сиділа при фортепіяні. Я схопив обидві її руки і кричав — Гледіс, моя Гледіс.

Вона здивовано глянула на мене. Якось дивно змінилася: вираз очей і щось тверде в обличчю були для мене нові.

— Що це значить?—спитала вона, вирвавши руки.

— Гледіс, що сталося? Ви не моя мала Гледіс-Гледіс Гангертон?

— Ні,—відказала вона. — Я Гледіс Тобе. По-знайомтесь з моїм чоловіком.

Яке це життя безглузде. Я механічно вклонявся і стискав молодому чоловікові руку, який тепер розперся в глибокій кріслі, яке колись було виключно в моєму володінні.

— Батько залишив нас тут, поки не скінчить наш новий будинок, — сказала Гледіс.

— Еге, — відповів я.

— Ви не одержали в Пара мого листа?

— Ні, я не одержав ніякого листа.

— Яка шкода. Все було б вияснене.

— Вже все вияснене, — сказав я.

— Я Віліямові розказала про вас усе. В нас нема секретів. Мені дуже прикро, але мабуть ваше кохання не було глибоке, коли ви могли поїхати на край світа і лишити мене саму. Ви не ображені?

— Ні, ні. Мені треба йти.

— Випийте що-небудь, — сказав рудий чоловічок і додав зараз конфіденційним тоном. — Так завжди буває і мусить бути, хіба що ми мали б полігамію.

Він сміявся, як ідіот, а я обернувся до дверей.

Я вже був вийшов, коли з'явилася у мене думка, і я круто повернувся до свого щасливого конкурента.

— Дозвольте вам поставити одне запитання.

— Коли розумне? Чому ж ні.

— Як ви добилися цього? Чи ви знайшли захований скарб, чи відкрили бігун, воювали з піратами, перепливли канал, чи що? Де ваше героїство? Де ви його взяли?

Він глянув не мене із здивованим добродушним, хоч й не дуже то мудрим виразом обличчя.

— Чи це не надто вже особисте? — спитав він.

— Гаразд. Ще одно. Хто ви такий? Яка ваша професія?

— Я урядовець у адвоката — відповів він — другий у Джонсона і Мериваля 41. Чансері Лен.

— На добраніч, сказав я, як усі з розбитим серцем герої, зник у пільмі ночі. Горе, злість і сміх кипіли в мені, немов у казані.

Ще одна мала сцена і я закінчу своє оповідання.

Вчора ми вечеряли у лорда Рокстона, а далі сиділи, курили гарні цигари і обговорювали наші пригоди. Дивно було бачити ці знайомі постаті в таких змінених обставинах. Ось ласкаво всміхнений Челенджер з примруженими, непримиримими очима пояснював щось Самерлі. Ось і Самерлі з невід'ємною люлькою між тонким вусом і цапиною борідкою — сухе обличчя, повне завзяття, коли він щось заперечував Челенджерові. Нарешті наш господар: обличчя чорне, холодні, сині, мов льодові очі, в яких завжди грали чортики гумору й завзяття. Такий останній образ залишився в моїй уяві.

По вечері в його залі — храмі, де освітлення було рожеве, а стіни обвішані килимами та трофеями, лорд Джон мав нам щось сказати. Він вийняв з шафи стару скриньку з цигар і поставив її на столі.

— Маю до вас одну справу, — сказав він. — Може я й повинен був сказати про це раніше, але я хотів бути певним свого. Чого розбуджу-

вати нові надії, коли б довелося їх знову втратити. Тепер вже певність цього не підлягає сумніву. Пам'ятаєте влоговину птеродактилів? Вона звернула на себе мою увагу. Може ви не пригадуєте, тоді я вам скажу. Синя глина в колишнім вулканічному кратері.

Професори кивнули головою.

— Гаразд. Є одне таке місце з синьою глиною у вулканічній влоговині. Це копальня діамантів у Де Беерс під Кімберлеєм в Південній Африці. Я, бачите, так вбив собі в голову діаманти що забезпечивши себе перед смердючими потворами, перевів з заступом дуже приємно день в улоговині. І ось це я знайшов.

Він відчинив скриньку і висипав на стіл біля тридцяти камінців різної величини від гороху до каштана.

— Ви може думаєте собі, що слід було б про це зараз тоді й сказати. Бачите, я знаю, що є сила лабет для необережних і що камінчик, хоч і як великий, може мати дуже малу ціну, коли взяти під увагу його кольор і вогонь. Ось і я зараз першого дня пішов до Спінка і прохав його ошліфувати один камінь й оцінити його.

Сказавши це, він викинув з кешені мале пуделочко і висипав з нього чудового огню діамант один з найкращих, які я коли-небудь бачив.

— Такий був наслідок, — говорив він далі. — Спінк оцінює все найменше в двісті тисяч фунтів. Звичайно, поділимо на рівні частини між всіма.

І навіть не кажіть нічого. Щож ви, Челенджере, зробите зі своєю?

— Як-що ви справді настоюєте,—сказав професор, то я думаю здійснити свою довголітню мрію і закласти приватний музей.

— А ви, Самерлі?

— Кину професуру і віддам свій час клясифікації вапняних скаменілоств.

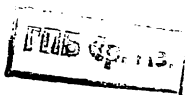
— А я своєю частиною з'організую краще уряджену експедицію,—сказав господар. — Поїду ще раз глянути на височину. А ви, молодче, мабуть витратите свою частину на одруження?

— Поки що, ні,—відповів я з сумним усміхом.

— Якщо дозволите, то найкраще приєднаюся до вас.

Джон Рокстон не відповів нічого, тільки простягнув мені свою засмалену сонцем руку.

КІНЕЦЬ

З М І С Т

стор

Розділ	I. Навколо нас всюди є героїські вчинки	5
„	II. Спробуйте щастя у проф. Челенджера	12
„	III. Неможлива людина	22
„	IV. Найбільше в світі звіря	32
„	V. Це ще велике питання	54
„	VI. Я був „божим бичем“ для торговців невільниками	70
„	VII. Завтра поїдемо вглиб незнайомої країни	81
„	VIII. Перші ознаки нового світу	92
„	IX. Хто міг це передбачити	97
„	X. Довкола нас самі дивні дива	140
„	XI. І я був на цей раз героєм	159
„	XII. Жахливий ліс	179
„	XIII. Ніколи не забуду цього видовища	198
„	XIV. Це були справжні завоювання	219
„	XV. Наші очі бачили дивні дива	240
„	XVI. В похід! Всі в похід!	261

НА ДРУКОВАНО:

Юнацька бібліотека

1. Е. Сетон-Томпсон — Мой знайомі, з малюнками ц.	1.40
2. Л. Буссенар — Капітан молокососів „ „	1.25
3. С. Джемісон — Пригоди маленької Джен. „ „	1.10
4. Майн-Рід — Пригоди юнги Біллі. „ „	1.50
5. Майн-Рід — Морське вовчєня. „ „	1.30
6. А Німан — Молодий бур. „ „	1.35
7. А. Конан-Дойль — Країна див „ „	1.60
8. Е. Сальгарі — Напад австралійців. „ „	1.50

Р і з н і.

9. Українські пісні з нотами кн. I ц. 1.60

ДНЯМИ ВИХОДЯТЬ З ДРУКУ

Юнацька Бібліотека

10. Е. Сетон Томпсон -- Тварини герої, з малюнк.	
11. „ „ — З життя переслідуваних.	
12. К. Сальгарі — Людина вогню.	
13. „ — Помста Мінвегаги.	
14. Ж. Верн — Загибель корабля „Шансельор“.	
15. И. Фульберг-Форст — Автомобіль дядька Герберта.	
16. Ф. Рольт-Вілер — Радіо хлопчика Хюга.	

ВИДАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО „ЧАС“ у КИЇВІ

17. **Й. Фульберг-Форст** — Радіо дядька Герберта, с мал.

18. **К. Евальд** — Що оповідає мати-природа, з мал.

Р і з н і.

19. **А. Франс** — Острів Пінгвінів.

20. Українські пісні з нотами, кн. II.

21. „ „ „ кн. III.

22. **С. Жермський** — Сизифові праці.

23. **Г. Аннунціо** — Можливо, що так. можливо, що ні.

24. **Ромен-Роллан.** — Прокинулись мертві.

25 **Драйзер** — Сестра Керри.

26. „ — Історія одного мільйонера.

27. **А. Дюма** — Три мушкетера (повний)

28. **С. Левіс** — Бебіт, з англійськ.

29. **А. Бонд** — Клюб американських школярів, ч. I.

30. „ „ „ „ „ ч. II.

996

Ціна 1 крб. 60 коп.

996

ДТБ Сп. №

СКЛАД ВИДАНЬ
В ДЕРЖАВНІМ ВИДАВНИЦТВІ УКРАЇНИ